

С. С. ГЕРАСИМЧУК, К. О. ЧАПЛИНСЬКИЙ,
М. М. ЄФІМОВ

**КРИМІНАЛІСТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
РОЗСЛІДУВАННЯ ХУЛІГАНСТВА,
ПОВ'ЯЗАНОГО З ОПОРОМ
ПРЕДСТАВНИКОВІ ВЛАДИ
АБО ГРОМАДСЬКОСТІ, ЯКИЙ ВИКОНУЄ
ОБОВ'ЯЗКИ З ОХОРОНИ
ГРОМАДСЬКОГО ПОРЯДКУ**

Монографія

Видавничий дім
«Гельветика»
2020

УДК 343.98:343.593
К 82

Рецензенти:

доктор юридичних наук, професор **Ю. М. Черноус** – професор кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ;

кандидат юридичних наук **М. А. Очеретяний** – начальник управління превентивної діяльності ГУНП України в Дніпропетровській області

*Рекомендовано Вченою радою
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ
(протокол № 7 від 26 березня 2020 р.)*

Герасимчук С. С., Чаплинський К. О., Єфімов М. М.

К 82 Криміналістичне забезпечення розслідування хуліганства, пов'язаного з опором представникові влади або громадськості, який виконує обов'язки з охорони громадського порядку : монографія / С. С. Герасимчук, К. О. Чаплинський, М. М. Єфімов. – Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2020. – 238 с.

ISBN 9978-966-992-068-3

Монографію присвячено аналізу складного та багатоаспектного явища – розслідуванню хуліганства, пов'язаного з опором представникові влади або громадськості, який виконує обов'язки з охорони громадського порядку. У роботі, з урахуванням сучасного стану розвитку наук криміналістики та кримінального процесу, розглянуті особливості розслідування досліджуваної категорії кримінальних правопорушень.

Авторами розглядається структура криміналістичної характеристики хуліганства, а також надається докладний аналіз її структурних елементів та кореляційних зв'язків між ними. Значна увага зосереджена на висвітленні організаційно-тактичних особливостей проведення слідчих (розшукових) дій при розслідуванні визначеного кримінально-караного діяння. Крім того, викладено особливості використання спеціальних знань у зазначеній категорії кримінальних проваджень.

Для фахівців криміналістики, кримінального процесу, оперативно-розшукової діяльності, науковців інших юридичних спеціальностей, науково-педагогічного складу закладів вищої освіти, здобувачів, курсантів, слухачів та практичних співробітників правоохоронних органів.

УДК 343.98:343.593

ISBN 978-966-992-068-3

© С. С. Герасимчук, К. О. Чаплинський,
М. М. Єфімов, 2020

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	4
ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ХУЛІГАНСТВА, ПОВ'ЯЗАНОГО З ОПОРОМ ПРЕДСТАВНИКОВІ ВЛАДИ АБО ГРОМАДСЬКОСТІ, ЯКИЙ ВИКОНУЄ ОБОВ'ЯЗКИ З ОХОРОНИ ГРОМАДСЬКОГО ПОРЯДКУ	11
1.1. Сутність та система криміналістичної характеристики хуліганства, пов'язаного з опором представникові влади або громадськості, який виконує обов'язки з охорони громадського порядку	12
1.2. Обстановка та слідова картина злочину	25
1.3. Способи підготовки, учинення та приховування злочину	37
1.4. Характеристика особи потерпілого та особи злочинця	48
РОЗДІЛ 2. ОРГАНІЗАЦІЯ РОЗСЛІДУВАННЯ ХУЛІГАНСТВА, ПОВ'ЯЗАНОГО З ОПОРОМ ПРЕДСТАВНИКОВІ ВЛАДИ АБО ГРОМАДСЬКОСТІ, ЯКИЙ ВИКОНУЄ ОБОВ'ЯЗКИ З ОХОРОНИ ГРОМАДСЬКОГО ПОРЯДКУ	69
2.1. Планування досудового розслідування та обставини, що підлягають доказуванню при розслідуванні досліджуваного виду хуліганства	70
2.2. Типові слідчі ситуації розслідування та відповідний їм порядок дій працівників поліції	86
2.3. Особливості взаємодії правоохоронних та інших органів у кримінальних провадженнях за фактом учинення хуліганства	107
РОЗДІЛ 3. ТАКТИКА ПРОВЕДЕННЯ ОКРЕМИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ХУЛІГАНСТВА, ПОВ'ЯЗАНОГО З ОПОРОМ ПРЕДСТАВНИКОВІ ВЛАДИ АБО ГРОМАДСЬКОСТІ, ЯКИЙ ВИКОНУЄ ОБОВ'ЯЗКИ З ОХОРОНИ ГРОМАДСЬКОГО ПОРЯДКУ	129
3.1. Організаційно-тактичні особливості проведення слідчих (розшукових) дій на початковому етапі розслідування	130
3.2. Криміналістичне забезпечення проведення подальших слідчих (розшукових) дій	144
3.3. Використання спеціальних знань при розслідуванні досліджуваного виду хуліганства	168
ВИСНОВКИ	187
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:	192
ДОДАТКИ	219

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

- ЄРДР – Єдиний реєстр досудових розслідувань
- КК – Кримінальний кодекс України
- КПК – Кримінальний процесуальний кодекс України
- МВС – Міністерство внутрішніх справ України
- ОВС – органи внутрішніх справ
- ОРЗ – оперативно-розшукові заходи
- СБУ – Служба безпеки України
- СОГ – слідчо-оперативна група
- див. – дивитися
- м. – місто
- п. – пункт
- ст. – стаття
- с. – сторінка
- т. ін. – таке інше
- ч. – частина

Образа – це наклеп у скороченому вигляді.
Артур Шопенгауер

Справжня нищість в юності ще злочинніша,
ніж у зрілому віці, зате слабкість, навпаки,
набагато більш пробачлива.
Жан-Жак Руссо

Мені відомі причини революції в Мексиці,
але я нічого не знаю про причини сварки
у найближчого сусіда. Це властивість сучасної
людини називається космополі-тизмом
і виробляється в результаті читання газет.
Карел Чапек

ВСТУП

Формування європейської моделі державності на території України зумовлює необхідність впровадження та забезпечення діяльності ряду новітніх соціальних, економічних та правових інституцій. Серед них вагому роль відіграє функціонування системи правоохоронних органів нашої держави в розрізі охорони прав та свобод людини відповідно до європейських стандартів. З огляду на це потребує вдосконалення у тому числі й криміналістичне забезпечення розслідування кримінальних правопорушень. Тим часом одним із найбільш розповсюджених суспільно небезпечних діянь, що впливають на нормальну діяльність суспільства, було, є і залишається хуліганство. Зазначений злочин порушує ряд соціальних норм, а вплив його на молодь та окремі категорії громадян є дестабілізуючим.

Коли ж хуліганство пов'язане з опором представників влади або громадськості, який виконує обов'язки з охорони громадського порядку, це ще більше поглиблює негативні та реконструктивні наслідки, які воно тягне за собою. Постійна велика кількість проявів окреслених кримінально караних діянь вказує на необхідність удосконалення протидії їм з боку підрозділів Національної поліції України та громадських формувань.

Згідно зі статистичними даними Генеральної прокуратури України в 2013 р. до Єдиного реєстру досудових розслідувань було внесено 6315 фактів учинення хуліганства, у той час як обвинувальний акт було складено у 2888 випадках; у 2014 р. – 4962, обвинувальний акт – у 1896 провадженнях; у 2015 р. – 4120, обвинувальний акт – у 1472 провадженнях; у 2016 р. – 3973, обвинувальний акт – у 1312 випадках, у 2017 р. – 3437, обвинувальний акт – лише у 1481 випадках. Відповідно до проведеного дослідження з'ясовано, що від загальної кількості зареєстрованих в ЄДРР випадків вчинення досліджуваного діяння хуліганства, пов'язані з опором представників влади або громадськості, який виконує обов'язки з охорони громадського порядку, становлять 9%. Тобто в багатьох випадках, крім порушення громадського порядку, злочинці не надто зважають на спроби припинення своїх дій. Наведені статистичні дані свідчать, що вказаний вид хуліганства є досить поширеним та небезпечним кримінальним правопорушенням.

Потребу у створенні окремої методики розслідування хуліганства, пов'язаного з опором представників влади або громадськості, який виконує обов'язки з охорони громадського порядку, визнали 91% респондентів. Зокрема серед причин невисокої якості проваджень досліджуваної категорії вони виділили такі: недостатнє застосування науково-технічних засобів при проведенні слідчих (розшукових) дій (67%); недостатній рівень наукових розробок щодо форм і методів роботи слідчого у провадженнях цієї категорії, що враховували б

сучасний їх стан (56%); неналежна координація взаємодії слідчого з оперативними підрозділами (62%); несвоєчасне проведення окремих слідчих (розшукових) дій (69%); відсутність планування та системи в організації розслідування на початковому етапі (51%).

Підгрунття цього дослідження становлять основоположні роботи українських і зарубіжних науковців в галузі юриспруденції, зокрема Ю. П. Аленіна, Л. І. Аркуші, М. І. Бажанова, В. П. Бахіна, В. Д. Берназа, Р. С. Белкіна, О. М. Васильєва, О. І. Возгіна, А. Ф. Волобуєва, В. Г. Гончаренка, Г. І. Грамовича, Л. Я. Драпкіна, В. А. Журавля, Г. Г. Зуйкова, А. В. Іщенко, Н. С. Карпова, Н. І. Клименко, О. Н. Колесніченка, В. П. Колмакова, В. О. Коновалової, В. В. Лисенка, В. Г. Лукашевича, Є. Д. Лук'янчикова, С. І. Мінченка, С. П. Мітричева, Д. Й. Никифорчука, В. Л. Ортинського, М. І. Порубова, В. Д. Пчолкіна, О. Р. Ратінова, М. В. Салтевського, С. М. Стахівського, Р. Л. Степанюка, В. Г. Танасевича, В. В. Тіщенко, Л. Д. Удалової, К. О. Чаплинського, С. С. Чернявського, Ю. М. Черноус, В. Ю. Шепітька, В. І. Шиканова, Б. В. Щура, О. О. Юхна, М. П. Яблокова та ін.

Питання криміналістичного забезпечення розслідування хуліганства, його криміналістичної, кримінологічної та кримінально-правової характеристики розглядали такі вчені, як О. В. Антонюк, К. В. Бахчев, М. С. Бушкевич, В. П. Власов, М. М. Єфімов, В. І. Захаревський, В. О. Калашнік, Н. О. Кононенко, В. М. Мешков, В. В. Налуцишин, О. І. Овчаренко, М. А. Очеретяний, Г. І. Піщенко та ін.

Хоча роботи названих вчених характеризуються докладним та цікавим аналізом поставлених задач, але в них не розглядалося питання криміналістичного забезпечення розслідування хуліганства крізь призму його кваліфікуючої ознаки, пов'язаної з опором представникові влади або громадськості, який виконує обов'язки з охорони громадського порядку. Дослідження зазначених вчених торкалися лише окремих аспектів провадження

у досліджуваній категорії кримінальних правопорушень відповідно до чинного на той час кримінального процесуального законодавства України та судово-слідчої практики. Означене викликає необхідність дослідження таких проблем: розробки криміналістичної характеристики визначеного виду хуліганства, систематизації типових слідчих ситуацій на різних етапах його розслідування, характеристики взаємодії різних органів у кримінальному провадженні, конкретизації організаційно-тактичних особливостей проведення найбільш складних слідчих (розшукових) дій.

Під час написання цієї наукової роботи було зібрано та проаналізовано достатній емпіричний матеріал про роботу оперативних та слідчих підрозділів за останні 8 років. Зокрема проаналізовано матеріали 112 кримінальних справ та 247 проваджень з проблематики дослідження (Вінницька, Дніпропетровська, Запорізька, Івано-Франківська, Київська, Кіровоградська, Львівська, Миколаївська, Одеська, Херсонська, Черкаська та Чернівецька області) за 2010–2017 рр. Крім того, було опитано 86 працівників прокуратури, 327 слідчих, 265 працівників оперативних підрозділів та 65 працівників експертних установ МВС України з питань організації і тактики проведення окремих слідчих (розшукових) дій під час розслідування досліджуваного хуліганства.

У монографії запропоновано низку нових у теоретичному плані та важливих у практичному аспекті положень. Так, було аргументовано підхід до побудови криміналістичної характеристики досліджуваного кримінального правопорушення, яка поєднує такі елементи: обстановка вчинення злочину; слідова картина; спосіб підготовки, учинення та приховування злочину; особа потерпілого; віктимогенні групи потерпілих та осіб, які виконують обов'язки з охорони громадського порядку; особа злочинця.

У науковій роботі було виділено віктимогенні групи потерпілих та осіб, які виконують обов'язки з охорони громадського

порядку, а саме: I категорія – а) відпочиваючі в місцях загального користування; б) учасники спортивних чи культурно-масових заходів; в) представники неформальних угруповань; II категорія – а) особи, які здійснюють патрулювання (патрульні поліцейські, національні дружини); б) особи, які задіяні до охорони громадського порядку при проведенні спортивних чи культурно-масових заходів (стюарди, охоронці, працівники різних підрозділів поліції); в) особи, які припиняють хуліганські дії.

У ході дослідження розроблено систему типових слідчих ситуацій, що виникають на початковому етапі розслідування досліджуваного виду хуліганства, зокрема: 1) особу, яка чинила опір при припиненні хуліганських дій, затримано на місці події, є потерпілий, свідки, а також наявні матеріальні сліди та знаряддя кримінально-караного діяння; 2) особа, яка чинила опір при припиненні хуліганських дій, зникла з місця вчинення правопорушення, є свідки, потерпілий, а також наявні матеріальні сліди та знаряддя кримінально-караного діяння; 3) особа, яка чинила опір при припиненні хуліганських дій, зникла з місця вчинення правопорушення, наявні показання представника влади або громадськості, який виконує обов'язки з охорони громадського порядку, свідки та матеріальні сліди відсутні. Також було надано рекомендації щодо організації та здійснення взаємодії підрозділів Національної поліції, інших органів влади та громадськості під час розслідування досліджуваного правопорушення

Крім того, запропоновано криміналістичне забезпечення проведення окремих слідчих (розшукових) дій, зокрема огляду і слідчого експерименту шляхом виокремлення найбільш раціональних підготовчих заходів, ефективних тактичних прийомів, а також типових помилок працівників правоохоронних органів під час них. Також було викладено особливості використання спеціальних знань в зазначеній категорії кримінальних проваджень.

Монографія

Герасимчук С. С., Чаплинський К. О., Єфімов М. М.

Зазначене свідчить про актуальність досліджуваної тематики, її науково-теоретичну та практичну значущість. Монографія, що знаходиться у ваших руках, є спробою розкрити дану проблематику і надати теоретичне підґрунтя для майбутнього розслідування досліджуваного виду хуліганства працівниками правоохоронних органів України.

РОЗДІЛ 1.

КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ХУЛІГАНСТВА, ПОВ'ЯЗАНОГО З ОПОРОМ ПРЕДСТАВНИКОВІ ВЛАДИ АБО ГРОМАДСЬКОСТІ, ЯКИЙ ВИКОНУЄ ОБОВ'ЯЗКИ З ОХОРОНИ ГРОМАДСЬКОГО ПОРЯДКУ

1.1. Сутність та система криміналістичної характеристики хуліганства, пов'язаного з опором представникові влади або громадськості, який виконує обов'язки з охорони громадського порядку

1.2. Обстановка та слідова картина злочину

1.3. Способи підготовки, учинення та приховування злочину

1.4. Характеристика особи злочинця та потерпілого

1.1. Сутність та система криміналістичної характеристики хуліганства, пов'язаного з опором представникові влади або громадськості, який виконує обов'язки з охорони громадського порядку

Розслідування кримінальних правопорушень вимагає від працівників правоохоронних органів злагодженої та ціленаправленої діяльності. Це досягається завдяки плануванню та організації кримінального провадження. Важливе значення в розрізі цих категорій розслідування має криміналістична характеристика злочинів. Дослідженню зазначеної наукової категорії присвячували свої праці багато вчених протягом останніх півсотні років. Водночас їх праці по-різному висвітлювали криміналістичну характеристику та розкривали її з різних сторін.

Але її важливість не втрачала свого значення. Адже перспектива побудови сталих кореляційних зв'язків між її елементами, можливою, за їх допомогою, висувати певні версії під час розслідування, планувати проведення різних слідчих (розшукових) дій впливає на якість будь-якого розслідування. Тому, на нашу думку, необхідно розглянути поняття та елементи криміналістичної характеристики злочинів для того, щоб визначити, які з них відповідають методиці розслідування хуліганства, пов'язаного з опором представникові влади або громадськості, який виконує обов'язки з охорони громадського порядку, та створити відповідну систему з кореляційними зв'язками між ними.

Вчені по-різному визначали поняття криміналістичної характеристики злочину. Зокрема Л. Я. Драпкін характеризує її як наукову категорію, в якій з достатнім ступенем конкретності описані типові ознаки та властивості події, обстановки, способу та механізму вчинення суспільно-небезпечних діянь певної класифікаційної групи, процесу виникнення та локалізації доказів, типових ознак особистості та поведінки винних, потерпілих, а також стійкі особливості інших об'єктів посягань»¹.

¹ Драпкин Л. Я. Предмет доказывания и криминалистические характеристики преступлений. *Межвузовский сборник научных трудов*. Свердловск, 1978. Вып. 69. С. 17.

Зі свого боку О. Н. Колесніченко та В. Є. Коновалова з приводу цієї категорії зазначили таке. По-перше, криміналістична характеристика – це відомості про криміналістично значущі ознаки злочинів певного виду. По-друге, це система відомостей, яка спирається на структуру складу злочину (кримінальне право) та відповідну структуру предмету доказування (кримінально-процесуальне право). По-третє, це система відомостей, яка включає дані про закономірні зв'язки статистичного характеру між ознаками злочинів певного виду. По-четверте, це система відомостей, яка слугує побудові і перевірці слідчих версій. Саме з урахуванням цих положень вченими було сформульовано визначення поняття криміналістичної характеристики як системи відомостей (інформації) про криміналістично значущі ознаки злочинів певного виду, яка відбиває закономірні зв'язки між ними і слугує побудові і перевірці слідчих версій у розслідуванні конкретних злочинів².

Цікавою є позиція В. І. Шиканова, який зазначав, що доцільно також відмовитися від площинного рішення моделі характеристики злочину, яке стало вже традиційним. У залежності від безпосередніх цілей, які стоять перед слідчим, слід визначити ядро міждисциплінарної моделі того чи іншого виду злочину (наприклад, час вчинення злочину, спосіб вчинення злочину, особа потерпілого і т. ін.) і навколо нього конструювати об'ємну модель³.

А. В. Старушкевич розглядав цю наукову категорію як засновану на практиці правоохоронних органів та криміналістичних досліджень модель системи зведених відомостей про криміналістично значущі ознаки виду, групи або конкретного злочину, яка має на меті оптимізацію процесу розслідування злочинів. І, у свою чергу формулюючи зазначене поняття, автор визначав криміналістичну характеристику як модель системи

² Колесніченко А. Н., Коновалова В. Е. Криминалистическая характеристика преступлений : учеб. пособ. Харьков : Юрид. ин-т, 1985. 93 с.

³ Шиканов В. И. О междисциплинарной характеристике отдельных видов преступлений. *Криминалистическая характеристика преступлений*. М., 1984. С. 40–43.

зведених відомостей про криміналістично значимі ознаки виду, групи або конкретного злочину⁴. Підтримуючи цю позицію, В. Д. Берназ характеризує криміналістичну характеристику як основу на державних статистичних даних науково-обґрунтовану систему узагальненої інформації та їх джерел про обставини, які були доказані, та інші, які мали значення для попередження, виявлення, розкриття, розслідування та судового розгляду досліджуваних злочинів зазначеної категорії⁵.

А вже В. С. Мацішин акцентує увагу на тому, що криміналістична характеристика злочинів – це «...наукова категорія або система відомостей, яка відображає на статистично-імовірнісному рівні криміналістичні найбільш значимі типові ознаки злочинів даного виду, що дозволяє зробити висновки про оптимальні шляхи розкриття і розслідування⁶.

У свою чергу окремі науковці визначили її як систему відомостей про криміналістично значущі ознаки злочинів цього виду. Вона відображає закономірні зв'язки між цими ознаками і сприяє побудові та перевірці слідчих версій, що висуваються в процесі розслідування злочинів. Криміналістичну характеристику можна уявити як ідеальну модель типових зв'язків та джерел доказової інформації, що дозволяють спрогнозувати оптимальний шлях і найбільш ефективні засоби розслідування окремих категорій злочинів⁷.

Зі свого боку А. Ф. Волобуєв наголошує, що криміналістична характеристика – це система відомостей (знань) про елементи механізму скоєння злочинів окремого виду або групи, в яких відображаються закономірні зв'язки між цими елементами і які

⁴ Старушкевич А. В. Криміналістична характеристика злочинів: навч. посіб. Київ, 1997. 44 с.

⁵ Берназ В. Д. Криміналістична характеристика як наукова категорія. *Південно-український правничий часопис*. 2006. № 1. С. 16–18.

⁶ Мацішин В. С. Особливості розслідування фальшивомонетництва: дис. на здобуття ступеня канд. юрид. наук: 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; сува експертиза». Київ, 2002. С. 228.

⁷ Методика розслідування окремих видів злочинів, підслідних органам внутрішніх справ: навч. посіб. / О. В. Батюк, Р. І. Благута, О. М. Гумін та ін.; за заг. ред. Є. В. Пряїна. Львів: ЛьвДУВС, 2011. 324 с.

використовуються для побудови і перевірки версій під час розслідування конкретних злочинів⁸.

Водночас ми не можемо погодитися з думкою А. О. Кочневої, яка зазначає, що традиційні видові і підвидові методики не завжди забезпечують належну ефективність розслідування. Зазначений дослідник пояснює це тим, що такі методики орієнтовані або на конкретний кримінально-правовий вид злочинів (вбивство, крадіжка і т.п.) або на його різновид, виділений за кримінально-правовими і (або) криміналістичними ознаками (наприклад, вбивство за замовленням; вбивства, замасковані інсценуванням; крадіжки, пов'язані з проникненням в приміщення і т.п.). Вона доводить, на основі дослідження роботи В. В. Тищенка, що на початку кримінального провадження далеко не завжди можна дати однозначну кримінально-правову оцінку розслідуваної події, а, отже, правильно вибрати видову (підвидову) методика розслідування. Крім того, злочинна діяльність певної особи або групи осіб може включати цілий комплекс пов'язаних між собою злочинів, що знову таки не дозволяє продуктивно скористатися будь-якою окремою видовою методикою^{9,10}.

В. В. Радаєв логічно робить умовивід стосовно основних напрямків розвитку цієї категорії: «1) виявлення злочинів, висунення версій про злочинний характер тієї чи іншої події; 2) висунення версії про особу злочинця; 3) висунення версії про вчинення злочину групою осіб; 4) використання відомостей про типові місця приховання та реалізації викраденого для розшуку предметів посягання; 5) застосування даних про механізм слідоутворення для правильного визначення кола можливих джерел інформації про злочин, більш цілеспрямованої роботи з їх виявлення, для виявлення матеріальних слідів злочину в ході огляду»¹¹.

⁸ Волобуєв А. Ф. Загальні положення криміналістичної методики: лекція. Харків: Ун-т внутр. справ, 1996. 36 с.

⁹ Тищенко В. В. Концептуальні основи розслідування корисливо-наслідницьких злочинів : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2003. 34 с.

¹⁰ Кочнева А. О. Криміналістична методика розслідування злочинів: сучасний стан і проблеми розвитку. *Юридичний вісник*. 2016. № 1 (38). С. 157–162.

¹¹ Радаєв В. В. Криміналістическая характеристика преступлений и ее использование в следственной практике : лекция. Волгоград : ВСШ МВД СССР, 1987. 24 с.

Докладно дослідивши ряд наукових праць, В. П. Бахін та Б. Є. Лук'янчиков визначили такі формулювання криміналістичної характеристики, що зустрічаються в літературі: а) інформаційна модель типових ознак певного виду (групи) злочинів; б) вірогідна модель події; в) система даних (відомостей) про злочин, які допомагають розкриттю та розслідуванню; г) система узагальнених фактичних даних, знання яких необхідне для організації розслідування злочинів; ґ) система особливостей виду злочинів, які мають значення для розслідування; д) система опису криміналістично значущих ознак злочинів з метою забезпечення їх розслідування та запобігання; е) склад події даного виду злочину, який вказує на його стійкі ознаки, що проявляються зовні як визначена за змістом, чітко вибудована система матеріальних та інтелектуальних слідів тощо¹².

Як бачимо, різні вчені іноді кардинально по-різному формулюють зазначене визначення. Але всі вони наголошують на ймовірності та необхідності існування сталих кореляційних зв'язків між елементами досліджуваної наукової категорії. Отже, на наш погляд, криміналістична характеристика хуліганства, пов'язаного з опором представникові влади або громадськості, який виконує обов'язки з охорони громадського порядку, – це сукупність даних про криміналістично значимі та взаємообумовлені властивості (елементи) групи кримінальних правопорушень, що характеризуються сталими кореляційними зв'язками, які надають можливості для раціонального планування розслідування та ефективного проведення окремих процесуальних дій.

Слід наголосити на тому, що криміналістична характеристика є складовою методики розслідування окремих видів злочинів. Так, Р. Л. Степанюк, досліджуючи структури окремих криміналістичних методик, наголошує на однотипності будови видових, підвидових та комплексних методик, включаючи до них криміналістичну характеристику відповідно до виду,

¹² Бахін В. П., Лук'янчиков Б. Є. Склад і призначення криміналістичної характеристики злочинів. *Правничий часопис Донецького університету*. 2000. № 1 (4). С. 39–43.

підвиду злочинів або їх комплексу¹³. Ю. П. Алєнін доречно зазначає, що структура методики – це поєднання таких елементів: криміналістична характеристика (для загальної методики) і окремих видів злочинів (для частинних методик); обставини, що підлягають встановленню і доказу; особливості порушення кримінальної справи; типові слідчі ситуації, особливості побудови версій і планування розслідування в даних умовах; організація первісного і наступного етапу розслідування в умовах постійної протидії злочинців; організація і використання тактичних операцій при розслідуванні злочинів; тактика проведення слідчих дій і оперативно-розшукових заходів; використання спеціальних знань; особливості взаємодії оперативних і слідчих апаратів правоохоронних органів із представниками суспільних і державних структур (види і форми) у процесі виявлення і розслідування злочинів¹⁴.

Тому ми не погоджуємося з думкою А. О. Кочневої, яка зазначає, що традиційні видові і підвидові методики не завжди забезпечують належну ефективність розслідування. Зазначений дослідник пояснює це тим, що такі методики орієнтовані або на конкретний кримінально-правовий вид злочинів (вбивство, крадіжка і т.п.) або на його різновид, виділений за кримінально-правовими і (або) криміналістичними ознаками (наприклад, вбивство за замовленням; вбивства, замасковані інсценуванням; крадіжки, пов'язані з проникненням в приміщення і т.п.). Вона доводить, на основі дослідження роботи В. В. Тищенка, що на початку кримінального провадження далеко не завжди можна дати однозначну кримінально-правову оцінку розслідуваної події, а, отже, правильно вибрати видову (підвидову) методика розслідування. Крім того, злочинна діяльність певної особи або групи осіб може включати цілий комплекс пов'язаних між собою злочинів, що знову

¹³ Степанюк Р. Л. Структура окремих криміналістичних методик розслідування злочинів. *Право і Безпека*. 2011. № 4 (41). С. 154–158.

¹⁴ Алєнін Ю. П. О структуре методики расследования преступлений. *Юридична освіта і правова держава* (до 150-річчя юридичного ін-ту ОДУ): зб. наук. праць. Одеса : Астропринт. 1997. С. 244–250.

таки не дозволяє продуктивно скористатися будь-якою окремою видовою методикою^{15, 16}.

Роблячи висновок з приводу характеристики методики розслідування злочинів, ми визначили, що означена наукова категорія досліджуваного виду хуліганства є внутрішньовидовою.

З приводу значення криміналістичної характеристики в системі методики І. Ф. Герасимов наголошував, що досліджувана категорія відіграє не тільки інформаційну роль, але й слугує фактичною базою для вирішення питань, що розглядаються в інших структурних елементах, зокрема: 1) відомості про способи вчинення злочинів надають можливість класифікації їх у методичних цілях та розробки окремих методик розслідування, або диференціювати методичні положення в рамках загальної методики; 2) висунення версій та планування розслідування; 3) тактики окремих слідчих дій¹⁷. Тобто значення досліджуваної наукової категорії переоцінити досить важко, адже вона є базисом для великої кількості процесуальних дій.

Слід зазначити, що вивчення елементів криміналістичної характеристики хуліганства, пов'язаного з опором представникові влади або громадськості, який виконує обов'язки з охорони громадського порядку, дає можливість для встановлення різних зв'язків між її окремими структурними елементами. Завдяки цьому можна зробити висновок про зміст інших невідомих даних про правопорушення. Водночас не можна забувати, що абсолютна більшість закономірних зв'язків між обставинами суспільно-небезпечного діяння носить імовірнісний характер. Але, з іншого боку, вони виникають між елементами криміналістичної характеристики та мають відносно сталі значення.

Тому зрозумілою є позиція О. Р. Росинської, яка в структурі криміналістичної характеристики визначає такі елементи:

¹⁵ Тіщенко В. В. Концептуальні основи розслідування корисливо-насильницьких злочинів : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2003. 34 с.

¹⁶ Кочнева А. О. Криміналістична методика розслідування злочинів: сучасний стан і проблеми розвитку. *Юридичний вісник*. 2016. № 1 (38). С. 157–162.

¹⁷ Герасимов І. Ф. Криминалистические характеристики преступлений в структуре частных методик. *Криминалистическая характеристика в методике расследования преступлений*. Свердловск : УрГУ, 1978.

характеристика типових способів учинення та приховання злочинів даного виду та інших обставин злочину; відомості про коло осіб, серед яких треба шукати злочинця; характеристика типового потерпілого; опис типових обставин, що сприяли або перешкоджали таким злочинам¹⁸.

З цього приводу доречно навести думку В. С. Бондара, який зазначає, що «...реалізація її інформаційного потенціалу в юридичній практиці можлива не лише на сторінках підручників та наукових статей, а й завдяки постійному криміналістичному моніторингу, як бази розробки комплексу новітніх пізнавальних інструментів протидії злочинності в сучасних умовах»¹⁹. Зі свого боку І. І. Когутич зазначив, що знання криміналістичних характеристик необхідне для організації швидкого, всебічного й об'єктивного провадження в кримінальних справах. Основне їх призначення полягає в тому, щоб інформувати слідчого відомостями про типові для певного виду чи групи злочинів ознаками²⁰.

До структури криміналістичної характеристики злочинів В. С. Кузьмічов та Г. І. Прокопенко відносили: предмет безпосереднього злочинного посягання (найрізноманітніші об'єкти органічного та неорганічного походження); спосіб вчинення злочинів в його широкому розумінні (обставини приготування, вчинення і приховування злочину, образ дії суб'єкта, що використовується для досягнення поставленої мети); типову «слідову картину» злочину в її широкій інтерпретації (сукупність джерел матеріальних та ідеальних відображень у навколишній матеріальній обстановці вчиненого злочину); особу злочинця (опис людини як соціально-біологічної системи, властивості та ознаки якої відображуються в матеріальному середовищі); особу потерпілого (для окремих видів чи груп злочинів: демографічні

¹⁸ Россинская Е. Р. Криминалистика. Вопросы и ответы : учеб. пособ. для вузов. М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2000. 351 с.

¹⁹ Бондар В. С. Функціональне призначення криміналістичної характеристики злочинів у сучасних умовах. *Вісник Академії адвокатури України*. 2012. № 2 (24). С. 130–137.

²⁰ Когутич І. І. Криміналістика : курс лекцій. Київ : Атіка, 2009. 888 с.

дані, відомості про спосіб життя, риси характеру, звички, зв'язки і стосунки, ознаки віктимності тощо)²¹.

Виходячи з даних положень, А. Ф. Волобуєв визначає, що, наприклад, криміналістична характеристика розкрадань майна повинна відбивати традиційні елементи їх механізму, але з урахуванням тієї специфіки, яку накладає на них підприємницька діяльність, а також взаємні зв'язки з іншими злочинами, оскільки вони утворюють єдину технологію злочинної діяльності: особливості предмета посягання (матеріальні цінності, грошові кошти, цінні папери); обстановка вчинення злочину (загальноекономічні і правові умови підприємницької діяльності, організаційно-правові форми підприємств, стан контролю з боку відповідних державних органів, місце знаходження суб'єктів підприємництва та існування між ними певних відносин тощо); способи підготовки, вчинення і приховування розкрадання (прийоми створення сприятливих умов для заволодіння майном, прийоми безпосереднього заволодіння майном та його використання, заходи щодо маскування розкрадання, вчинення супутніх розкраданню злочинів); сліди розкрадання (документів та речових доказів, свідчень осіб, що вказують на протиправне заволодіння майном); особливості суб'єкта розкрадання та супутніх злочинів (підприємця-фізичної особи, посадових осіб і службовців юридичної особи – суб'єкта підприємництва); особливості потерпілого від розкрадання (підприємця, окремих громадян)²².

І. Ф. Пантелеев розширив цю категорію, визначивши серед її елементів такі: типові ситуації окремого виду злочину, найпоширеніші способи їх здійснення, характеристику типових матеріальних слідів злочину, що можуть мати значення речових доказів у кримінальній справі, найбільш ймовірні місця їх виявлення, схованок, способи приховування слідів злочину та інших

²¹ Кузьмічов В. С., Прокопенко Г. І. Криміналістика : навч. посіб. / за заг. ред. В. Г. Гончаренка та Є. М. Моїсеєва. Київ : Юрінком Інтер, 2001. 368 с.

²² Волобуєв А. Ф. Криміналістична характеристика розкрадань майна у сфері підприємницької діяльності. *Вісник Університету внутрішніх справ*. Харків. 1997. Вип. 2. С. 26–37.

засобів маскування, характеристика їх професійних злочинних навичок²³.

А. В. Іщенко серед її елементів визначив такі: слідову картину, спосіб вчинення злочину, предмет злочинного посягання, дані щодо особи злочинця та особи потерпілого²⁴. У свою чергу М. В. Салтевський інтегрував їх до чотирьох основних: а) предмет безпосереднього замаху; б) спосіб вчинення злочину в його широкому розумінні; в) слідова картина в її широкій інтерпретації; г) особа злочинця²⁵.

У своєму дослідженні Г. А. Матусовський зазначає, що взаємозв'язок елементів досліджуваної наукової категорії, таких як накопичення і джерело відомостей про певні види злочинів, виконуючи інформаційну функцію, становить собою єдину інформаційну систему. Використання останньої можливо шляхом одержання й аналізу відомостей щодо окремих елементів і встановлення зв'язків між ними. У цьому розумінні всі елементи системи теоретично рівнозначні і поділяти їх на основні та другорядні недоцільно. Водночас час використання такої інформаційної системи вимагає в кожному конкретному випадку виокремлення ключового елемента, через який можна здійснити «вхід» у систему з метою одержання необхідної інформації. Виокремлення ключового елемента для конкретного випадку залежить від слідової ситуації, що склалася на даному етапі розслідування, а також від того, які вихідні дані має слідчий і які з них необхідно встановити. Аналіз кримінальних справ щодо злочинів різних категорій показує, що значна частина їх учиняється способами, ознаки яких не завжди очевидні. Тому їх виявлення й пояснення вимагають у першу чергу знань і використання систематизованого опису способів злочинів²⁶.

²³ Пантелеєв І. Ф. Селиванов Н. А. Криміналістика: ученик. М. : Юрид. лит., 1975. 544 с.

²⁴ Іщенко А. В. Фундаментальні та прикладні криміналістичні категорії. *Актуальні проблеми розкриття та розслідування злочинів у сучасних умовах* : Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Запоріжжя, 5 листоп. 2010 р.). Запоріжжя. 2010. Ч. 1. С. 180–182.

²⁵ Салтевський М. В. Криміналістика : навч.-довід. посіб. Київ : НВТ "Правник", 1996. 160 с.

²⁶ Матусовський Г. А. Структура криміналістичної характеристики злочинів. Криміналістична тактика і методика розслідування злочинів / за ред. В. Ю. Шепітька. Харків : Право, 1998. С. 149.

Своєю чергою А. Г. Філіппов серед елементів криміналістичної характеристики конкретного виду злочинів виділяє такі: предмет злочинного посягання; спосіб скоєння та приховання злочину; час, місце, обстановка; особливості слідів, що залишаються злочинцями; особа злочинця і потерпілого²⁷.

Як бачимо, елементи криміналістичної характеристики злочинів виділяються в науковій літературі досить по-різному. Але всі її елементи повинні утворювати єдину систему. Слід наголосити на тому, що не достатньо вивченою залишається проблема сучасної криміналістичної характеристики досліджуваного виду кримінального правопорушення. Опитування респондентів вказує на те, що більшість з них (86%) вважають одним із найбільш перспективних напрямків покращення розслідування побудову системи вивчення кореляційних зв'язків.

З огляду на те, що нами досліджується конкретний суспільно-небезпечний прояв, вважаємо за потрібне розглянути погляди науковців щодо змісту криміналістичної характеристики хуліганства. Зокрема ще в 80-х роках М. В. Салтевським було виокремлено такі складові криміналістичної характеристики хуліганства: безпосередній предмет злочинного посягання, типова «слідова картина», спосіб учинення злочину та особа злочинця²⁸. Науковець й в подальшому відстоював позиції щодо чотиричленної системи досліджуваної наукової категорії.

Приблизно через 10 років В. І. Захаревський, з огляду на свою специфіку роботи, виокремив в ній такі елементи: вихідна інформація про злочин, дані про способи його вчинення та приховування, відомості про знаряддя та засоби, що використовували злочинці; дані про обстановку, час, місце вчинення хуліганства; відомості про сліди хуліганських дій, їхні наслідки; характеристика особи злочинця; мотиви й цілі хуліганства; типологія потерпілого та його віктимні риси; характеристика

²⁷ Філіппов А. Г. Вольтинский А. Ф. Криминалистика : учебник. М. : Издательство «Спарк», 1998. 543 с.

²⁸ Салтевський М. В. О структуре криминалистической характеристики хулиганства и типичных следственных ситуациях. *Криминалистика и судебная экспертиза*. Киев, 1982. Вып. 25. С. 13–21.

та структура хуліганських груп, особливості злочинних проявів з їх боку²⁹. Як бачимо, автор до вищенаведеної структури додав й інші елементи. З деякими ми не можемо погодитись. Так, виділення окремих елементів наслідків хуліганських дій, на нашу думку, не має змістовного наповнення. Адже їх характеристика входить як в предмет злочинного посягання, так і в його слідову картину. А, наприклад, вихідна інформація про злочин, як ми вважаємо, загалом і є криміналістичною характеристикою.

У 20-му столітті інші науковці серед елементів криміналістичної характеристики хуліганства виділяли такі: місце, час та спосіб учинення хуліганства; типові слідчі ситуації; типові сліди злочину та ймовірні місця їх знаходження; відомості про особу потерпілого та особу обвинуваченого³⁰; предмет злочинного посягання, обставини вчинення хуліганства, матеріальні й ідеальні сліди злочину, мотиви хуліганства, способи його вчинення, дані про злочинну групу³¹. Слід зазначити щодо типових слідчих ситуацій, які виокремила О. І. Овчаренко. Ми вважаємо їх складовою організації розслідування, тому не вважаємо за доцільне відносити їх до криміналістичної характеристики.

Більш близькі до нашого періоду дослідження дають змогу вказати на те, що, наприклад, Н. О. Кононенко встановила наявність таких складових: способи вчинення хуліганства; обстановка вчинення хуліганських дій; предмет злочинної діяльності; особа потерпілого; особа злочинця (хулігана)³². М. М. Єфімов приблизно в той же період наголошував на існуванні серед елементів досліджуваної категорії суспільно-небезпечних діянь

²⁹ Захаревский В. И. Характеристика и методы разрешения следственных ситуаций по делам о хулиганстве : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. М. : Издательство Академии МВД СССР, 1990. 27 с.

³⁰ Овчаренко Е. И. Доказывание по уголовным делам о хулиганстве (досудебное производство) : науч.-практ. пособ. / под ред. докт. юрид. наук, проф. А. В. Гриненко. М. : Издательство «Юрлитинформ», 2006. 128 с.

³¹ Бушкевич Н. С. Криминалистическое обеспечение расследования хулиганства, совершенного группой лиц : автореф. дис. на соискание уч. ст. канд. юрид. наук.: 12.00.09 «Криминальный процесс, криминалистика». Минск, 2008. 24 с.

³² Кононенко Н. О. Розслідування хуліганства, вчиненого під час проведення спортивно-масових заходів : дис. ... канд. юрид. наук / Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ. Дніпропетровськ, 2016. 214 с.

наступних елементів: способи вчинення хуліганства; предмет злочинної діяльності; обстановку вчинення хуліганських дій; «слідову картину» вчинення хуліганства; особу потерпілого; особу злочинця (хулігана)³³.

У свою чергу М. А. Очеретяний систему криміналістичної характеристики групового хуліганства визначив з таких елементів: способи вчинення злочину; обстановка вчинення хуліганських дій; «слідова картина» вчинення злочину; особа потерпілого; особа злочинця³⁴. А вже А. В. Антонюк у зв'язку зі специфікою свого дослідження зазначила, що серед елементів структури криміналістичної характеристики досліджуваної категорії правопорушень повинні бути такі: спосіб вчинення злочину; знаряддя злочину; обстановка його вчинення; «слідова картина»; особа потерпілого; особа злочинця³⁵.

В останньому дослідженні цієї тематики К. В. Бахчев зробив висновок, що елементами структури криміналістичної характеристики хуліганства, вчиненого неповнолітніми, будуть: обстановка злочину; спосіб учинення злочину; слідова картина злочину; особа злочинця; особа потерпілого³⁶.

На основі дослідження наукових джерел, аналізу матеріалів кримінальних проваджень [Додаток А], проведення опитування працівників Національної поліції України [Додаток Б] нами були зроблені такі висновки. Нами було виокремлено систему криміналістичної характеристики хуліганства, пов'язаного з опором

³³ Єфімов М. М. Структура криміналістичної характеристики хуліганства. Криміналістика у протидії злочинності: тези доп. наук.-практ. конф. (Київ, 16 жовт. 2009 р.). Київ: Хай-Тек Прес, 2009. С. 315–317.

³⁴ Очеретяний М. А. Особливості криміналістичної характеристики хуліганства, вчиненого групою осіб. Використання спеціальних знань у досудовому розслідуванні: матеріали наук.-практ. семінару (Дніпропетровськ, 30 квіт. 2014 р.). Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2014. 86 с. С. 47–49.

³⁵ Антонюк О. В. Розслідування хуліганства, вчиненого із застосуванням вогнепальної або холодної зброї чи іншого предмета, спеціально пристосованого або заздалегідь заготовленого для нанесення тілесних ушкоджень: дисер. на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук / Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ. Дніпропетровськ, 2017. 240 с.

³⁶ Бахчев К. В. Розслідування хуліганства, вчиненого неповнолітніми: дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук / Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ: Дніпропетровськ, 2017. 243 с.

представникові влади або громадськості, який виконує обов'язки з охорони громадського порядку, до якої віднесено такі елементи:

- 1) обстановка вчинення злочину;
- 2) слідова картина;
- 3) спосіб підготовки, учинення та приховування злочину;
- 4) особа потерпілого;
- 5) віктимогенні групи потерпілих та осіб, які виконують обов'язки з охорони громадського порядку;
- 6) особа злочинця.

На наш погляд, у системі криміналістичної характеристики необхідно виокремити такий елемент, як віктимогенні групи потерпілих та осіб, які виконують обов'язки з охорони громадського порядку. Адже згідно з ч. 3 ст. 296 КК України досліджуваний злочин відзначається фактом кваліфікуючої ознаки – наявністю зазначених осіб.

Підводячи підсумок, слід наголосити, що означені складові мають сталі кореляційні зв'язки та інформативне наповнення. Останнє, у свою чергу, забезпечує можливість більш ефективного та раціонального проведення окремих слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій та інших заходів.

1.2. Обстановка та слідова картина злочину

Будь-яке кримінальне правопорушення вчинюється в певних умовах часу та простору. Хуліганство не є виключенням з цього. Навіть навпаки, у більшості випадків певні умови, конкретний час та місце визначають вид хуліганських дій та їх наповнення. Тому обстановка вчинення злочину є досить важливим елементом криміналістичної характеристики. Крім того, вона, з певного боку, характеризує об'єктивну сторону кримінального правопорушення. З огляду на це даний підрозділ буде присвячено вивченню зазначених в назві елементів криміналістичної характеристики, що безпосередньо розкривають факультативні ознаки об'єктивної сторони діяння в криміналістичному розрізі.

Ми підтримуємо позицію В. В. Локтіонової, яка значення об'єктивної сторони злочину розкриває наступними характерними ознаками: є обов'язковою для будь-якого складу злочину, її відсутність виключає злочинність і караність вчиненого. Також слід враховувати, що наявність чи відсутність однієї або декількох ознак об'єктивної сторони може істотно вплинути на кваліфікацію діяння. Наприклад, у разі, якщо з незалежних від винного причин не настає наслідок при вчиненні складу з матеріальною конструкцією об'єктивної сторони, вчинене кваліфікується як незакінчений злочин; – є головним критерієм розмежування суміжних складів злочинів. При цьому до уваги беруться як обов'язкові, так і факультативні ознаки об'єктивної сторони складу злочину. Головним моментом при цьому є характеристика діяння і способу вчинення злочинного діяння. Наприклад, дві форми вчинення діяння, передбаченого ст. 146 КК, – викрадення людини або незаконне позбавлення волі, – відрізняються одна від одної способом вчинення. При викраденні людини потерпілий захоплюється і переміщується в інше місце, у той час як незаконне позбавлення волі пов'язане з утриманням особи в місці звичайного для потерпілого перебування. Водночас, проводячи розмежування різних злочинів, слід враховувати й інші ознаки об'єктивної сторони: характер наслідків, місце, час, знаряддя вчинення посягання. Так, одна з відмінностей бандитизму (ст. 257 КК) від створення злочинної організації (ст. 255 КК) виявляється в знарядді вчинення злочину. Обов'язковою ознакою об'єктивної сторони бандитизму є наявність зброї, тоді як у злочині, передбаченому ст. 255 КК, ця ознака вважається факультативною; – дозволяє розмежувати злочинне діяння від незлочинного. У цьому разі необхідно брати до уваги всю сукупність обставин справи, що характеризують зовнішню сторону протиправного діяння: спосіб посягання, розмір заподіяної шкоди, місце та обстановку його вчинення. Наприклад, кримінально каране хуліганство (ст. 296 КК) відрізняється від аналогічного адміністративного делікту – дрібного хуліганства – за ступенем порушення громадського порядку. Кримінальний делікт, на відміну

від адміністративного, пов'язаний не просто з порушенням громадського порядку, а виражається в грубому порушенні правил поведінки в громадських місцях. Крім того, кримінально каране хуліганство має бути поєднане із застосуванням насильства чи погрозою його застосування, або зі знищенням чи пошкодженням майна. У дрібному хуліганстві ця ознака відсутня; істотно впливає на ступінь суспільної небезпеки злочину і, як наслідок, на вид і розмір (строк) покарання. Наприклад, настання в результаті вчинення злочину тяжких наслідків значно підвищує ступінь його шкідливості. У багатьох випадках на розмір небезпеки злочину впливає спосіб його вчинення³⁷.

Загалом, обстановка вчинення досліджуваного виду хуліганства є центральним елементом криміналістичної характеристики, адже дає можливість по висуненню версій стосовного місць виявлення і вилучення матеріальної та ідеальної доказової інформації. Вся сукупність дій по вчиненню досліджуваної категорії хуліганства здійснюється в певній обстановці, тобто за конкретних умов часу та простору, які позначаються на інших елементах криміналістичної характеристики.

Стосовно визначення поняття досліджуваної категорії, приведемо думки вчених. Так, В. Ю. Шепітько визначає її як частину матеріального середовища, що містить, крім ділянки території, сукупність різних предметів, поведінку учасників події, психологічні взаємовідносини між ними³⁸.

Провівши аналіз великої кількості літератури, О. О. Астахова зробила наступний висновок. Для фахівця-криміналіста зазначена наукова категорія є важливим джерелом, яке важко відтворити з метою отримання об'єктивної первинної інформації про подію злочину та особу злочинця, яка його вчинила. Для кримінолога – вона є вихідним матеріалом для розробки і запровадження профілактичних заходів та запобігання злочинам.

³⁷ Локтіонова В. В. Ознаки об'єктивної сторони злочину та місце серед них злочинних наслідків. *Право і суспільство*. 2012. № 1. С. 249–254.

³⁸ Настільна книга слідчого : наук.-практ. видання для слідчих і дізнавачів / М. І. Панов, В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова та ін.; 2-ге вид., перероб. і допов. Київ: Вид. Дім «Ін Юре», 2007.

Для особи, яка застосовує закон, представляє інтерес: з позиції загальної теорії складу злочину; в індивідуалізації суспільно небезпечного діяння; в розмежуванні злочину від іншого аналогічного правопорушення; в розмежуванні суміжних злочинів; для з'ясування умов кримінальної відповідальності; з позиції необхідності характеризувати самі (конкретні) зовнішні ознаки суспільно небезпечного; з позиції характеристики умов вчинення суспільно небезпечного діяння (тобто в яких умовах відбувається суспільно небезпечне діяння)³⁹.

А, наприклад, О. В. Сіренко зазначила, що обстановку вчинення злочину більшість вчених розуміють як сукупність різного роду об'єктів, що взаємодіють між собою, об'єктів, явищ та процесів, що характеризують умови місця і часу, речові, природно-кліматичні, виробничо-побутові та інші умови навколишнього середовища, особливості поведінки непрямих учасників протиправної поведінки, психологічні зв'язки між ними та інші обставини об'єктивної реальності, що склалися (незалежно або по волі учасників) в момент злочину, які впливають на спосіб і механізм його вчинення, що проявляються в різного роду слідах, що дають змогу будувати висновки про особливості цієї системи та змісту злочину⁴⁰, що ми підтримуємо.

З приводу наповнення даної категорії доречною є думка М. Х. Валеєва, який виокремив такі складові досліджуваної категорії: місце, час, об'єкт, предмет вчинення посягання, склад співучасників та характер їх взаємовідносин з потерпілим і іншими особами, а також матеріальні елементи оточуючого середовища⁴¹.

Погоджуючись з наведеними позиціями вчених, ми вважаємо за потрібне розглядати обстановку вчинення хуліганства, як сукупність взаємопов'язаних обставин: місця, часу та умов його вчинення.

³⁹ Астахова О. О. Значення обстановки вчинення злочину як ознаки об'єктивної сторони злочину. *Юридична наука*. 2015. № 7. С. 91–98.

⁴⁰ Сіренко О. В. Визначення обстановки вчинення злочинів в криміналістиці. URL : http://www.rusnauka.com/28_NII_2012/Pravo/11_118104.doc.htm

⁴¹ Валеєв М. Х. Криминалистическая характеристика и особенности первоначального этапа расследования вымогательств: дис. ... канд. юрид. наук. Уфа, 1997. С. 21.

Зокрема М. М. Єфімов, виходячи з усього вищезазначеного, вирішив класифікувати місця вчинення хуліганства таким чином: 1) місця загального користування – парки, вулиці, сквери тощо; 2) розважальні заклади – бари, кафе, дискотеки і т. п.; 3) спортивно-масові заклади – стадіони, спортивні комплекси, манежі; 4) місця проживання населення – квартири багатоповерхівок, приватні будівлі; 5) громадський транспорт – автобуси, трамваї, тролейбуси тощо; 6) місця культурного відпочинку – театри, кінотеатри; 7) інші місця – нежилі будівлі⁴².

У свою чергу Н. О. Кононенко визначила такі місця вчинення хуліганських діянь у розрізі проведення спортивно-масових заходів: стадіони (49%); трибуни (сектори) стадіонів (44%); спортивні комплекси (5%); навчальні заклади (школи, ВНЗ, ПТУ) (9%); прилеглі території (вулиці, сквери, площі біля стадіонів, спортивних комплексів, шкіл) (27%); місця перегляду спортивно-масових заходів (7%); інші (1%)⁴³.

А вже К. В. Бахчев на основі аналізу матеріалів кримінальних проваджень дійшов висновку, що здебільшого неповнолітні вчинюють хуліганство в таких місцях: місця відпочинку (парки – 29%, павільйони – 8%) – 37%; розважальні заклади (нічні клуби – 14%, дискотеки – 7%) – 21%; спортивні комплекси (стадіони – 10%, спортивні майданчики – 6%, спортивні зали – 2%) – 18%; місця громадського значення (вулиці – 7%, сквери – 3%, площі – 4%) – 14%; громадський транспорт (трамваї – 2%, автобуси – 1%, тролейбуси – 1%) – 4%; інші місця (навчальні заклади, підприємства, установи тощо) – 6%⁴⁴.

Як бачимо, всі місця вчинення хуліганських дій характеризуються наявністю певного громадського значення. Доречною в цьому розрізі є думка М. М. Єфімова, що прохід в театри,

⁴² Єфімов М. М. Обстановка вчинення хуліганства як елемент криміналістичної характеристики. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 571–577.

⁴³ Кононенко Н. О. Розслідування хуліганства, вчиненого під час проведення спортивно-масових заходів : дис. ... канд. юрид. наук / Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ. Дніпропетровськ, 2016. 214 с.

⁴⁴ Бахчев К. В. Розслідування хуліганства, вчиненого неповнолітніми: дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук / Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ: Дніпропетровськ, 2017. 243 с.

кінотеатри, спортивні комплекси потребує купівлі білету чи наявності певного пропуску. Але і в цьому випадку коло осіб, що перебувають у даному місці, не визначено заздалегідь. При проведенні футбольних матчів, під час яких нерідко вчинюються хуліганські дії, це є нагальною проблемою. Для її розв'язання можна використати досвід зарубіжних країн, в яких більшість квитків на матчі продається на осіб, паспортні дані яких потрапляють у загальну базу. Це надає змогу не лише встановити осіб, які могли вчинити хуліганські дії в певному секторі, а й визначити коло свідків даного діяння. Також не можна виключити з переліку громадських місць ті об'єкти, прохід на які пов'язаний із дотриманням певного пропускового режиму (наприклад, гуртожитки, підприємства тощо)⁴⁵.

Вивчення судово-слідчої практики [Додаток А] дозволило нам встановити, що залежно від місця хуліганських дій вони вчиняються:

- у місцях загального користування (парки, вулиці, сквери) – 52% випадків;
- у розважальних закладах (бари, кафе, дискотеки) – 23%;
- у спортивно-масових закладах (стадіони, спортивні комплекси, манежі) – 21%;
- у громадському транспорті (автобуси, трамваї, тролейбуси) – 1%;
- у місцях культурного відпочинку (театри, кінотеатри) – 2%;
- в інших місцях – 1%.

З приводу часу вчинення хуліганських дій доречною буде позиція А. Г. Васіляді, який акцентував увагу на тому, що місце і час вчинення злочину, як доречно наголошував, мають значення для визначення обстановки, виходячи з розуміння простору як органічної їх єдності, коли ні час, ні територія не можуть існувати одне без одного. Це судження знаходить підтримку в юридичній літературі, а також з аналізу кримінальних справ, із 20% вивчених справ, і свідчить, що в одних випадках вони

⁴⁵ Єфімов М. М. Методика розслідування хуліганства: монографія / Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ., 2015. 216 с.

дозволяють виділити значиму саме у кримінально-правовому відношенні ділянку обстановки, в інших вони утворюють просторово-часові кордони, у межах яких існує принципова для кримінального права залежність суспільної небезпечності діяння від обстановки його вчинення⁴⁶.

Стосовно визначення поняття часу вчинення злочину, на наш погляд, найбільш вдалим є таке – це певний відрізок часу, протягом якого відбувається суспільно небезпечне діяння і настають суспільно небезпечні наслідки. Він є обов'язковою ознакою складу конкретного злочину в тих випадках, коли його зазначено в законі як ту чи іншу частину року, місяця, тижня або доби»⁴⁷.

Вивчення судово-слідчої практики [Додаток А] дозволило нам визначити періодичність вчинення злочинів залежно від часу доби та дня тижня. Залежно від часу учинення хуліганства з'ясовано, що близько 9% вчиняються вранці (з 6 до 12 години); 32% – удень (з 12 до 18 години); 56% – увечері (з 18 до 24 години); 3% – вночі (з 1 до 6 години).

Відповідно до критерію пори року, хуліганській дії вчиняються влітку у 42% випадків; восени – 26%; взимку – 8%; навесні – 24%.

Водночас важливо не тільки вивчити час та місце вчинення, але й зазначити умови, що сприяють визначенню напрямку пошуків інформації, а іноді й звуженню кола осіб, серед яких може виявитися злочинець. Тому обов'язково необхідно з'ясувати обставини, що впливають на вчинення кримінального правопорушення. Г. Г. Зуйков серед них визначав такі, що підлягають виявленню та усуненню:

- безпосередню причину вчинення злочину;
- умови, що сприяли дії безпосередньої причини в конкретному злочинному посяганні; обставини, що сформували безпосередню причину;

⁴⁶ Василяди А. Г. Обстановка совершения преступления и ее уголовно-правовое значение: автореферат дисс. на соискание уч. степени канд. юрид. наук : 12.00.08 «Уголовное право и криминология. Исправительно-трудовое право» / Московская высшая школа милиции МВД СССР. М., 1988. 24 с.

⁴⁷ Василенко В. Д. Поняття часу вчинення злочину як ознаки об'єктивної сторони складу злочину: порівняльний аналіз. *Судова апеляція*. 2015. № 1. С. 25–30.

– умови, що сприяли дії факторів, що сформували безпосередню причину⁴⁸.

Зрозуміло, що це є досить важливим завданням правоохоронних органів під час розслідування досліджуваної категорії діянь. Адже під час вчинення хуліганських дій залишається велика кількість доказової інформації, свідки-очевидці, оскільки правопорушники не здійснюють якої-небудь підготовки з метою подальшого приховування своїх дій.

Приклад: 04.03.2012 року в 00.27 год. гр. Д., перебуваючи в стані алкогольного сп'яніння, знаходячись в ресторані «Орієнт» у м. Львові, нехтуючи елементарними правилами поведінки, моральності та добропристойності, усвідомлюючи те, що перебуває в громадському місці, висловлювався в сторону працівника СПГЗ роти міліції УДСО при ГУМВС України у Львівській області гр. Б. нецензурною лайкою. Після цього, гр. Д., достовірно знаючи, що останній є представником влади – працівником правоохоронного органу, оскільки останній йому представився та перебував у форменному одязі, усвідомлюючи, що він, як працівник міліції, зобов'язаний припиняти протиправні дії громадян і таким чином є при виконанні своїх службових обов'язків, пов'язаних з безпосередньою участю в охороні громадського порядку, незважаючи на те, що правоохоронець, запобігаючи його протиправним діям та забезпечуючи громадський порядок, пред'явив законну вимогу негайно припинити протиправні дії відносно себе, чинив опір працівнику правоохоронного органу, не реагував на неодноразові вимоги останнього про припинення протиправних дій стосовно себе та, в подальшому, умисно, наніс удари руками по голові, тулубу працівнику СПГЗ, силою штовхав та кидав останнього на землю, чим завдав останньому фізичного болю, а також спричинив правоохоронцю тілесні ушкодження⁴⁹.

⁴⁸ Зуйков Г. Г. К вопросу о понятии причин преступления и условий, способствующих его совершению. *Вопросы предупреждения преступности*. 1965. Вып. 2. М. : Юрид. лит., С. 3–18.

⁴⁹ Справа № 1304/7879/12. Архів Галицького районного суду м. Львова, 2012 р.

З приводу визначення умов вчинення злочинних дій О. В. Антонюк наголошує, що місця вчинення хуліганства характеризуються здебільшого такими властивостями: охоплює межі певного громадського місця, тобто середовища перебування потерпілого; розташоване поблизу транспортних розв'язок (вулиці, проїзна територія, зупинки різного транспорту); місця проведення вільного часу громадян⁵⁰.

Вивчення судово-слідчої практики [Додаток А] дозволило нам визначити типові умови учинення кримінально караних діянь:

- наявність працівників правоохоронних органів чи учасників громадських об'єднань;
- значне скупчення громадян;
- проведення культурно-масових чи спортивних заходів.

Приклад: 06.09.2013 року біля 19 години гр. О., перебуваючи в стані алкогольного сп'яніння в приміщенні адмінбудівлі ГУМВС України у Львівській області, яка розташована в м. Перемишляни, безпричинно почав кричати, виражатися нецензурними словами на адресу працівників чергової частини та добового наряду. З хуліганських міркувань наніс удар кулаком в скло вікна чергової частини, на зауваження працівників міліції не реагував, шарпав їх за формений одяг та вчиняв ряд інших дій, які грубо порушують громадський порядок із мотивів явної неповаги до суспільства і супроводжуються особливою зухвалістю. Крім цього, в той самий час гр. О. вчинив опір працівникам правоохоронного органу, які намагалися направити підсудного до ЦРЛ для проходження огляду на стан сп'яніння⁵¹.

⁵⁰ Антонюк О. В. Розслідування хуліганства, вчиненого із застосуванням вогнепальної або холодної зброї чи іншого предмета, спеціально пристосованого або заздалегідь заготовленого для нанесення тілесних ушкоджень: дисер. на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук / Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ. Дніпропетровськ, 2017. 240 с.

⁵¹ Справа № 449/1003/13-к. Архів Перемишлянського районного суду Львівської обл., 2013 р.

Також нами було визначено залежність між окремими складовими обстановки вчинення злочину (часом, місцем та умовами) [Додаток А]. Зокрема увечері хуліганські дії найчастіше вчинюються на стадіонах за наявності охоронного персоналу при значному скупченні громадян (76%); вночі хуліганство здебільшого вчинюється в розважальних закладах при значному скупченні громадян (86%); вранці та вдень – в місцях загального користування за наявності працівників правоохоронних органів чи учасників громадських об'єднань (79%).

Підсумовуючи, зазначимо, що обстановка вчинення хуліганства, пов'язаного з опором представникові влади або громадськості, який виконує обов'язки з охорони громадського порядку, є важливою складовою криміналістичної характеристики. Вона складається із сукупності взаємопов'язаних складових: місця, часу та умов. Дослідження зазначених елементів дозволило визначити певні обставини визначеної категорії діянь.

Наступним елементом криміналістичної характеристики, що потребує розгляду, є слідова картина злочину. Як зазначає С. М. Зав'ялова, подія злочину – це один із матеріальних процесів дійсності, що перебуває у зв'язку і взаємообумовлена з іншими процесами, подіями і явищами, відбивається в них і сама є відображенням якихось процесів. Будь-яка подія пов'язана зі змінами в навколишньому середовищі, і для того щоб дізнатися про подію злочину, необхідно виокремити пов'язані з ним зміни. Лише за слідами, які досліджуються в ході розслідуваної події, можна судити про його зміст»⁵². Тому дослідження цієї складової є досить важливим.

Ми поділяємо думку В. Я. Колдіна з приводу того, що слідова картина відображає в матеріально-фіксованій формі всю суму обставин досліджуваної події, що належать до предмета доказування, і представляють сукупний слід цієї події. Продовжуючи свою думку, науковець вказує на те, що матеріальна обстановка є

⁵² Зав'ялов С. М. Спосіб вчинення злочину: сучасні проблеми вивчення та використання у боротьбі зі злочинністю : автореф. дис. ... канд.. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2005. 20 с.

потенційним слідоносієм, а слідова картина – виділеною в матеріальній обстановці цілісною системою джерел актуальної криміналістичної інформації⁵³.

М. В. Салтевський визначає досліджувану категорію як поєднання ідеальних відображень і матеріальних слідів, як джерел видимих і невидимих, прогнозованих слідів, що утворилися в момент вчинення злочину⁵⁴. У свою чергу С. В. Головкін відмічає, що в цілому матеріальна природа слідів злочину достатньо стабільна. Але, щоб вилучити із слідів криміналістично значиму інформацію, слід знати їх характеристику, механізм їх утворення, встановити локалізацію, форму існування в часі та просторі⁵⁵.

Найбільш переконливою, на наш погляд, є визначення Ф. П. Сова, який розуміє слідову картину як сукупність матеріальних змін, які є наслідками злочинної події; зміну обстановки, пов'язану з появою або зникненням предмета; зміну стану предмета (сюди увійшли як поява на предметах слідів-відображень, так і руйнування предметів; частини яких-небудь предметів (твердих, рідких, сипких); запахи людей, тварин, речовин та ін⁵⁶. Тобто, якщо розглядати взаємозв'язок способу вчинення злочину та слідів, то стає зрозумілим, що вони здійснюються за принципом прямого та зворотного зв'язку. Їх дослідження може здійснюватись, з одного боку, від інформації про спосіб злочину до пошуку, виявлення та дослідження слідів злочинних дій, а з іншого – від дослідження слідів до пізнання способу й інших обставин злочину⁵⁷.

Р. С. Белкін акцентує увагу на тому, що матеріальні сліди злочину в структуру криміналістичної характеристики злочинів

⁵³ Колдин В. Я. Вещественные доказательства. Информационные технологии процессуального доказывания. М.: Издательская группа НОРМА-ИНФРА М, 2002. 768 с.

⁵⁴ Салтевський М. В. Криміналістика (у сучасному викладі): підручник. Київ: Кондор, 2005. 588 с.

⁵⁵ Головкін С. В. Особливості слідової картини при вчиненні шахрайств. URL : <http://corp-lguvd.lg.ua/d120604.html>

⁵⁶ Сова Ф. П. Криминалистическая техника. Методические указания и практикум. М., 1965. 118 с.

⁵⁷ Тіщенко В. В. Корисливо-насильницькі злочини: криміналістичний аналіз: монографія. Одеса: Юридична література, 2002. 360 с.

включати не варто, оскільки в її поняття включаються способи вчинення та приховання злочину, що полягають не лише в описанні злочинних дій чи бездіяльності, але й залишають певні сліди. Але автор припускає альтернативне рішення цього питання: голе описання способу вчинення злочину не досягає мети, його треба виконувати або від слідів застосування, або до слідів застосування певного способу, щоб, знаючи його, зуміти виявити докази вчиненого злочину та встановити особу злочинця⁵⁸.

На основі дослідження праць вчених-криміналістів стосовно сутності слідової картини злочину ми вважаємо, що слідову картину в розрізі конкретного правопорушення необхідно розглядати як сукупність матеріальних та ідеальних відомостей, які відображають діяльність хулігана в комплексі з діями інших осіб (потерпілого, представників громадськості, правоохоронців).

Дослідженням емпіричної бази [Додаток А] нами встановлено, що сліди досліджуваного виду хуліганства у 84% випадків виявлялися на місці вчинення злочину. З'ясовано, що поза ним сліди здебільшого утворюються внаслідок дій щодо приховування правопорушення. Зокрема у 83% випадків сліди знаходились за місцем проживання хулігана, а у 18% – в місцях проживання знайомих та родичів правопорушника, потерпілого, тощо.

Великий масив слідів відзначається особистісними джерелами інформації [Додаток А] – показання свідків й очевидців події, осіб, які виконували обов'язки з охорони громадського порядку (92%). Серед матеріальних слідів злочину на місцях події виявляли: а) сліди рук – у 12% випадків; б) сліди крові та інших органічних речовин – 81%; в) сліди знарядь та засобів учинення злочину – 37%.

У своєму дослідженні М. М. Єфімов наводить таку класифікацію матеріальних слідів, що були виявлені після вчинення хуліганських дій, відносно об'єкта їх знаходження:

- тілесні ушкодження у потерпілого – у 46%;

⁵⁸ Белкин Р. С. Курс советской криминалистики. Т. 3. М., 1979. С. 191.

- тілесні ушкодження у злочинця – 21%;
- пошкодження предметів обстановки (меблі тощо) – 62%;
- інші (банкомати, громадський транспорт і т. ін.) – 23%⁵⁹.

Дослідженням слідової картини хуліганства [Додаток А] нами встановлено, що сліди означеного виду хуліганства залишаються на таких об'єктах: особа потерпілого (тілесні ушкодження, пошкодження одягу, особистих речей) – 61%; особи, які виконували обов'язки з охорони громадського порядку (тілесні ушкодження, пошкодження форменого одягу) – 19%; особа хулігана – 25%; предмети обстановки (вітрини, вікна, стільці, столи, посуд) – 72%; інші – 11%.

Підводячи підсумок, зазначимо, що дослідження слідової картини зумовлюються як безпосередніми задачами розслідування, так і характерними особливостями проведення окремих СРД при розслідуванні досліджуваної категорії хуліганства: ОМП, допитів, слідчих експериментів, експертиз. Тому зазначений елемент криміналістичної характеристики має важливе значення в кримінальному провадженні.

1.3. Способи підготовки, учинення та приховування злочину

Спосіб вчинення злочинів є центральним елементом криміналістичної характеристики в досліджуваній науковій категорії в розрізі розслідування хуліганства, пов'язаного з опором представникові влади або громадськості, який виконує обов'язки з охорони громадського порядку. Зрозуміло, що в загальній теорії криміналістики спосіб учинення злочину давно і дуже ретельно вивчається. Водночас багатоманітність способів вчинення зазначеного кримінального правопорушення дає можливість виокремити певні кореляційні зв'язки між ними та іншими елементами криміналістичної характеристики: особою потерпілого, обстановкою вчинення хуліганства, особою злочинця тощо.

⁵⁹ Єфімов М. М. Організація і тактика проведення огляду місця події при розслідуванні хуліганства. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. Вип. 1. С. 76–79.

Говорячи про поняття способу вчинення злочину, не можна оминати увагою позицію Г. Г. Зуйкова, який характеризував його як систему дій під час підготовки, вчинення та приховування злочину, детермінованих умовами зовнішнього середовища та психофізичними властивостями особи, що можуть бути пов'язані з вибором використання відповідних знарядь або засобів та умов, місця і часу⁶⁰. У свою чергу В. А. Овечкін формулює спосіб вчинення злочину як сукупність способів по його підготовці, вчиненню і приховуванню, причинно зумовлених чинниками зовнішнього середовища і властивостями особи⁶¹. У поєднанні з цим визначенням доречна позиція Ю. В. Гавриліна, який відзначає, що цій науковій категорії притаманні індивідуальна визначеність, відносна стійкість та відображення в навколишньому середовищі у вигляді слідів. Це дозволяє ідентифікувати злочинця за ознаками способу вчинення злочину⁶².

Спосіб безпосереднього вчинення злочину – це не просто сукупність певних актів поведінки, а їх визначена цілісна структура поведінки. І. Ш. Жорданія наголошує на тому, що дана категорія утворюється із взаємопов'язаних елементів, актів поведінки, спрямованих на підготовку, вчинення і приховування злочину. Ці акти поведінки – дії, операції, прийоми – сполучаються за певною ієрархією і субординацією як частини цілеспрямованої вольової діяльності⁶³.

Звичайно, для криміналістів найбільше значення мають повноструктурні способи. Адже, як справедливо зазначає М. В. Салтевський, встановлення структурних способів, що мали місце у розслідуваному кримінальному злочині, дозволяє

⁶⁰ Зуйков Г. Г. Криминологическое учение о способе совершения преступления : автореф. дисс. д-ра юрид. наук. М., 1970. 41 с.

⁶¹ Овечкин В. А. Расследование преступлений, скрытых инсценировками : учеб. пособ. Харьков : Юрид. ин-т, 1979. 86 с.

⁶² Гаврилин Ю. В. Расследование преступлений против личности и собственности: учеб. пособ. М. : «Ось-89», 2006. 384 с.

⁶³ Жордания И. Ш. Психолого-правовая структура способа совершения преступления. Тбилиси : Изд-во «Сабчота Сакартвело», 1977. 233 с.

слідчому найбільш повно виявляти його сліди, прогнозувати взаємозв'язок між ними, що нерідко веде до розкриття злочину⁶⁴.

Доречною є думка Н. П. Яблокова, який сформулював таку структуру способу вчинення злочину:

- трьохланкова, що складається з дій суб'єкта злочину до, під час та після вчинення злочину;
- двохланкова, що включає в себе різноманітні комбінації елементів трьохланкової;
- характеризує поведінку суб'єкта тільки під час одного злочинного діяння, тобто бути одноланковою⁶⁵.

Слід навести думку М. С. Уткіна з приводу того, що існують такі види способів:

- повноструктурні, або найбільш кваліфіковані: включають підготовку, вчинення й приховування злочинів;
- менш кваліфіковані, або відсічені, першого типу: включають учинення та приховування злочинів;
- менш кваліфіковані, або відсічені, другого типу: включають підготовку та вчинення злочинів;
- некваліфіковані, або спрощені, які складаються тільки з дій щодо вчинення злочинів⁶⁶.

Тобто спосіб вчинення хуліганства, пов'язаного з опором представникові влади або громадськості, який виконує обов'язки з охорони громадського порядку, складається з таких взаємопов'язаних елементів, як підготовка, безпосереднє вчинення та приховування. Вивчення судово-слідчої практики [Додаток А] доводить, що хулігани в досліджуваній категорії проваджень у багатьох випадках вчиняють дії щодо підготовки (43%) та приховування (72%) своїх дій. Тобто в наявності – повноструктурний спосіб учинення злочину.

⁶⁴ Салтевський М. В. Криміналістика (у сучасному викладі) : підручник. Київ : Кондор, 2005. 588 с.

⁶⁵ Яблоков Н. П. Криміналістика : учебник для вузов. М., 2001. 588 с.

⁶⁶ Уткин М. С. Особенности расследования и предупреждения хищений в потребительской кооперации. Свердловск : Изд-во Свердл. юрид. ин-та, 1975. 62 с.

Отже, виходячи з вищезазначеного і будемо розглядати по черзі способи підготовки, вчинення та приховування хуліганства, пов'язаного з опором представникові влади або громадськості, який виконує обов'язки з охорони громадського порядку. Аналіз матеріалів кримінальних проваджень [Додаток А] дозволив дійти висновку: правопорушники в даній категорії справ застосовували такі заходи щодо підготовки до злочину:

- планування злочину – 15%;
- пошук об'єкта посягання – 16%;
- добір співучасників злочину – 23%;
- розподіл ролей між співучасниками – 4%⁶⁷.

З'ясовано, що ці заходи поєднувалися під час підготовки до хуліганських дій.

Приклад: 11 травня 2014 року близько 03 год.30 хв. гр. Б. за попередньою змовою із гр. Ю., перебуваючи в стані алкогольного сп'яніння, в смт. Локачі по вул. Миру, 45, у грубій формі, голосно ображали нецензурними словами жителів вказаного будинку, на неодноразові зауваження припинити свої протиправні дії не реагували. Вони ж, 11 травня 2014 року близько 04 год. за попередньою змовою між собою, перебуваючи в стані алкогольного сп'яніння, порушували громадський порядок неподалік приміщення Локачинського РВ УМВС України у Волинській області, що супроводжувалось особливою зухвалістю, зокрема стукали пальцями по металевому баку для сміття, виражались нецензурними словами на адресу працівників міліції. При наближенні працівників правоохоронного органу – чергових гр. О. та гр. Д., одягнутих у формений одяг, обвинувачені на їх законні вимоги про припинення протиправних дій не реагували, продовжували ображати працівників міліції нецензурними словами та

⁶⁷ Герасимчук С. С. До питання способів вчинення хуліганства, пов'язаного з опором представникові влади або громадськості, який виконує обов'язки з охорони громадського порядку. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. № 2. Том 3. С. 188–193.

*розмахували дерев'яними палицями, що тримали в руках. Під час проведення їх затримання працівниками міліції гр. О. та гр. Д. обвинувачені чинили їм опір, відштовхували їх, виражались нецензурними словами. При цьому гр. Б. наніс один удар дерев'яною палицею в ділянку лівої частини потилиці та шиї гр. О. і рукою розірвав лівий погон форменої сорочки. гр. Ю. у свою чергу наніс удар палицею в ділянку лівого передпліччя гр. Д. та пошкодив ліву штанину формених штанів*⁶⁸.

Говорячи про спосіб безпосереднього вчинення злочину, слід наголосити на тому, що це не просто сукупність певних актів поведінки, а їх визначена цілісна структура поведінки. З цього приводу І. Ш. Жорданія зазначає, що дана категорія утворюється із взаємопов'язаних елементів, актів поведінки, спрямованих на підготовку, вчинення і приховування злочину. Ці акти поведінки – дії, операції, прийоми – сполучаються за певною ієрархією і субординацією як частини цілеспрямованої вольової діяльності⁶⁹.

При вчиненні будь-якого злочину важливе місце, як доречно вказує С. М. Зав'ялов, «...займає реалізація сформованого злочинного наміру, що втілюється в окремих практичних діях суб'єкта. Здійснюючи злочинний намір, він вивчає та аналізує низку обставин, за яких має діяти, зважає на можливості осіб, з якими планує вчинити злочин. Як правило, на цьому етапі суб'єкт окреслює план своїх дій, обмірковує послідовність виконання деяких з них, готує знаряддя й засоби вчинення злочину, обирає спосіб їх застосування, продумує усунення певних перешкод, способи маскування слідів злочину»⁷⁰.

І. М. Копотун виділяє дві групи способів безпосереднього вчинення хуліганства. Так, у першій він вирізняє: дії, що грубо

⁶⁸ Справа № 160/378/14-к. Архів Локачинського районного суду Волинської обл., 2015 р.

⁶⁹ Жорданія І. Ш. Психолого-правова структура способу совершения преступления. Тбилиси : Изд-во «Сабчота Сакартвело», 1977. 233 с.

⁷⁰ Зав'ялов С. М. Спосіб вчинення злочину: сучасні проблеми вивчення та використання у боротьбі зі злочинністю : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2005. 20 с.

порушують спокій громадян, нормальний режим праці підприємств та установ (нецензурна лайка, погрози, шум, зрив масових заходів); публічно порушують норми моральності (оголення частин тіла, цинічні рухи); опоганення громадських місць (цинічні, нецензурні написи); спричиняють афективні стани та невинуватого тривогу громадян (неправдивий виклик швидкої допомоги, неправдиве повідомлення про смерть близьких і т. ін.); спричиняють перешкоди радіозв'язку та порушення правил радіопередач (вихід в ефір без дозволу тощо). До другої групи автор відносить дії, пов'язані головним чином із посяганням на честь, гідність та недоторканність особи: публічні образи; нанесення побоїв; нацькування собак; обмеження свободи (зв'язування); пошкодження особистого або державного майна (ламання телефонів-автоматів, руйнування засобів вуличного освітлення тощо)⁷¹.

Зі свого боку М. М. Єфімов класифікував способи вчинення хуліганства відповідно до кваліфікуючих ознак таким чином: 1) за ознакою особливої зухвалості: насильство із завданням потерпілій особі побоїв; заподіяння потерпілому тілесних ушкоджень; знущання над потерпілим; знищення майна; пошкодження майна; зрив масового заходу; тимчасове припинення нормальної діяльності установи, підприємства чи організації; припинення руху громадського транспорту; та інші. 2) за ознакою виняткового цинізму: демонстративна зневага до загальноприйнятих норм моралі; прояв безсоромності чи грубої непристойності; знущання над хворим, дитиною, особою похилого віку або такою, яка перебувала у безпорадному стані; та інші⁷².

З огляду на специфіку свого дослідження А. В. Антонюк окреслила основні способи учинення хуліганства відповідно до знарядь скоєння злочину. Зокрема знаряддя злочину (вогнепальна зброя – ВЗ, холодна зброя – ХЗ, спеціально пристосовані

⁷¹ Копотун І. М. Громадський порядок як об'єкт кримінально-правової охорони: дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук.: 12.00.08 «Кримінальне правознавство кримінологія; кримінально-виконавче право». Київ, 2008. 192 с.

⁷² Єфімов М. М. Методика розслідування хуліганства: монографія / Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ., 2015. 216 с.

предмети для нанесення тілесних ушкоджень – СП) використовувалися для:

- порушення громадського порядку: ВЗ – 1%, ХЗ – 7%, СП – 4%;
- створення шуму, який призводить до зриву громадських заходів: ВЗ – 3%, ХЗ – 1%, СП – 3%;
- порушення спокою громадян за місцем проживання, громадських місцях: ВЗ – 5%, ХЗ – 1%, СП – 7%;
- пошкодження майна: ВЗ – 2%, ХЗ – 8%, СП – 17%;
- зриву масових заходів: ВЗ – 2%, ХЗ – 6%, СП – 15%;
- тимчасового припинення нормальної діяльності установи, підприємства чи організації: ВЗ – 2%, ХЗ – 8%, СП – 14%;
- тимчасового припинення руху громадського транспорту: ВЗ – 0%, ХЗ – 4%, СП – 11%⁷³.

У постанові Пленуму Верховного Суду України № 10 «Про судову практику в справах про хуліганство» від 22.12.2006 р. зазначено, що вогнепальною зброєю вважаються пристрої промислового чи кустарного виробництва, призначені для ураження живої цілі за допомогою снаряда, що приводиться в рух енергією порохових газів чи інших спеціальних горючих сумішей. Це всі види бойової та іншої стрілецької зброї військового зразка, спортивні малокаліберні пістолети, гвинтівки, самопали, пристосовані для стрільби порохомими зарядами, газові пістолети, нарізна мисливська зброя, а також перероблена зброя, у тому числі обрізи із гладкоствольної мисливської зброї. Ця ознака має місце лише в тих випадках, коли винний за допомогою названих предметів заподіяв чи намагався заподіяти тілесні ушкодження або коли використання цих предметів під час учинення хуліганських дій створювало реальну загрозу для життя чи здоров'я громадян⁷⁴.

Аналіз матеріалів кримінальних проваджень дозволив дійти висновку, що серед способів вчинення хуліганства, пов'язаного

⁷³ Антонюк О. В. Способи вчинення хуліганства з використанням вогнепальної або холодної зброї чи предметів, спеціально пристосованих для нанесення тілесних ушкоджень : збірник наукових праць. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2016. № 3. С. 217–223.

⁷⁴ Про судову практику в справах про хуліганство: Постанова Пленуму Верховного Суду України № 10 від 22.12.2006 р.

з опором представникові влади або громадськості, який виконує обов'язки з охорони громадського порядку, дав можливість виділити такі:

- цинічні тілорухи в поєднанні з нецензурною лайкою та нанесенням побоїв (72%);
- створення шуму, який призводить до зриву масових заходів (23%); порушення спокою громадян у громадських місцях (28%);
- опір представникові влади (83%); опір представникові громадськості, який виконує обов'язки з охорони громадського порядку (17%);
- пошкодження майна (12%);
- використання вогнепальної (3%), холодної (4%) зброї, спеціально пристосованих предметів для нанесення тілесних ушкоджень (24%).

Останньою складовою способу вчинення злочину, як було визначено вище, слід вважати приховування. З цього приводу Р. С. Белкін зауважував, що система дій по підготовці, вчиненню і приховуванню злочину детермінується умовами зовнішнього середовища та психофізіологічними властивостями особи. Продовжуючи свою думку, вчений вказував на те, що дії по підготовці, вчиненню та приховуванню злочинів об'єднані загальним злочинним задумом, але в деяких випадках може мати місце самостійний спосіб приховування злочину⁷⁵.

Взагалі, спосіб приховування злочину, як зазначав М. В. Салтевський, має місце в тих випадках, коли: а) дії щодо приховування умисного злочину здійснюються після повної реалізації злочинного задуму і не є заздалегідь передбаченим продовженням дій з приховування, виконаних у період вчинення злочину; б) дії щодо приховування умисно вчинених імпульсивних чи вербальних злочинів (образа, наклеп), приховування яких у період вчинення неможливе і здійснюється пізніше; в) приховуються злочини, вчинені з необережності⁷⁶.

⁷⁵ Белкін Р. С. Криміналістика: учебный словарь-справочник. М. : Юристъ, 1999. 268 с.

⁷⁶ Салтевський М. В. Криміналістика (у сучасному викладі) : підручник. Київ : Кондор, 2005. 588 с.

П. В. Малишкін наголошує на тому, що для перспективи приховування суспільно-небезпечного діяння злочинців найчастіше формує так звані «штучні» умови для ефективної реалізації задуманого. В результаті здійснення ним комплексу дій для приховування злочину в обстановці злочину відображаються основні властивості ознак вибраного їм способу злочину. З інформації, отриманої із слідів, які особа лишила на місці події в ході здійснення дій з приховування злочину, стає можливим визначити спосіб їх вчинення, дії злочинця, вчинені з цією ціллю, розпізнати спосіб приховування⁷⁷.

Р. С. Белкін, говорячи про детермінацію способу приховування злочину, відмічає, що на спосіб вчинення злочину впливають ті ж фактори, зокрема об'єктивна обстановка його вчинення; фактори, що характеризують місце і час вчинення дій, що складаються переважно із соціальних, побутових, виробничих та інших позицій; якість та властивості матеріальних об'єктів на місці приховування злочину; метеорологічні умови і час приховування⁷⁸.

М. М. Єфімов на базі вивчення судово-слідчої практики встановив, що зникнення з місця злочину мало місце у 92% вчинених хуліганств, у тому числі з використанням автотранспорту (12%); використання одягу одного фасону, кольору, а також однотипних знарядь (23%); знищення знарядь злочину (76%); знищення одягу, взуття (55%); неправдиві свідчення, в тому числі алібі (64%); відмова від давання показань (38%)⁷⁹.

У свою чергу М. А. Очеретяний на основі вивчення кримінальних проваджень за ч. 2 ст. 296 КК України з'ясував, що зникнення з місця злочину мало місце у 82% вчинених хуліганств, у тому числі з використанням автотранспорту (9%); використання одягу одного фасону, кольору, а також однотипних

⁷⁷ Мальшкін П. В. Способ сокрытия преступления и его место в структуре способа совершения преступления. *Следователь*. 2009. № 1. С. 19–24.

⁷⁸ Курс криминалистики: учеб. пособие для вузов / 3-е изд., доп. М. : ЮНИТИ-ДАНА, Закон и право. 2001.

⁷⁹ Єфімов М. М. Способи вчинення хуліганства як елемент криміналістичної характеристики злочину. *Право і суспільство*. 2011. № 3. С. 206–210.

ззарядь (45%); знищення ззарядь злочину (66%); знищення одягу, взуття (59%); неправдиві свідчення, в тому числі алібі (73%); відмова від дачі показань (47%). На основі цих даних він зробив висновок, що найбільш розповсюдженими способами приховування хуліганства, що вчинене групою осіб, є зникнення з місця події та неправдиві свідчення⁸⁰.

А вже А. В. Антонюк виділяє такі типові способи приховування хуліганства: зникнення з місця події – 83%, у тому числі з використанням автотранспорту (9%); знищення слідів й ззарядь злочину – 11%; давання неправдивих свідчень у разі викриття, у тому числі висунення алібі – 72%; відмова від дачі показань – 51%; вплив на сумлінних учасників кримінального процесу – 21%; знищення одягу, взуття та інших об'єктів, де можуть залишитися сліди злочину, – 9%⁸¹.

З огляду на аналіз матеріалів судово-слідчої практики нами визначено найбільш розповсюджені способи приховування хуліганства, пов'язаного з опором представникові влади або громадськості, зокрема:

- знищення слідів злочину – 13%;
- давання неправдивих свідчень у разі викриття – 68%;
- відмова від давання показань – 56%;
- вплив на сумлінних учасників процесу – 34%.

Приклад: 02.10.2012 року приблизно о 17 годині гр. Д., будучи в стані алкогольного сп'яніння, перебуваючи в торговельному контейнері, діючи з раптово виниклим умислом, спрямованим на грубе порушення громадського порядку з мотивів явної неповаги до суспільства, нехтуючи всіма прийнятими правилами поведінки в суспільстві, підійшов до малознайомого

⁸⁰ Очеретяний М. А. Способи учинення хуліганства групою осіб як елемент криміналістичної характеристики злочину: зб. наук. праць. Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2014. № 4. 520 с. С. 468–474.

⁸¹ Антонюк О. В. Способи вчинення хуліганства з використанням вогнепальної або холодної зброї чи предметів, спеціально пристосованих для нанесення тілесних ушкоджень : зб. наук. праць. Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2016. № 3. С. 217–223.

гр. Є. та безпричинно став виражатися в його адресу грубою нецензурною лайкою, принижуючи його честь і гідність. Гр. Є. зробив зауваження гр. Д. і зажадав припинити хуліганські дії, проте гр. Д., не реагуючи на зауваження, висловлюючись нецензурною лайкою, продовжуючи свої злочинні дії, діючи з особливою зухвалістю, умисно, безпричинно наніс останньому чотири удари правою і лівою руками в область тіла, в результаті чого гр. Є. були заподіяні тілесні ушкодження у вигляді закритої тупої травми кісток носа. Після його затримання він на початковому етапі давав неправдиві показання⁸².

Констатуючи вищенаведене, необхідно зазначити, що в результаті проведеного дослідження доходимо висновку, що хуліганство, пов'язане з опором представникові влади або громадськості, має повноструктурний склад способу вчинення. Класифікація способів учинення хуліганства на основі перелічених елементів дозволяє чітко уявити «слідову картину» місця злочину, прогнозувати джерела ідеальних та матеріальних слідів-відображень. Серед способів вчинення хуліганства, пов'язаного з опором представникові влади або громадськості, який виконує обов'язки з охорони громадського порядку, існує можливість виділити такі: цинічні тілорухи в поєднанні з нецензурною лайкою та нанесенням побоїв (72%); створення шуму, який призводить до зриву масових заходів (23%); порушення спокою громадян у громадських місцях (28%); опір представникові влади (83%); опір представникові громадськості, який виконує обов'язки з охорони громадського порядку (17%); пошкодження майна (12%); використання вогнепальної (3%), холодної (4%) зброї, спеціально пристосованих предметів для нанесення тілесних ушкоджень (24%).

⁸² Справа № 644/29/13-к. Архів Орджонікідзевського району м. Харкова, 2013 р.

1.4. Характеристика особи потерпілого та особи злочинця

Кожне суспільно-небезпечне діяння пов'язане з певними особами – тими, хто його вчиняє, і тими, стосовно кого це сталося. Кореляційні зв'язки між зазначеними елементами та іншими складовими криміналістичної характеристики є досить важливими для планування розслідування. Це пояснюється рядом факторів як суб'єктивного, так і об'єктивного характеру. Майже кожен із зазначених факторів певним чином пов'язаний з особою хулігана. Тому зрозуміло, що визначений елемент криміналістичної характеристики злочину займає одне з основних місць в її побудові.

Особа злочинця, як і будь-якої іншої людини, характеризується різноманіттям ознак: демографічних (стать, вік, стан здоров'я), моральних (світогляд, інтереси, спрямованість), соціальних (трудових, сімейно-побутових) та психологічних (емоції, темперамент, вольові якості тощо). Ці ознаки відбиваються в індивідуальних властивостях особи злочинця, його стосунках із потерпілим. У психології існує визначення психологічної структури особи, що складається з чотирьох підструктур: 1 – спрямованість особи (потяги, бажання, інтереси, ідеали, світогляд, переконання), що формується в процесі виховання; 2 – досвід (знання, вміння, навички і звички, набуті особистим досвідом, навчанням, але вже з помітним впливом біологічних якостей особи); 3 – охоплює індивідуальні особливості окремих психічних процесів як форм відображення, це – емоції, відчуття, мислення, сприйняття, увага, почуття, воля, пам'ять; 4 – біологічно обумовлена, що поєднує темперамент особи, її статеві і вікові якості, а також патологічні зміни⁸³, що ми підтримуємо.

Ю. М. Антонян наголошує на тому, що означена категорія відіграє в кримінології виключно важливу роль інструмента наукового пізнання тих, хто скоїв злочин. Особа злочинця – це галузь кримінологічних знань, об'єкт кримінологічного дослід-

⁸³ Жбанков В. А. Человек как носитель криминалистически значимой информации. Москва: УМЦ при ГУК МВД РФ, 1993. 149 с.

дження, без якого існування кримінології неможливе, оскільки за його допомоги може бути вирішено головне завдання кримінології – пояснення злочинності⁸⁴.

У розробці криміналістичної характеристики особи злочинця досить важко виділити інформацію, про що наголошував М. Т. Ведерников, що має суто криміналістичне значення, адже особа – єдине цілісне явище, всі сторони якого взаємопов'язані і взаємообумовлені⁸⁵. Продовжуючи свою думку, науковець зазначає, що злочинцем вважається людина, яка вчинила злочин унаслідок властивих їй психологічних особливостей, антигромадських поглядів, негативного відношення до етичних цінностей і вибору суспільно небезпечного шляху для задоволення своїх потреб або непряму необхідної активності у запобіганні негативному результату⁸⁶. Тому даний елемент доречно розглядати через призму зазначених наук.

Як зазначають окремі автори, встановлення особи – постійне і найбільш важке криміналістичне завдання, що виникає в процесі розкриття і розслідування злочинів. Це складна діяльність, у ході якої з використанням криміналістичних методів і засобів відбувається виявлення, фіксація і дослідження інформативних властивостей та ознак людини, важливих для розкриття і розслідування злочину. Ця діяльність передбачає, на основі зібраної та дослідженої інформації, побудову моделі розшукуваної людини й організацію оперативних заходів, слідчих дій, проведення судових експертиз щодо встановлення особи⁸⁷.

Доречною в цьому розрізі буде позиція А. П. Закалюка, який наголошує, що не можна називати злочинцем особу й характеризувати її як особу злочинця до того, як у визначеному законом

⁸⁴ Антонян Ю. М. Изучение личности преступника: учеб. пособ. М. : Изд. ВНИИ МВД СССР, 1982. 80 с.

⁸⁵ Ведерников Н. Т. Личность преступника как элемент криминалистической характеристики преступления : сборник научных трудов. *Криминалистическая характеристика преступлений*. М.: Всесоюз. ин-т по изучению причин и разработке мер предупреждения преступности, 1985. С. 76–79.

⁸⁶ Антонян Ю. М., Кудрявцев В. Н., Эминов В. Е. Личность преступника. СПб. : Юридический центр Пресс, 2004. 366 с.

⁸⁷ Зинин А. М. Проблемы криминалистического установления личности / отв. ред. А. Г. Филиппов. *Вестник криминалистики*. М. : Спарк, 2003. Вып. 4 (8). С. 29.

порядку не буде встановлено вчинення нею злочину. Але сукупність соціально типових ознак, що відрізняють особу злочинця від інших типів особи, не виникає в один момент, після чи під час учинення злочину, тим більше після вироку суду. Ці ознаки накопичуються поступово, тривалий час, коли кількісні показники негативних рис перетворюються в нові негативні якості, що набувають суспільної небезпечності, зумовлюють криміногенну мотивацію й у певний момент реалізуються в учиненні злочину. Автор робить висновок, що риси та ознаки особи злочинця з'являються задовго до того, як вони, зрештою, реалізуються в учиненні злочину. Так само ці риси не зникають в один момент після відбуття покарання. На останок, А. П. Закалюк визначає, що має пройти певний, нерідко тривалий час, коли ознаки особи злочинця зміняться в соціально прийнятному напрямі й втратять свою соціальну типовість особи злочинця⁸⁸, що ми підтримуємо.

О. Р. Лужецька, розглядаючи поняття особи злочинця як елемента криміналістичної характеристики злочинів, розуміє під нею типову модель особистості людини, яка вчинила злочин, з притаманними їй біологічними, психологічними і соціальними властивостями, ознаками, що беруть участь у процесі детермінації механізму злочину, зумовлюють особливості його відбивних можливостей та процесу слідоутворення і разом з тим відчують на собі й відображають вплив інших осіб, предметів і процесів, що взаємодіють з ними⁸⁹.

Ми вважаємо, що особа злочинця має важливе значення для кримінального провадження в цілому. Адже його характеристики дозволяють встановлювати напрямки розслідування, більш ефективно проводити слідчі (розшукові) дії, негласні

⁸⁸ Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: у 3 т. Київ: Видавничий Дім «Ін Юре», 2007. Т. 1 : Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. 424 с.

⁸⁹ Лужецька О. Р. Особа злочинця як елемент криміналістичної характеристики вимагання, пов'язаного із застосуванням насильства над потерпілим. *Науковий вісник Національного університету Державної податкової служби України (економіка, право)*. 2013. № 4. С. 196–201.

слідчі (розшукові) дії, інші процесуальні та оперативні розшукові заходи.

Ми погоджуємося з тим, що особа злочинця становить винятковий інтерес у зв'язку з особливостями сутності та механізму скоєння даного виду злочину. У ньому переплелися, з одного боку, корислива мотивація намірів злочинця, з іншого – його рішучість використовувати насильство для досягнення своїх злочинних цілей. У криміналістиці традиційно виділяють два напрями вивчення особистості злочинця. Перший напрям передбачає отримання даних про особу злочинця по залишених на місці слідів як матеріальних, так і ідеальних. Виявлені сліди дозволяють швидко знайти і затримати злочинця, а в подальшому провести його ідентифікацію. Другий – передбачає вивчення особистості підозрюваного (обвинувачуваного) у процесі досудового слідства з метою встановлення вичерпної криміналістичної характеристики особистості суб'єкта⁹⁰.

Будучи різновидом особи взагалі, особа злочинця має загальні ознаки (стать, вік, фах, освіта, соціальний стан, роль у суспільстві), а також властиві лише особі злочинця специфічні ознаки, які визначають і виражають характер та ступінь її суспільної небезпеки. Деякі автори поділяють названі ознаки на такі основні групи: 1) соціально-демографічні; 2) кримінально-правові; 3) соціальні ролі і статус; 4) морально-психологічні характеристики⁹¹.

На думку М. А. Селіванова характеристика особи злочинця включає такі дані: а) соціальні – соціальний стан, освіта, національність, сімейний стан, професія і т. д.; б) психологічні – світогляд (світосприйняття), переконання, знання, навички, звички, емоції, почуття, темперамент і т. д.; в) біологічні – стать, вік, особливі прикмети, фізичні дані: сила, зріст, вага та деякі інші⁹².

⁹⁰ Расследование отдельных видов преступлений : учеб. пособ. под ред. В. И. Комиссарова. Саратов : Изд-во Саратовской гос. акад. права, 2003. 232 с.

⁹¹ Курс криминології. Загальна частина : підручник: у 2 т. / О. М. Джужа, П. П. Михайленко, О. Г. Кулик та ін.; за заг. ред. О. М. Джужи. Київ : Юрінком Інтер, 2001. 352 с.

⁹² Селиванов Н. А. Советская криминалистика: система понятий. М. : Юрид. лит., 1982. 152 с.

Р. Я. Ахмедшин, визначаючи особу злочинця як елемент криміналістичної характеристики, у своєму дослідженні виокремив такі характеристики досліджуваної категорії: значущі психофізичні властивості та якості, мотиваційні установки, емоційні та раціональні сфери людської свідомості, що відбилися у слідах злочину в процесі підготовки, вчинення і приховання слідів злочину, а також у поведінці після вчинення злочину⁹³.

Доречною є позиція М. Ю. Валуйської, яка радить використовувати такі критерії для дослідження особи злочинця: домінуючі інстинкти; умови соціалізації (особливо ранньої); темперамент; інтелект; вольові якості; мотивація злочину (у тому числі ступінь віддаленості від умовної психологічної норми рушійних сил конфлікту, що знайшов своє вирішення у вчиненні вбивства); суб'єктивна кількість зусиль, прикладуваних для досягнення злочинного результату (фізичних, інтелектуальних, психологічне навантаження по подоланню психологічних бар'єрів); ступінь підготовленості вбивства⁹⁴.

Зазначимо, що у законодавчому визначенні автор не відобразив соціальну складову характеристики особи злочинця. Зауважимо, що, розробляючи криміналістичну характеристику особи злочинця, дослідники користуються даними кримінології, кримінального права, судової психології. Так, у кримінології вивчаються такі дані, що характеризують особу злочинця:

- 1) соціально-демографічні;
- 2) кримінально-правові;
- 3) моральні якості;
- 4) психологічні ознаки;
- 5) фізичні (біологічні) характеристики⁹⁵.

⁹³ Ахмедшин Р. Я. Понятие и сущность психолого-криминалистической характеристики личности преступника : сб. ст. *Личность преступника и преступная мотивация*. Томск : Изд-во НТЛ, 1999.

⁹⁴ Валуйская М. Ю. К вопросу о типологии лиц, совершивших умышленные убийства при отягчающих обстоятельствах. *Вісник Луганського інституту внутрішніх справ МВС України*. 2000. Вип. 2. С. 140.

⁹⁵ Иванов Ю. Ф., Джужа О. М. Кримінологія: навч. посіб. Київ: Вид. Паливода А. В., 2006. 264 с.

А. О. Крикунов акцентує увагу на тому, що у випадках вчинення хуліганства, варто з'ясувати: його найближче оточення; обстановку в сім'ї й у колективі, де він навчається або працює; які обставини вплинули на його негативне виховання; чи немає в нього ознак розумової відсталості; чи міг він цілком усвідомити значення своїх дій і керувати ними. Якщо хуліганство вчинене групою осіб, то встановлюються ступінь її організованості, наявність лідера, роль кожного з учасників, стосунки між ними; з'ясовується, які підготовчі дії були розпочаті учасниками злочину⁹⁶.

Ми погоджуємося з М. М. Єфімовим, який відмічає, що дані про особу, яка вчинила суспільно-небезпечне діяння, передбачене ст. 296 КК України, складаються з таких властивостей: 1) біологічні та фізичні; 2) соціально-демографічні; 3) моральні; 4) психологічні⁹⁷. Тому відповідно до такої системи ми їх і будемо розглядати.

Визначені окремі властивості зазначених елементів криміналістичної характеристики, що мають вагоме значення для формування портрета ймовірного хулігана та виокремлення віктимогенних груп досліджуваних категорій осіб.

Фізичні та біологічні властивості особи злочинця, що вчинила хуліганство, має значення на початковому етапі розслідування в слідчій ситуації, коли особа зникла з місця події. Саме в даний момент на перший план виходять такі відомості: ознаки зовнішності та одягу злочинця; його функціональні ознаки (хода, міміка, жести тощо); тембр голосу та ін. Однак не завжди можна визначити залежність між певними фізичними (наприклад, статурою) або біологічними (наприклад, голосом) властивостями та особою, яка вчинює злочини зазначеної категорії. Дійсно, іноді злочинцю для вчинення хуліганства потрібно мати відповідну фізичну силу (наприклад, при нанесенні тілесних ушкоджень

⁹⁶ Крикунов А. О. Расследование хулиганства: лекция. Киев : НИ и РИО Киевской высшей школы МВД СССР им. Ф. Э. Дзержинского, 1978. 44 с.

⁹⁷ Єфімов М. М. Організація і тактика розслідування хуліганства: навч.-практ. посібник. Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2013. 125 с.

або знищення майна в кафе) чи володіти певними біологічними ознаками. Разом з тим однозначно назвати дані ознаки постійними не можна⁹⁸.

Особа злочинця як елемент криміналістичної характеристики хуліганства, пов'язаного з опором представникові влади або громадськості, який виконує обов'язки з охорони громадського порядку, буде досліджуватися нами через соціально-демографічні відомості.

Аналіз матеріалів кримінальних проваджень [Додаток А] свідчить про те, що хуліганства вказаного різновиду у переважній більшості вчиняються чоловіками – 96%.

Визначено [Додаток А], що на момент вчинення злочину хулігани перебували у віці від 18 до 30 років – 67% осіб; від 14 до 18 років – 5% засуджених; від 30 до 40 років – 16%; особи віком 40 років та старші – у 12% випадків. Найбільш криміногенну групу складають особи у віці від 18 до 30 років.

Відповідно до рівня освіченості хулігани характеризуються таким чином [Додаток А]: неповну середню освіту мають 1% правопорушників; середню – 2%; середню спеціальну – 26%; базову вищу – 43%; вищу – 28%. Більшість з них неодружені – 82%.

Аналіз матеріалів кримінальних проваджень [Додаток А] свідчить про те, що особи без постійного місця роботи вчиняють 49% досліджуваних правопорушень, учні (студенти) – 34%, працюючі – 27%.

Однією з найбільш актуальних і небезпечних проблем сучасної України є поширення вживання алкоголю та наркотиків серед значної частини населення. Внаслідок ослаблення самоконтролю, порушення мислення поведінка людини різко відрізняється від звичайної, штовхаючи на несподівані, не зрозумілі з позицій розуму, вчинки. Г. А. Насімов про вживання алкоголю говорить, що знімаючи внутрішні заборони-бар'єри, обмежники і вивільняючи дремаючу в людині агресивність, він може приводити до вчинення насильницьких дій, реалізація яких

⁹⁸ Єфімов М. М. Організація і тактика розслідування хуліганства: навч.-практ. посібник. Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2013. 148 с.

у тверезому стані, внаслідок свідомого контролю, була б неприпустима. Алкоголь не тільки полегшує вчинення злочинів, але і сприяє прояву жорстокості, що доходить іноді до садизму⁹⁹.

Аналіз матеріалів кримінальних проваджень [Додаток А] свідчить про те, що 81% осіб, засуджених за досліджуваний вид хуліганства, вчинили його в стані сп'яніння. Недарма ще М. В. Салтевський визначав особу хулігана як «охочого до спиртних напоїв»¹⁰⁰.

Приклад: 25 вересня 2013 року в 13.30 годин гр. М., перебуваючи в стані алкогольного сп'яніння та знаходячись в ресторані швидкого харчування «Макдональдз», розташованому в м. Києві, скоїв хуліганські дії, пов'язані з опором представникові громадськості. Знаходячись в приміщенні вказаного ресторану, гр. М. став голосно розмовляти та чіплятись до відвідувачів даного закладу. З метою припинення хуліганських дій охоронцем даного ресторану швидкого харчування, гр. Ф., який знаходився в приміщенні ресторану та виконував обов'язки з охорони громадського порядку, було зроблено усне зауваження правопорушнику. Однак останній, не реагуючи правильно на зауваження охоронця та продовжуючи грубо порушувати громадський порядок, став висловлюватись на адресу гр. Ф. нецензурною лайкою. Після чого гр. Ф. з метою припинення хуліганських дій запропонував останньому покинути приміщення ресторану. У подальшому гр. М. став чинити опір представникові громадськості, в результаті чого кулаком правої руки умисно наніс декілька ударів в обличчя останнього, заподіявши йому легкі тілесні ушкодження. Лише після того, як відвідувачі ресторану вивели гр. М. з приміщення закладу та викликали працівників міліції, його хуліганські дії, які тривали приблизно 10 хвилин, були припинені. Крім цього,

⁹⁹ Насимов Г. А. Причины и меры предупреждения убийств: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. М., 2004. 279 с.

¹⁰⁰ Салтевський М. В. О структуре криминалистической характеристики хулиганства и типичных следственных ситуациях. Криминалистика и судебная экспертиза. Киев, 1982. Вып. 25. С. 13–21.

знаходячись в приміщенні територіального відділу міліції з обслуговування житлового масиву «Біличі» Святошинського РУ ГУ МВС України в м. Києві, заподіяв тілесні ушкодження працівникові правоохоронного органу – оперативному черговому територіального відділу міліції¹⁰¹.

На основі вивчення судово-слідчої практики [Додаток А] ми дійшли висновку, що на обліку в наркологічному диспансері знаходилось 1% правопорушників; психоневрологічному – 11%.

Ю. Панкін з приводу схильності до алкоголізму визначав такі причини цієї залежності:

– соціальні: запевнення у тому, що «п'ють усі», звичка відмічати свята, важливі події в житті. Сюди ж відноситься і вживання алкоголю в компанії одноліток;

– психологічні: бажання підвищити настрій, повеселитися, показати свою силу. Сюди ж відносяться розлад нервової системи, психоз (просто кажучи, «божевілья»), галюцинації, параноя, проблеми з пам'яттю (провали в пам'яті – людина не може згадати, де й з ким пила чи як опинилася в ліжку). Деякі люди вживають алкоголь, щоб розслабитися, заспокоїтися, забути про неприємності;

– фізичні: вони є у хворих на алкоголізм. Стан похмілля руйнує працездатність, сон, апетит, координацію рухів;

– саморуйнівні: людина вважає себе нікому не потрібною, нікчемною, її життя не має сенсу для неї самої. Пияцтво – це засіб самознищення¹⁰².

Наявність судимості також повинна вивчатись під час дослідження особи злочинця. Ми підтримуємо позицію вчених, які вважають рецидив кримінальних правопорушень найнебезпечнішим видом їх множинності. Науковці аргументують це тим, що рецидивом злочинів визнається вчинення нового умисного злочину особою, яка має судимість за умисний злочин. Виходячи

¹⁰¹ Справа № 759/17661/13-к. Архів Святошинського районного суду м. Києва, 2013 р.

¹⁰² Панкін Ю. Наркоманія и алкоголізм: Проблеми и новые возможности лечения. Київ: ИНСАТ, 2000. 44 с.

з цього визначення, рецидив кримінальних правопорушень має місце як тоді, коли особа вчинила злочин, була засуджена за нього, відбула покарання і до закінчення строку судимості або до її зняття знову вчинила умисний злочин, так і тоді, коли після засудження за нього і до повного відбування покарання знов вчинила умисний злочин. Рецидив злочинів матиме місце також у тому випадку, коли особа, будучи засудженою за вчинений злочин, була звільнена судом від покарання або його відбування і під час перебігу строків судимості вчинила новий умисний злочин¹⁰³.

Аналіз матеріалів кримінальних проваджень [Додаток А] дав змогу зробити висновок, що особи, які вчинили хуліганство, пов'язане з опором представникові влади або громадськості, який виконує обов'язки з охорони громадського порядку, були раніше засудженими в 16% від загальної кількості, з них 9% відбували покарання за вчинення досліджуваного кримінального правопорушення. Тому після виявлення досліджуваних суспільно-небезпечних діянь потрібно провести перевірку по обліках осіб, раніше засуджених за хуліганство¹⁰⁴.

Проводячи дослідження мотивів хуліганських дій, М. Й. Коржанський наводить думку, що ґрунтом хуліганських спонукань є безкультурність, невихованість, жорстокість. Дикі наміри і вчинки народжуються дикими звичаями і звичками. Після зазначеного автор робить умовивід, що така характеристика хуліганських спонукань не викриває їх першопричини, генезису, не дає відповіді на запитання: чому людина веде себе таким чином, якої мети вона прагне досягти, заради чого вона протиставляє себе суспільству¹⁰⁵. Іноді лише мотив дозволяє відмежувати хуліганство від суміжних кримінальних

¹⁰³ Фрис П. Л. Уголовное право Украины. Общая часть : учебник. Київ : Атика, 2004. 488 с.

¹⁰⁴ Герасимчук С. С. Особа злочинця як елемент криміналістичної характеристики хуліганства, пов'язаного з опором представникові влади або громадськості, який виконує обов'язки з охорони громадського порядку. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2017. № 6. С. 207–212.

¹⁰⁵ Коржанський М. Й. Кваліфікація злочинів : навч. посіб.; 2-ге видання. Київ : Атика, 2002. 640 с.

правопорушень. Адже відсутність у вчиненому діянні мотиву явної неповаги до суспільства свідчить і про відсутність хуліганства, хоча б дії винного тією чи іншою мірою порушували громадський порядок і характеризувались застосуванням насильства до потерпілого, знищенням майна тощо.

Приклад: 2 квітня 2017 року приблизно 19 год.30 хв. до садиби в с. Розсохи (Перемишлянський район, Львівська обл.) приїхав на власному автомобілі марки «Таврія» бежевого кольору гр. Д. з дружиною, малолітньою донькою та батьком у гості до сестри дружини. Через декілька хвилин поблизу їхнього авто припаркувався автомобіль «Volkswagen» сірого кольору, з якого вийшли гр. В., гр. Й. та гр. К. У подальшому 10–15 хвилин зазначені особи шарпали за одяг гр. Д., звинувачуючи його у тому, що дорогою в село через ніби-то обгін, здійснений гр. Д. кілька хвилин тому, в їхній автомобіль влучив камінець з дороги та подрав капот. Також вони голосно кричали, ображали гр. Д. та висловлювались нецензурною лайкою, погрожували розправою йому та пасажирам його авто. Через деякий час за гр. Д. намагався заступитись його батько, однак вищезазначені особи почали його ображати, висловлюватись на адресу нецензурною лайкою. Приблизно через 10–15 хвилин після початку сварки до правопорушників підійшов гр. Ж., відрекомендувався депутатом Осталовицької сільської ради та зробив їм зауваження, сказавши, що вони не мають права вчиняти хуліганські дії. Натомість вищезазначені особи йому відповіли, хто він, мовляв, такий, обступили його та попри його слова, завдали ударів. За декілька хвилин односельчани відтягнули гр. Ж., а правопорушники на його падіння навіть не звернули увагу, а припинили свої дії приблизно о 20 год. лишень після того, як після падіння гр. Ж до місця події підбігли мешканці с. Розсохи, щоб заступитись за нього¹⁰⁶.

¹⁰⁶ Справа № 449/613/17. Архів Перемишлянського районного суду Львівської обл., 2017 р.

На нашу думку, потрібно визначити кореляційні зв'язки між хуліганом та особою потерпілого. Більш докладно ми їх визначимо при дослідженні наступного елементу криміналістичної характеристики. Але зараз наведемо позицію Є. Є. Центрова, який поділяє їх: 1) часом виникнення: а) що утворюється до вчинення злочину; б) що виникає у процесі злочинного посягання; 2) характером (наявністю чи відсутністю) взаємодії потерпілого і злочинця – у процесі вчинення посягання зв'язок може бути безпосереднім (контактним) або ж опосередкованим; 3) обставинами утворення зв'язок поділяється на такі: а) що розвивається в результаті певних взаємовідносин, існуючих між злочинцем і його жертвою до вчинення злочину; б) що утворюється в результаті гостроконфліктної ситуації безпосередньо до чи в момент вчинення злочину; в) що виникає за відсутності яких-небудь конфліктних взаємовідносин між жертвою і особою, яка вчиняє посягання до вчинення злочину¹⁰⁷.

Констатуючи вищенаведене, необхідно зазначити, що досліджувані кримінальні правопорушення переважно вчиняють осудні особи чоловічої статі у віці від 18 до 30 років. Характерною ознакою правопорушників є наявність вищої освіти. Також більшість досліджуваних діянь вчиняють особи без постійного місця роботи. Мотивом даної особи є усвідомлене прагнення виявити явну неповагу до суспільства шляхом вчинення дій, що грубо порушують громадський порядок. Крім того, слід зазначити, що у переважній більшості випадків злочинець вчиняє хуліганські дії у стані алкогольного сп'яніння.

Останнім елементом криміналістичної характеристики, який ми виділили в досліджуваній категорії проваджень, є особа потерпілого. Важливість зазначеної складової пояснюється рядом факторів. По-перше, високою віктимністю досліджуваного кримінального правопорушення. По-друге, тісними кореляційними зв'язками особи потерпілого з різними групами хуліганів. Криміналістичне дослідження цієї категорії поєднується

¹⁰⁷ Центров Е. Е. Криминалистическое учение о потерпевшем. М. : Московский гос. ун-тет, 1988. 160 с.

зі схожими дослідженнями, які проводяться кримінологами, представниками кримінально-правової науки та кримінального процесу.

Відомості про особу потерпілого або ж інформація, надана ним, на думку багатьох науковців, можуть бути використані під час висунення слідчих версій, планування початкового та подальшого етапів розслідування, розроблення заходів криміналістичної профілактики тощо. Загалом, актуальність та практична корисність дослідження особи потерпілого детермінували появу віктимологічного підходу у криміналістиці, відповідно до якого збирання інформації про злочинця розпочинається саме з дослідження особи та поведінки потерпілого¹⁰⁸.

З приводу криміналістичної віктимології О. І. Резніченко доречно наголошує, що про неї йдеться, коли експерти в галузі побудови психологічного портрета формулюють визначення віктимології як вивчення жертви або жертв конкретного злочинця¹⁰⁹.

У свою чергу О. Н. Колісниченко відмічає, що система ознак щодо особи потерпілого має складну структуру, яка, зокрема, включає демографічні показники: а) стать, вік, місце проживання, навчання, роботи тощо; б) відомості про спосіб життя, риси характеру, звички, нахили, зв'язки (особисті, родинні, службові, побутові й інші), стосунки (ворожі, неприязні, дружні); в) у деяких методиках розслідування – ознаки віктимності (аморальна, ризикова поведінка, необачність)¹¹⁰.

Стосовно віктимної поведінки потерпілого доречною є позиція В. А. Журавля, який акцентує увагу на тому, що істотним моментом є встановлення й того, наскільки сприяла вчиненню

¹⁰⁸ Журавель В. А. Допрос потерпевшего и использование его показаний для построения методики расследования отдельных видов преступлений: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Харьк. юрид. ин-т. Харьков, 1983. 228 с.

¹⁰⁹ Резнікова О. І. Проблеми використання віктимологічних даних у криміналістичній характеристиці злочинів. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2014. Вип. 27. С. 290.

¹¹⁰ Советская криминалистика. Методика расследования отдельных видов преступлений / В. К. Лисиченко, В. И. Гончаренко, М. В. Салтвский и др.; под ред. В. К. Лисиченко. Киев: Вища школа. Головное изд-во, 1988, 405 с.

злочину поведінка потерпілого. Такі дані мають певне значення не лише для попередження злочину, а й правильної побудови методики його розслідування, бо тільки відтворення обстановки та обставин події, поведінки злочинця і потерпілого допомагає як правильно кваліфікувати скоєне, так і швидко виявити і затримати злочинця. Віктимологічний підхід у розслідуванні злочинів полягає в тому, що вихідним моментом для збору інформації про особу, яка могла вчинити злочин, є особа потерпілого і його поведінка в ситуації злочину¹¹¹.

Водночас у криміналістиці все ж таки не достатньо приділяють увагу зазначеній науковій категорії. Хоча з'ясування криміналістичної характеристики особи потерпілого від хуліганських дій дозволяє прослідкувати зв'язок між жертвою злочину та особою злочинця, обстановкою вчинення суспільно-небезпечного діяння, що в перспективі підвищить ефективність розслідування цієї категорії злочинів. Ми погоджуємося з науковцями, які говорять про те, що особа потерпілого від злочину здавна привертала до себе увагу криміналістів, оскільки доволі часто, особливо на початковому етапі розслідування, жертва виступає у ролі одного з особливих джерел отримання суттєвої для встановлення істини інформації. Саме потерпілий від злочину нерідко повідомляє перші, вихідні, інколи дуже важливі для організації і проведення подальшого розслідування злочину фактичні відомості про подію, що відбулась¹¹².

Інші вчені у своїх дослідженнях виділяють такі аспекти криміналістичної значимості цієї категорії. Зокрема вони вказують на те, що особа потерпілого є важливим джерелом інформації про суспільно-небезпечну подію та самого злочинця. Адже, коли потерпілий мертвий, таку інформацію можна одержати шляхом виявлення і оцінки матеріальних слідів. А вже у випадку, коли потерпілий живий, то крім аналогічних матеріальних слідів

¹¹¹ Журавель В. А. Допрос потерпевшего и использование его показаний для построения методики расследования отдельных видов преступлений: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Харьк. юрид. ин-т. Харьков, 1983. 228 с.

¹¹² Центров Е. Е. Криминалистическое учение о потерпевшем. М.: Московский гос. ун-тет, 1988. 160 с.

він зберігає сліди, що відображають обставини злочинної події і осіб, що брали в ній участь, у вигляді уявних образів (так звані ідеальні сліди). Крім того, вивчення особи потерпілого дозволяє з'ясувати різні відомості (щодо роду його діяльності, способу життя, соціально-демографічних й особистісних характеристик). Це, як наслідок, дає змогу будувати версії про мотиви, цілі та інші обставини суспільно-небезпечного діяння. Вивчення різноманітних відомостей про потерпілого (його особисте, суспільне і трудове життя, інтереси, риси характеру, коло знайомих) сприяє висуванню версій про правопорушника¹¹³.

Якщо розглядати хуліганство з боку вини потерпілого у вчиненні суспільно небезпечного діяння, то слід зазначити, що даний склад є одним із найбільш віктимних. Так, аналіз слідчої практики у справах про хуліганство вказує на те, що в деяких випадках роль потерпілого від злочину не така вже й невинна, як може здатися на перший погляд. Часто на практиці виникають питання про те, яку зі сторін, задіяних у вчиненні хуліганства, притягати до кримінальної відповідальності. Адже дії потерпілого деякою мірою обумовлюють відповідні дії особи злочинця, провокують його, у зв'язку з чим «виникає віктимогенна ситуація як окремих випадок криміногенної ситуації»¹¹⁴.

На нашу думку, В. Ю. Шепітько досить повно визначив перелік ознак та властивостей особи потерпілого таким чином: відомості анкетного характеру (стать, вік, місце народження, роботи або навчання, стаж, професія (фах), сімейний стан, наявність родичів); соціально-психологічні дані (тип темпераменту, риси характеру, емоційні прояви, особливості взаємодії (спілкування) в колективі); особливості поведінки – до злочинної події, в момент вчинення злочину, після його вчинення; незалежні характеристики (за місцем роботи чи навчання, за місцем проживання, за показаннями рідних, близьких чи найближчого оточення); соціальні зв'язки (коло спілкування, найближчі знайомі,

¹¹³ Бойко Ю. Л. Особенности методики расследования корыстно-насильственных преступлений, совершаемых сотрудниками органов внутренних дел: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Барнаул, 2007. 275 с.

¹¹⁴ Франк Л. В. Виктимология и виктимность. Душанбе, 1972, С. 10.

особливості проведення вільного часу, наявність або відсутність спільного бізнесу, комерційна діяльність, специфіка групової поведінки, бажання вступити в певні мікрогрупи); дані про суспільно-корисну діяльність, її особливості; матеріальне становище (наявність майна, в тому числі і нерухомості, грошових вкладів, джерело збагачення, наявність або відсутність боргових зобов'язань, отримання кредитів і можливість їх погашення); злочинний досвід (наявність або відсутність судимостей, зв'язки з кримінальними угрупованнями, дружні стосунки з особами, які притягувалися до кримінальної відповідальності); причини віктимної поведінки (виконання певних професійних функцій; соціальна деформація особистості) тощо¹¹⁵.

Розглядаючи особу потерпілого від хуліганських дій, О. І. Овчаренко виділяє такі групи відомостей про неї: дані про відносини між потерпілим та особою, що вчинила хуліганство; відомості про поведінку потерпілого при вчиненні по відношенню до нього хуліганських дій; дані про риси характеру потерпілого¹¹⁶.

Дослідження матеріалів кримінальних проваджень [Додаток А] вказує на те, що найвищий рівень віктимності у цій категорії справ мають чоловіки (79%). Щодо вікового критерію, то особи віком до 14 років становлять 5% від загальної кількості потерпілих, від 14 до 18 років – 14%, від 18 до 25 років – 33%, 25–35 років – 21%, 35–45 років – 15%, від 45 років і старші – 12%.

Також на основі вивчення судово-слідчої практики [Додаток А] встановлено такі морально-психологічні властивості потерпілих: 23% характеризувалися схильністю до вживання алкоголю; 1% – вживали наркотичні засоби; 4% – мали різні психічні відхилення.

На основі вивчення емпіричної бази [Додаток А] з'ясовано, що поведінка потерпілого під час вчинення досліджуваного

¹¹⁵ Шепітько В. Ю. Особа потерпілого в системі криміналістичної характеристики злочинів : республік. міжвід. наук. зб. / відп. ред. В. Я. Тацій. *Проблеми законності*. Харків: Нац. юрид. акад. України, 2008. Вип. 93. С. 168–174.

¹¹⁶ Овчаренко Е. И. Доказывание по уголовным делам о хулиганстве (досудебное производство): науч.-практ. пособ. / под ред. докт. юрид. наук, проф. А. В. Гриненко. М.: Издательство «Юрлитинформ», 2006. 128 с.

виду хуліганства у 22% випадків мала провокаційний характер, у 17% – була безпристрасною, у 38% – протидіючою, у 23% – змішаний характер.

З огляду на зазначені відомості нам здається просто необхідною побудова віктимологічних груп потерпілих осіб та осіб, які здійснюють обов'язки з охорони громадського порядку.

Так, В. І. Захаревський також при розгляді типології жертв хуліганства враховував їхні зв'язки з особою злочинця. Відповідно до цього критерію він виділив три групи: 1) особи, що перебувають зі злочинцем у подружніх, родинних чи дружніх зв'язках; 2) особи, контакти яких зі злочинцем виникають у момент вчинення хуліганства; 3) особи, відносини з якими формуються на основі випадкових знайомств¹¹⁷.

А вже М. М. Єфімов встановив, що характеристика потерпілого при вчиненні хуліганства пояснюється вибірковістю в діях злочинця, яка показує взаємозв'язок між особливостями особи його та потерпілого, а також наявністю і характером зв'язків та відносин між потерпілим і злочинцем. Відповідно до цього автор визначив групи віктимогенних ситуацій: 1) ситуації, в яких дії чи риси особи потерпілого носять провокаційний характер; 2) випадки, коли поведінка особи пов'язана з виникненням ситуації, що сприяє вчиненню хуліганства; 3) ситуації, в яких правомірна поведінка потерпілого є приводом для вчинення хуліганських дій¹¹⁸.

А. В. Антонюк виокремила такі віктимогенні групи у справах про досліджуваний вид хуліганства: особи, відносно яких здійснюється підготовка злочину (обрання часу, визначення способу й знарядь). Такі злочини переважно вчиняють фанатські або конфліктуючі неформальні групи; особи, які наділені певними владними повноваженнями або повинні прийняти певні

¹¹⁷ Захаревский В. И. Характеристика и методы разрешения следственных ситуаций по делам о хулиганстве : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. М. : Издательство Академии МВД СССР, 1990. 27 с.

¹¹⁸ Єфімов М. М. Особа потерпілого як елемент криміналістичної характеристики хуліганства. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2015. № 3. С. 515–521.

рішення. До таких осіб відносяться депутати, судді, працівники правоохоронних органів та інші посадовці; особи, які перебувають у певному місці, на яке заплановане злочинне посягання. У цих випадках злочинець не знайомий із потерпілим, оскільки його дії спрямовані не на конкретну особу, а на певну установу чи організацію; особи, які здійснюють певні провокаційні дії або діяльність (під час масових заходів, у ЗМІ чи мережі Інтернет)¹¹⁹.

З огляду на проведене дослідження нами було виділено віктимогенні групи потерпілих та осіб, які виконують обов'язки з охорони громадського порядку. Зокрема I категорія: а) відпочиваючі в місцях загального користування; б) учасники спортивних чи культурно-масових заходів; в) представники неформальних угруповань; II категорія: а) особи, які здійснюють патрулювання (патрульні поліцейські, національні дружини); б) особи, які задіяні до охорони громадського порядку при проведенні спортивних чи культурно-масових заходів (стюарди, охоронці, працівники різних підрозділів поліції); в) особи, які припиняють хуліганські дії.

З приводу I категорії слід наголосити на тому, що вона була в певній мірі відповідно досліджена в окремих класифікаціях вищезазначеними науковцями, в той час як II категорія є новою і її ніхто не розглядав. Тому охарактеризуємо ці віктимогенні групи.

Стосовно осіб, які здійснюють патрулювання (патрульні поліцейські, національні дружини), слід наголосити на тому, що це найбільш віктимогенна група потерпілих від хуліганських дій, що кваліфікуються за ч. 3 ст. 296 КК України. Дана група характеризується рядом супутніх ознак: наявність форменного одягу, маршруту патрулювання, спеціальних засобів захисту. Тому дії хуліганів мають найбільш негативну характеристику в суді. Адже вони реально усвідомлювали щодо кого вчиняють

¹¹⁹ Антонюк О. В. Розслідування хуліганства, вчиненого із застосуванням вогнепальної або холодної зброї чи іншого предмета, спеціально пристосованого або заздалегідь заготовленого для нанесення тілесних ушкоджень: дисер. на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук / Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ. Дніпропетровськ, 2017. 240 с.

кримінально карані дії. Стосовно першої ситуації доречно навести думку О. Ю. Юрченка, який, розглядаючи віктимну поведінку та її роль у механізмі вчинення тяжких насильницьких злочинів проти життя та здоров'я особи, виділяє такі види віктимної поведінки: 1) соціально схвалювана (позитивна) поведінка, яка виявляється в активній протидії злочинному посяганняю; 2) нейтральна поведінка; 3) провокуюча. Провокуюча поведінка, наприклад, при вчиненні умисних вбивств і тяжких тілесних ушкоджень, у свою чергу, може поділитися на агресивну, аморальну та зухвалу. Найчастіше провокуюча поведінка не буває у «чистому вигляді» і переплітається з іншими видами¹²⁰.

Приклад: 06 червня 2016 року біля 00 год.20 хв. гр. І., перебуваючи в с. Миляч Дубровицького району Рівненської області, поблизу будинку культури, демонструючи зверхнє ставлення до працівників правоохоронного органу, перешкоджав працівникам правоохоронного органу виконувати свої службові обов'язки, що виражалось в неодноразовому об'їзді працівників поліції автомобілем, яким він керував, та створенні такими діями в місці масового перебування людей небезпеки для себе та оточуючих. При цьому, після намагання зупинити його протиправні дії працівниками поліції, їдучи власним автомобілем назустріч автомобілю працівників поліції, достеменно знаючи про приналежність даного автомобіля до правоохоронних органів, камінням, яке перед цим цілеспрямовано взяв, кинув безпричинно в автомобіль працівників поліції, від чого частково пошкодив автомобіль і поїхав у невідомому напрямку¹²¹.

З приводу другої віктимогенної групи слід наголосити на тому, що особи, які задіяні до охорони громадського порядку при

¹²⁰ Юрченко О. Ю. Роль віктимної поведінки потерпілих при вчиненні тяжких насильницьких злочинів проти життя та здоров'я особи в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. юрид. наук : 12.00.08 / Національна юридична академія України Ярослава Мудрого. Харків, 2008. 16 с.

¹²¹ Справа № 560/613/16-к. Архів Дубровицького районного суду Рівненської обл., 2016 р.

проведенні спортивних чи культурно-масових заходів, можуть виконувати різноманітні функції з огляду на специфіку своїх повноважень. Але в будь-якому випадку їх дії можуть викликати негативну реакцію з боку хуліганів та спричинити активну протидію припиненню правопорушення.

Приклад: 21 жовтня 2012 року, у період з 01.00 до 02.00 години, гр. Л. та гр. Д., знаходячись біля приміщення кафе, із хуліганських спонукань, не звертаючи уваги на дії працівників правоохоронних органів по запобіганню та припиненню хуліганських дій, нанесли не менше 8 ударів руками в обличчя начальника СДІМ Петриківського РВ. В результаті даних протиправних дій хуліганів потерпілому спричинені тілесні ушкодження. Після цього хулігани завдали не менше 1 удару руками в обличчя іншим особам, які намагалися припинити протиправні дії злочинців¹²².

Що ж до третьої групи, то вона є найбільш невизначеною. Адже це можуть бути будь-які особи, які з огляду на свої суспільні переконання вирішили припинити хуліганські дії.

Приклад: 29 жовтня 2014 року, приблизно о 23 годині 30 хвилин, гр. Й. разом із трьома товаришами, знаходячись у приміщенні супермаркету «Варус», розташованому у м. Запоріжжжі, почали провокувати конфлікт з невістановленим в ході досудового слідства чоловіком та жінками, а саме чіплятися до них та висловлюватись в їхній бік нецензурною лайкою. При цьому гр. Й. ззаду підбіг до вказаного чоловіка та наніс йому два удари руками в голову, а також удар лівою ногою в область тулуба. Вказані дії побачили гр. А. та гр. В., які, намагаючись припинити хуліганські дії, стали просити гр. Й., а також інших вищевказаних чоловіків припинити свої протиправні дії та вийти з приміщення

¹²² Справа № 201/2308/13-к. Архів Жовтневого районного суду м. Дніпропетровська, 2013 р.

супермаркету на вулицю, при цьому гр. В. пояснив, що є працівником правоохоронного органу. У свою чергу правопорушники обступили гр. В., після чого один з них правою рукою схопив його за ліву руку та штовхнув, тим самим намагаючись вивести його з рівноваги. У цей час до потерпілого підійшов гр. Й. та, схопивши його рукою за голову, наніс йому удар головою в обличчя. Від завданого удару гр. В. відійшов назад. Далі до потерпілого знову підійшов гр. Й. та наніс йому удар в голову правою рукою. Після цього, коли потерпілий гр. В. намагався захищатися, до нього ззаду підійшов хуліган та схопивши його двома руками за тулуб, кинув на підлогу. Коли гр. В. впав на підлогу та знаходився в лежачому положенні, до нього підійшли правопорушники, які разом нанесли йому декілька ударів ногами в голову. В процесі нанесення тілесних ушкоджень гр. В. працівники служби охорони супермаркету «Варус» неодноразово робили зауваження хуліганам щодо припинення протиправних дій, але на їх зауваження вони не реагували та висловлювались в їх сторону, а також в сторону потерпілого нецензурною лайкою¹²³.

Підводячи підсумок, зазначимо, що потерпілий є важливим елементом криміналістичної характеристики досліджуваної категорії хуліганства. Адже на це впливає дуже високий рівень віктимності зазначених осіб, що зумовлює супутні кримінальні правопорушення та протиправні дії з боку хуліганів.

¹²³ Справа № 333/10061/14-к. Архів Комунарського районного суду м. Запоріжжя, 2014 р.

РОЗДІЛ 2.

ОРГАНІЗАЦІЯ РОЗСЛІДУВАННЯ ХУЛІГАНСТВА, ПОВ'ЯЗАНОГО З ОПОРОМ ПРЕДСТАВНИКОВІ ВЛАДИ АБО ГРОМАДСЬКОСТІ, ЯКИЙ ВИКОНУЄ ОБОВ'ЯЗКИ З ОХОРОНИ ГРОМАДСЬКОГО ПОРЯДКУ

- 2.1.** Планування досудового розслідування та обставини, що підлягають доказуванню при розслідуванні досліджуваного виду хуліганства
- 2.2.** Типові слідчі ситуації розслідування та відповідний їм порядок дій працівників поліції
- 2.3.** Особливості взаємодії правоохоронних та інших органів у кримінальних провадженнях за фактом учинення хуліганства

2.1. Планування досудового розслідування та обставини, що підлягають доказуванню при розслідуванні досліджуваного виду хуліганства

Будь-яка діяльність, у тому числі розслідування злочинів, потребує структуризації та планування. Як зазначив І. М. Лузгін, процес розслідування упорядковується шляхом планування. Воно є обов'язковою умовою цілеспрямованої діяльності слідчого¹²⁴.

Питання щодо планування розслідування в криміналістичній літературі досліджено достатньо ґрунтовно. Виникнення та розвиток криміналістичного вчення про планування розслідування злочинів пов'язано з працями О. М. Васильєва, Г. М. Мудьюгіна, Н. А. Якубович, Л. П. Дубовицької, І. М. Лузгіна, О. М. Ларіна, Л. О. Сергєєва та ін¹²⁵.

Вчинення будь-якого кримінального правопорушення вимагає від працівників правоохоронних органів ретельного планування розслідування. Водночас зазначений аспект повинен забезпечуватись чітким визначенням обставин, що підлягають доказуванню. Адже кожний злочин, як зазначають вчені-криміналісти, індивідуальний за мотивами та цілями, обставинами та умовами його вчинення, особливостями особистостей його учасників, їх поведінкою і т. д.¹²⁶. Ці обставини складають предмет доказування і визначають специфіку розслідування окремого кримінального правопорушення.

Аналіз наукової літератури дозволяє констатувати, що серед учених-криміналістів до сьогодні немає єдиної думки щодо

¹²⁴ Лузгін І. М. Расследование как процесс познания : учеб. пособ. М., 1969. С. 109–111.

¹²⁵ Васильєв А. Н., Мудьюгин Г. Н., Якубович Н. А. Планирование расследования преступлений. М., 1957; Гутман Ю. Я. Криминалистическая тактика и методика расследования отдельных видов преступлений : учеб.-метод. пособие / под редакцией П. Н. Аленичева. Москва. 1976. 40 с.; Сергєев Л. А., Соля-Серко Л. А., Якубович Н. А. Планирование расследования. М., 1975; Дубовицкая Л. П., Лузгін І. М. Планирование преступлений : учеб. пособ. М., 1972; Ларин А. М. Расследование по уголовному делу. Планирование, организация. М. : Юрид. лит., 1970. 224 с.

¹²⁶ Бахин В. П., Чернявский С. С., Юсупов В. В. Мастерство раскрытия преступлений: пособие. Киев, Центр учебной литературы, 2014. 96 с.

поняття «планування». На наш погляд, найбільш точно це поняття розкрив Л. Я. Драпкін, який зазначив, що планування – це процес моделювання майбутньої діяльності, що формує оптимальні способи досягнення поставлених цілей за допомогою раціонального розподілу засобів, сил та часу¹²⁷.

А вже під плануванням розслідування Ю. Я. Гутман пропонує розуміти засноване на фактичних даних та побудованих версіях виявлення шляхів та способів, за допомогою яких можна більш раціонально та ефективно вирішувати поставлені завдання з розслідування злочину, викриття винних та виявлення причин і умов, що сприяли вчиненню злочину¹²⁸. У свою чергу О. М. Литвинов та Р. Л. Степанюк у криміналістичному сенсі планування розглядають як розумовий процес, що полягає у визначенні задач слідчого, найбільш ефективних способів та засобів їх вирішення в оптимальні строки¹²⁹.

Систему планування, на думку Р. С. Белкіна, можна розглядати як сукупність таких елементів:

- 1) аналіз вихідної інформації;
- 2) висування версій та визначення завдань розслідування;
- 3) визначення шляхів та способів виконання поставлених завдань;
- 4) складання письмового плану та іншої документації з планування розслідування; контроль виконання та корегування плану розслідування¹³⁰.

Отже, через аналіз вихідної інформації на підставі слідчих ситуацій, що склалися на певних етапах розслідування, планується дії для виконання поставлених завдань.

Розслідування повинно бути організованим і цілеспрямованими, слідчі дії повинні виконуватись у визначеній послідовності, погоджуватись з оперативними заходами. З цією метою

¹²⁷ Драпкин Л. Я. Основы теории следственных ситуаций. Свердловск, 1987.

¹²⁸ Гутман Ю. Я. Криминалистическая тактика и методика расследования отдельных видов преступлений : учеб.-метод. пособие / под редакцией П. Н. Аленичева. Москва. 1976. 40 с.

¹²⁹ Литвинов А. Н. Степанюк Р. Л. Прогнозирование и планирование в криминалистике / под общей ред. канд. юрид. наук В. И. Гаенко. М. : «ЮРКНИГА», 2004. 160 с., илл.

¹³⁰ Белкин Р. С. Криминалистика: проблемы, тенденции, перспективы. М., 1987. 216 с.

здійснюється планування (в усній чи письмовій формі). Усна форма полягає в тому, що, отримавши повідомлення про подію хуліганства, слідчий оцінює його і визначає, чи є достатньо підстав для внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань (ст. 214 КПК України, ст. 296 КК України).

Відповідно до ч. 1 ст. 214 КПК України «слідчий, прокурор невідкладно, але не пізніше 24 годин після подання заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення або після самостійного виявлення ним з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, зобов'язаний внести відповідні відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань та розпочати розслідування. Слідчий, який здійснюватиме досудове розслідування, визначається керівником органу досудового розслідування».

За таких умов, як доречно зазначає С. М. Алфьоров, громадяни мають змогу реалізувати право на захист одразу після надходження заяви чи повідомлення про злочин¹³¹. Водночас бажано, як доречно зазначає І. В. Басиста, закріпити в законодавстві приводи та підстави для прийняття слідчим початкового процесуального рішення про внесення відомостей до ЄРДР¹³².

Зрозуміло, що основу планування розслідування будь-якого злочину складають слідчі версії, тобто, як зазначає М. В. Салтєвський, ймовірні припущення слідчого про подію злочину або особу злочинця в цілому чи окремі факти, що підлягають дізнанню¹³³. Слідчий, у свою чергу, використовує даний криміналістичний засіб, про що доречно наголошує Я. Пещак, для перевірки та побудови розслідування злочину на основі

¹³¹ Алфьоров С. М. Особливості впровадження окремих положень КПК України у практичну діяльність. *Актуальні питання розслідування слідчими органів внутрішніх справ: проблеми теорії і практики*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Дніпропетровськ, 18–19 квіт. 2013 р.). Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2013. С. 10–15.

¹³² Басиста І. В. Прийняття початкових процесуальних рішень слідчого на стадії досудового розслідування за КПК 2012 та 1960 років. *Перспективи розвитку діяльності органів досудового розслідування: процесуальний та організаційний аспекти*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. Луганськ : РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2013. С. 28–35.

¹³³ Салтєвський М. В. Криміналістика (у сучасному викладі) : підручник. Київ : Кондор, 2005. 588 с.

зібраної інформації. За обсягом визначення суті розслідування версії бувають загальними та окремими¹³⁴. При розслідуванні хуліганства загальними версіями є:

- мало місце вчинення кримінально-караного хуліганства;
- в даному випадку було вчинено дрібне хуліганство;
- вчинено не хуліганство, а інший злочин.

Поряд із загальними версіями висувуються і конкретні версії відповідно до окремих елементів та ознак складу злочину, передбаченого ч. 3 ст. 296 КК України:

- про особу хулігана і можливі місця його перебування;
- про співучасників, очевидців та ще невстановлених потерпілих від вчиненого хуліганства і можливі місця їх перебування;
- про місцезнаходження знарядь вчинення хуліганства;
- про причетність осіб, які вчинили хуліганські дії, до інших нерозкритих злочинів;
- про мотиви, мету та умисел хуліганства;
- про осіб, що наставляють неповнолітніх на шлях антисупільної поведінки¹³⁵.

Однак слід пам'ятати, що кількість і характер окремих версій залежить від сукупності певних факторів: обсягу та характеру зібраних доказів тощо. Якщо особа злочинця невідома, то з використанням криміналістичної характеристики особи хулігана можуть бути висунуті окремі версії, що передбачають можливість вчинення хуліганства особами:

- раніше судимими за хуліганство;
- негативно охарактеризованими за місцем проживання та роботи;
- що зловживають алкогольними напоями та ін.

Для перевірки версій використовуються відповідні засоби. Серед них О. О. Ексархопуло виділяє такі: вибір слідчих дій та

¹³⁴ Пещак Я. Следственные версии: криминалистическое исследование. Москва, 1976. 228 с.

¹³⁵ Єфімов М. М. Окремі організаційні аспекти початкового етапу розслідування хуліганства. Використання спеціальних знань у досудовому розслідуванні: матеріали наук.-практ. семінару (Дніпропетровськ, 30 квіт. 2014 р.). Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2014. С. 18–20.

оперативно-розшукових заходів, прийняття рішень щодо послідовності їх проведення та реалізація прийнятого плану їх проведення¹³⁶. Наближення версії до істини, як зазначає Ю. Г. Корухов, відбуватиметься з виявленням нових ознак, що будуть підтверджувати певні висновки та їх зв'язок з іншими обставинами справи¹³⁷.

Також важливого значення при побудові та перевірці версій набуває співробітництво різних підрозділів поліції. Воно полягає, серед всього іншого, в обміні інформацією та даними, що є в їх розпорядженні. А взаємна інформація та ознайомлення слідчого й оперативного працівника із зібраними матеріалами, про що вказують Л. В. Сердюк та А. Т. Тимербаєв, дозволяє своєчасно організувати розшук та затримання злочинців, вжити необхідних слідчих та оперативно-розшукових заходів, внести відповідні зміни до погоджених планів та висунути нові версії тощо¹³⁸. Важливою в боротьбі з хуліганством є роль підрозділів кримінальної поліції. Адже вони аналізують оперативну обстановку, вносять корективи в плани роботи з організації боротьби з хуліганством, виявляють причини та умови вчинення хуліганських проявів, здійснюють оперативні заходи для недопущення формування хуліганських груп тощо.

В залежності від того, чи затримана особа, яка вчинила суспільно-небезпечне діяння, Р. С. Белкін, зокрема, розділяв планування розслідування хуліганства на дві категорії: до та після затримання¹³⁹. Попри все, планування розслідування хуліганства, на нашу думку, повинне базуватися на ситуаційному підході. З цього приводу ми погоджуємося з О. С. Шаталовим, який зазначив, що ситуаційний підхід до організації розслідування надає можливість практичним працівникам бути значно

¹³⁶ Эксархопуло А. А. Криминалистика в схемах и иллюстрациях : учеб. пособ. СПб. : Издательство «Юридический центр Пресс», 2002. 450 с.

¹³⁷ Корухов Ю. Г. Криминалистическая диагностика при расследовании преступлений : науч.-практ. пособ. М.: Издательская группа НОРМА-ИНФРА-М, 1998. 228 с.

¹³⁸ Сердюк Л. В., Тимербаев А. Т. Расследование хулиганства и его профилактика : учеб. пособ. Хабаровск, 1989. 76 с.

¹³⁹ Криминалистика : учебник для вузов / под редакцией Р. С. Белкина, Москва, 2001.

підготовленими до вирішення багатьох завдань розслідування, а також для досягнення поставлених перед ними цілей¹⁴⁰. Саме тому нами було вирішено досліджувати розслідування хуліганства залежно від слідчих ситуацій.

Розглядаючи питання щодо обставин, які підлягають доказуванню при розслідуванні хуліганства, пов'язаного з опором представникові влади або громадськості, який виконує обов'язки з охорони громадського порядку, зазначимо, що їхній об'єм у процесі розслідування Є. І. Макаренко пропонує визначати, виходячи з:

- предмета доказування (обставин, що підлягають встановленню);
- меж доказування в кримінальній справі, визначених в законі;
- ознак злочину, що розглядається, які мають місце в диспозиціях відповідних статей Кримінального кодексу;
- обставин, що визначаються своєрідністю кожного окремо взятого злочину¹⁴¹.

У свою чергу предмет доказування В. А. Банін розглядає як сукупність будь-яких обставин, що визначені в законі та мають значення для прийняття остаточних рішень у конкретній справі¹⁴². Зі свого боку М. М. Міхеєнко під предметом доказування розуміє обставини, необхідні для вирішення справи по суті, та обставини вчиненого конкретного злочину¹⁴³.

В. Ю. Шепітько серед обставин, що підлягають доказуванню, розглядає такі: «...просторово-часові зв'язки між окремими слідами злочину та обставинами події; ідентифікаційні та ситуаційні властивості слідів і їхню доказову цінність; причини

¹⁴⁰ Шаталов А. С. Криминалистические алгоритмы и программы. Теория. Проблемы. Прикладные аспекты. М. : Лига Разум, 2000. 252 с.

¹⁴¹ Макаренко Е. И. Особенности расследования квартирных краж, совершаемых группой лиц : дисс. канд. юрид. наук: 12.00.09. Москва, 1983. 200 с.

¹⁴² Банин В. А. Предмет доказывания в советском уголовном процессе (гносеологическая и правовая природа). Саратов: Изд-во Саратов. ун-та, 1981. С. 13.

¹⁴³ Міхеєнко М. М. Доказывание в советском уголовном процессе. Киев : Вища школа, 1984. С. 99.

відсутності або наявності слідів як фактів, що суперечать природному перебігу аналогічних подій (негативні обставини)»¹⁴⁴. А вже Ф. Н. Фаткуллін у предметі доказування виокремлює три групи обставин: 1) ті, що знаходяться в межах конструктивних обов'язкових ознак того чи іншого складу злочину; 2) ті, що мають юридичне значення у справі; 3) встановлення яких має доказове значення¹⁴⁵.

Водночас законодавець також визначив обставини, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні. Відповідно до ст. 91 КПК до них відносяться:

- подія кримінального правопорушення (час, місце, спосіб та інші обставини вчинення кримінального правопорушення);
- винуватість обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення, форма вини, мотив і мета вчинення кримінального правопорушення;
- вид і розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, а також розмір процесуальних витрат;
- обставини, які впливають на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, характеризують особу обвинуваченого, обтяжують чи пом'якшують покарання, які виключають кримінальну відповідальність або є підставою закриття кримінального провадження;
- обставини, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності або покарання;
- обставини, які підтверджують, що гроші, цінності та інше майно, які підлягають спеціальній конфіскації, одержані внаслідок вчинення кримінального правопорушення та/або є доходами від такого майна, або призначалися (використовувалися) для схиляння особи до вчинення кримінального правопорушення, фінансування та/або матеріального забезпечення кримінального правопорушення чи винагороди за його вчинення,

¹⁴⁴ Криміналістика : підручник для студ. юрид. ВНЗ / кол. авт. Глібо В. М., Дудніков А. Л., Журавель В. А. та ін. ; за ред. В. Ю. Шепітька. Київ : Видавничий Дім «Ін Юре», 2001. 682 с.

¹⁴⁵ Фаткуллін Ф. Н. Общие проблемы процессуального доказывания. Казань : Изд-во Казан. ун-та, 1976. С. 57–59.

або є предметом кримінального правопорушення, у тому числі пов'язаного з їх незаконним обігом, або підшукані, виготовлені, пристосовані або використані як засоби чи знаряддя вчинення кримінального правопорушення;

- обставини, що є підставою для застосування до юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру.

У свою чергу М. С. Бушкевич стверджує, що предмет доказування при розслідуванні хуліганства становить систему взаємопов'язаних елементів, і виключення будь-якого з них робить проблематичним вирішення завдання кримінального переслідування. До принципів побудови даної системи він зарахував: необхідність встановлення всіх ознак злочину, передбачених кримінальним кодексом; з'ясування та конкретизація елементів кримінально-правової характеристики через його криміналістичну характеристику з урахуванням типових для даного злочину закономірностей і зв'язків; відповідність обставинам, які передбачені нормами кримінально-процесуального кодексу¹⁴⁶. Тобто М. С. Бушкевич ототожнив предмет доказування з усією сукупністю обставин, що підлягають доказуванню.

Тим часом Є. І. Макаренко предмет доказування розглядає як єдність п'яти груп обставин, що визначають напрям і межі розслідування, а саме:

- 1) обставини, пов'язані із встановленням та доказуванням злочину;
- 2) обставини, пов'язані із встановленням та доказуванням вини обвинувачених у вчиненні злочину;
- 3) обставини, що впливають на ступінь та характер відповідальності обвинувачених;
- 4) обставини, пов'язані із встановленням характеру і розміру завданої злочином шкоди;
- 5) обставини, що сприяли формуванню злочинної групи та вчиненню злочину¹⁴⁷.

¹⁴⁶ Бушкевич Н. С. Криминалистическое обеспечение расследования хулиганства, совершенного группой лиц : автореф. дис. на соискание уч. ст. канд. юрид. наук.: 12.00.09 «Криминальный процесс, криминалистика». Минск, 2008. 24 с.

¹⁴⁷ Макаренко Е. И. Особенности расследования квартирных краж, совершаемых группой лиц : дисс. канд. юрид. наук: 12.00.09. Москва, 1983. 200 с.

Середобставин, що підлягають встановленню, В. Ю. Шепітько, зокрема, виділив: просторово-часові зв'язки між окремими слідами злочину та обставинами події; ідентифікаційні та ситуаційні властивості слідів і їхню доказову цінність; причини відсутності або наявності слідів як фактів, що суперечать природному перебігу аналогічних подій (негативні обставини)¹⁴⁸.

Складність хуліганства полягає в самому складі цього злочину. Як зазначав Л. Ш. Берекашвілі, при його розслідуванні важливим є правильне визначення обставин, що підлягають встановленню, дослідженню та доказуванню у справі. Недбалість, що тягне за собою нез'ясування окремих важливих деталей розслідуваної події, унеможливило точну кваліфікацію дій злочинця і заважає відмежувати хуліганство від інших злочинів¹⁴⁹. Різні вчені досліджували питання переліку обставин, що підлягають доказуванню, при розслідуванні хуліганства. Проте, на нашу думку, найбільш повно їх визначив А. О. Крикунов. У його роботі було наведено такий їх перелік:

1) чи дійсно були вчинені хуліганські дії й у чому вони полягали;

2) час учинення хуліганських дій (день і години, їхня характеристика: вихідний або робочий день, вечірній або денний час); місце їх учинення (громадське місце – вулиця, парк, кінотеатр, квартира); обстановка, за якої відбувалися хуліганські дії, або, іншими словами, що відбувалося на місці події в момент учинення хуліганства – масове гуляння, лекція, кіносеанс; чи не були присутні там жінки і діти;

3) ким учинено хуліганські дії; які дані характеризують правопорушника – вік, рід занять, освіта, судимість за хуліганство або інший злочин, осудність, характеристика за місцем проживання і роботи; чи перебував він на момент учинення хуліганських дій у стані сп'яніння;

¹⁴⁸ Криміналістика: підручник для студ. юрид. ВНЗ / кол. авт. Глібо В. М., Дудніков А. Л., Журавель В. А. та ін.; за ред. В. Ю. Шепітька. Київ: Видавничий Дім «Ін Юре», 2001. 682 с.

¹⁴⁹ Берекашвили Л. Ш. Расследование хулиганства: учеб. пособ. / под ред. В. Е. Жарского. Москва. 1968. 42 с.

4) винність підозрюваного у вчиненні хуліганства (чи діяв він умисно, чи усвідомлював, що його дії грубо порушують громадський порядок і виражають явну неповагу до суспільства; чи бажав він учинити конкретні дії; що спонукало його до цього);

5) обставини, що впливають на ступінь і характер відповідальності обвинувачуваного;

6) конкретні наслідки діяння: чи є потерпілі, чи нанесено їм тілесні ушкодження; чи заподіяно матеріальний збиток, якщо так, то яка вартість знищеного або такого, що потребує ремонту, ушкодженого майна;

7) причини та умови, що сприяли конкретному хуліганському прояву: через що виник злочинний намір, які обставини формування кримінальної групи, джерела придбання зброї¹⁵⁰.

Крім вищезазначених, інші автори, такі як В. П. Власов, Л. Ш. Берекашвілі, М. С. Бушкевич, М. І. Порубов, розглядали такі обставини:

1) якщо такі дії супроводжувались винятковим цинізмом чи особливою зухвалістю, то в чому конкретно це було виражене;

2) чи не було в процесі правопорушення вчинено інші злочини, зокрема, чи не мав місце опір представникам влади або громадськості, які припиняли хуліганські дії; чи застосовувалася або чи була спроба застосування зброї й інших предметів, спеціально пристосованих для нанесення тілесних ушкоджень;

3) підлягають доказуванню також обставини, що впливають на ступінь та характер відповідальності особи, що вчинила хуліганські дії. З'ясовується, чим характеризується особа винного, чи був він раніше судимий за хуліганство, чи застосовувались щодо нього протягом року заходи адміністративного впливу за вчинення дрібного хуліганства¹⁵¹.

Кожна з наведеного переліку обставина має своє значення для розслідування хуліганства. Так, питання про суть діяння та

¹⁵⁰ Крикунов А. О. Расследование хулиганства: лекция. Киев : НИ и РИО Киевской высшей школы МВД СССР им. Ф. Э. Дзержинского, 1978. 44 с.

¹⁵¹ Берекашвили Л. Ш. Расследование хулиганства: учеб. пособ. / под ред. В. Е. Жарского. Москва. 1968. 42 с.; Криминалистика : учеб. пособ. / под ред. Н. И. Порубова. Минск : Вышэйшая Школа, 1997. 344 с.

його прояви розкриває загальну картину: образливе чіпляння до громадян, бійка, нецензурна лайка, непристойні дії, що ображають честь і гідність громадян, зрив якогось заходу, грубе порушення нормальних умов роботи і відпочинку громадян, наруга над пам'ятниками і т. п.

А дослідження особи злочинця вже розкриває інші аспекти. Так, якщо злочин вчинено неповнолітнім, як зазначає А. О. Крикунов, то необхідно з'ясувати: його найближче оточення; обстановку в сім'ї й у колективі, де він навчається або працює; які обставини вплинули на його негативне виховання; чи немає в нього ознак розумової відсталості; чи міг він цілком усвідомити значення своїх дій і керувати ними. Якщо хуліганство вчинене групою осіб, то встановлюються ступінь її організованості, наявність лідера, роль кожного з учасників, стосунки між ними; з'ясовується, які підготовчі дії були розпочаті учасниками злочину¹⁵².

Досить дискусійним, як зазначає О. І. Овчаренко, є питання про те, чи потрібно відносити до кола обставин, що підлягають доказуванню у кримінальній справі, ті, що обтяжують чи пом'якшують покарання, а також обставини, які тягнуть за собою звільнення від кримінальної відповідальності¹⁵³. З цього приводу М. О. Баєв та О. Я. Баєв висловлюють думку про те, що такі обставини не просто презюмуються, але й підлягають доказуванню, і, як свідчення, вказують на необхідність доказування особою, яка вчинила діяння, віку настання кримінальної відповідальності, її осудність, активне співробітництво з обвинуваченим для розслідування злочину, відшкодування заподіяної його діями шкоди¹⁵⁴.

На нашу думку, вищезазначені обставини повинні підлягати доказуванню, адже вони знаходяться у стійкій взаємодії

¹⁵² Крикунов А. О. Расследование хулиганства: лекція. Киев : НИ и РИО Киевской высшей школы МВД СССР им. Ф. Э. Дзержинского, 1978. 44 с.

¹⁵³ Овчаренко Е. И. Доказывание по уголовным делам о хулиганстве (досудебное производство): науч.-практ. пособ. / под ред. докт. юрид. наук, проф. А. В. Гриненко. М.: Издательство «Юрлитинформ», 2006. 128 с.

¹⁵⁴ Баєв М. О., Баєв О. Я. УПК РФ 2001 г.: достижения, лакуны, коллизии; возможные пути заполнения и разрешения последних : учеб. пособ. Воронеж : ВГУ, 2002. 138 с.

з іншими обставинами, що підлягають доказуванню при розслідуванні хуліганства, і тому не можуть не досліджуватися.

Також є певні проблеми з визначенням обставин, що сприяли вчиненню хуліганства. Серед них Ю. А. Віленський виділяє такі: «...низький культурний рівень особи, безвідповідальне ставлення батьків до виховання дітей, недоліки у виховній роботі шкіл та ін.»¹⁵⁵. Однак жодна з цих обставин, коли буде встановлена, не доводить наявності у діях особи складу злочину, хоча відповідні докази, безперечно, деяким ознакам відповідають.

Серед обставин, що підлягають доказуванню під час розслідування хуліганства, О. Г. Філіпов, зокрема, виділяв таку: чи не спровокували потерпілі хуліганські дії¹⁵⁶. З огляду на зазначену вище віктимність даного злочину ця обставина має важливе значення під час розслідування. Її встановлення впливає на кваліфікацію дій злочинця і профілактику хуліганства в цілому.

Крім вищезазначених обставин, ми, у свою чергу, хочемо визначити такі:

1) мотиви наявної поведінки особи злочинця (чому він вчинив дане злочинне діяння);

2) які технічні засоби використовувались для вчинення хуліганства (телефон, комп'ютерні технології, використання специфічних приладів нанесення різних речовин на поверхні тощо).

Обґрунтовуючи свої позиції щодо визначених обставин, які підлягають доказуванню, зазначимо, що хуліганство характеризується умисною формою вини і мотивом явної неповаги до суспільства. При вчиненні цього злочину, в якому дії характеризуються грубим порушенням громадського порядку та супроводжуються особливою зухвалістю чи винятковим цинізмом, особа усвідомлює характер своїх дій і бажає так діяти¹⁵⁷.

¹⁵⁵ Віленський Ю. А. Расследование хуліганства : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Саратов, 1970. 27 с.

¹⁵⁶ Филиппов А. Г. Криминалистика : конспект лекцій. М. : «Приор-Издат», 2005. 160 с.

¹⁵⁷ Єфімов М. М. Особливості порушення кримінальної справи та обставини, що підлягають доказуванню при розслідуванні хуліганства. «Право і суспільство». 2011. № 1. С. 245–249.

Мотив явної неповаги до суспільства характеризується усвідомленим спонуканням свого ставлення до громадського порядку та неперсоніфікованого кола осіб, ігноруванням існуючих у суспільстві елементарних правил поведінки, моральності, добропристойності. Подібне проявляється у вчинках особи, стає вираженим, очевидним як для неї самої, так і для інших осіб. У кожному конкретному випадку хуліганський мотив діяння може знайти свій вияв у певних низьких спонуканнях. Це може бути бешкетництво, прагнення показати зневагу до оточуючих тощо. У процесі вчинення злочину, що розпочався за мотивом особистого характеру (помста, ревності тощо), останній може перейти в мотив явної неповаги до суспільства й утворити склад хуліганства¹⁵⁸.

Саме мотив явної неповаги до суспільства є одним із головних критеріїв відмежування хуліганства від суміжних злочинів. Відсутність у вчиненому діянні мотиву явної неповаги до суспільства свідчить і про відсутність хуліганства, хоча б дії винного тією чи іншою мірою порушували громадський порядок і характеризувались застосуванням насильства до потерпілого, знищенням майна тощо.

***Приклад:** 4 липня 2009 р. близько 4-ї год. громадянин Ш., знаходячись по вул. Промисловій у м. Карлівка Полтавської області та перебуваючи в стані алкогольного сп'яніння, з особливою зухвалістю, грубо порушуючи громадський порядок з явною неповагою до суспільства, з хуліганських спонукань наніс громадянину К. тілесні ушкодження, що вилились у закриту черепно-мозкову травму у вигляді гематом та синців на обличчі, переломів кісток лицевого черепа та суглобного відростка нижньої щелепи зліва, забою головного мозку тяжкого ступеня та травматичного субарахноїдального крововиливу, підтверджених рентгенологічним*

¹⁵⁸ Кримінальний кодекс України : наук.-практ. комент. / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, С. Б. Гаврик та інші ; за заг. ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. 3-є вид., переробл. та допов. Харків : ТОВ «Одіссей», 2007. 1184 с.

та комп'ютерно-томографічним обстеженням, вираженою об'єктивною неврологічною симптоматикою, які, згідно з актом судово-медичного освідчення К. № 211 від 23 липня 2009 р., належать до тяжких тілесних ушкоджень за ознакою небезпеки для життя. Дії Ш. мали ознаки злочину і були кваліфіковані відповідно до ч. 1 ст. 296 КК України¹⁵⁹.

У даному випадку при інших мотивах злочину дане діяння не можна було б кваліфікувати за ч. 3 ст. 296 КК України. Тобто визначення мотиву злочину є однією з важливих обставин, що підлягають доказуванню при розслідуванні хуліганства. З приводу мотивів вчинення хуліганства доречно думку висловили О. О. Ковалкін та Д. П. Котов. Вони вважають, що хуліганство може бути вчинене на підставі нехуліганських мотивів, однак у процесі вчинення хуліганських дій нехуліганські мотиви розвиваються та отримують риси, пов'язані з метою грубо порушити громадський порядок та виявити явну неповагу до суспільства. Тобто мотиви трансформуються в хуліганські¹⁶⁰. Проте навіть у такому випадку хуліганські мотиви повинні мати місце для кваліфікації злочину відповідним чином.

Хуліганський мотив, як зазначає Г. Піщенко, – особливий вид мотиву, що є проявом агресії, безкультур'я, протиставлення себе суспільству, показу вкрай низького рівня загальної культури¹⁶¹. Тобто визначення даного мотиву надає можливість досліджувати та робити певні висновки про особу злочинця в цілому.

Під грубим порушенням громадського порядку слід розуміти явну, очевидну для всіх шкоду упорядкованому функціонуванню суспільних відносин, коли стає неможливим або вкрай ускладненим нормальне виконання виробничих операцій, задоволення побутових, культурних та інших потреб, відпочинку

¹⁵⁹ Кримінальна справа № 09070089 Карлівського РВ ГУ МВС України в Полтавській області від 5 липня 2009 року.

¹⁶⁰ Ковалкін А. А., Котов Д. П. Мотивы хулиганства. Вопросы борьбы с преступностью. Москва, 1973. № 18. С. 38–46.

¹⁶¹ Піщенко Г. І. Чи потрібна стаття про хуліганство в КК України? *Право України*. 2001. № 2. С. 91–92.

людей, виховання дітей тощо (створення ненормальних умов для праці, відпочинку, шум, нецензурна лайка, тривале співання непристойних пісень, спричинення шкоди здоров'ю, знищення чи пошкодження майна тощо). Все це повинно знаходити чітке своє фіксування і закріплення в первинних матеріалах, що збираються за фактами порушень громадського порядку з тим, аби в подальшому належним чином вирішити питання про кваліфікацію діянь винної особи.

***Приклад:** За вироком Самарського районного суду м. Дніпропетровська від 25.06.2008 р. засуджено за ч. 1 ст. 296 КК України громадянина Б., який, перебуваючи в стані алкогольного сп'яніння, приблизно о 20 год. 27.04.2008 р., знаходячись у кафе „Тетерок”, тривалий час порушував громадський порядок (висловлювався нецензурною лайкою на адресу відвідувачів, побив посуд, скло тощо), внаслідок чого відвідувачі стали покидати кафе, й о 23 год. було припинено його нормальну роботу¹⁶².*

У свою чергу Н. О. Кононенко визначила такі обставини, що підлягають доказуванню при розслідуванні хуліганства, вчиненого під час проведення спортивно-масових заходів:

- чи дійсно були вчинені хуліганські дії й у чому вони полягали;
- час, місце та обстановка учинення хуліганських дій;
- характеристика особи, що вчинила хуліганство;
- результати діяння;
- причини та умови, що сприяли хуліганському прояву;
- чи не спровокували потерпілі хуліганські дії;
- обставини, які впливають на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, характеризують особу обвинуваченого, обтяжують чи пом'якшують покарання, які виклю-

¹⁶² Методика збору первинних матеріалів за фактами порушень громадського порядку, що можуть бути кваліфіковані як хуліганство : методичні рекомендації / Єфімов М. М., Макаренко Є. І., Статіва І. І., Терещенко А. І., Чуриков Д. С. Дніпропетровськ : Дніпр. держ. ун-т внутр. справ, 2010. 72 с.

чають кримінальну відповідальність або є підставою закриття кримінального провадження;

- мотиви та мета вчинення хуліганських дій;
- які знаряддя використовувались для вчинення хуліганських дій;
- чи не було в процесі правопорушення вчинено інші кримінальні правопорушення¹⁶³.

Виходячи з вищевикладеного, визначимо перелік обставин, що підлягають доказуванню при розслідуванні хуліганства, пов'язаного з опором представникові влади або громадськості, який виконує обов'язки з охорони громадського порядку. До них слід віднести такі:

- чи дійсно були вчинені хуліганські дії й у чому вони полягали;
- час учинення хуліганських дій; місце їх учинення; обстановка, при якій відбувалися хуліганські дії;
- ким вчинено хуліганські дії; які дані характеризують правопорушника;
- винність обвинувачуваного у вчиненні;
- обставини, що впливають на ступінь і характер відповідальності обвинувачуваного;
- конкретні наслідки діяння;
- чи не спровокували потерпілі хуліганські дії;
- причини й умови, що сприяли конкретному хуліганському прояву;
- в чому конкретно було виражено винятковий цинізм чи особлива зухвалість;
- чи не було в процесі правопорушення вчинено інші злочини;
- обставини, що впливають на ступінь та характер відповідальності особи, яка вчинила хуліганські дії;
- мотиви наявної поведінки особи злочинця;

¹⁶³ Кононенко Н. О. Розслідування хуліганства, вчиненого під час проведення спортивно-масових заходів : дис. ... канд. юрид. наук / Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ. Дніпропетровськ, 2016. 214 с.

- які знаряддя використовувались для вчинення хуліганства.

Звичайно, наведений перелік обставин, що підлягають доказуванню при розслідуванні досліджуваного виду хуліганства, має приблизний характер і конкретизується залежно від типових слідчих ситуацій, обставин злочину та його учасників. Підсумовуючи все вищезазначене, зробимо такі висновки. При виявленні події, яку можна кваліфікувати як вчинення кримінально-караного хуліганства, слідчий повинен вирішити завдання про необхідність внесення відомостей до ЄРДР. Після цього за фактом учинення хуліганства потрібно визначити коло обставин, що підлягають доказуванню.

2.2. Типові слідчі ситуації розслідування та відповідний їм порядок дій працівників поліції

Виявлення факту вчинення будь-якого суспільно-небезпечного діяння зобов'язує правоохоронні органи провести ряд заходів щодо дослідження окремих його обставин для вирішення питання внесення відомостей в ЄРДР. Водночас необхідно розуміти, що головним елементом розслідування будь-якого кримінального правопорушення є типові слідчі ситуації. Тому їх дослідженню завжди приділяється пильна увага – як при дослідженні загальнотеоретичних питань криміналістики, так і при формуванні окремих методик розслідування. Проведення по фактам хуліганства, пов'язаного з опором представників влади або громадськості, який виконує обов'язки з охорони громадського порядку, теж повинно відповідати зазначеним вимогам. Тобто на початковому етапі важлива роль відводиться для планування розслідування відповідно до типових слідчих ситуацій.

На основі дослідження емпіричного матеріалу [Додаток А], встановлено джерела, що стали підставою для внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань за фактом учинення хуліганства, пов'язаного з опором представників влади

або громадськості, який виконує обов'язки з охорони громадського порядку, зокрема:

а) повідомлення (рапорти) працівників правоохоронних органів після припинення хуліганських дій (61%);

б) заяви, листи і повідомлення, що надійшли від громадян, які припиняли хуліганські дії (22%);

в) заяви, листи і повідомлення від громадян, які були потерпілими за даним фактом (14%);

г) повідомлення працівників установ й організацій (1%);

д) матеріали слідства, виділені з інших кримінальних проваджень (1%);

е) матеріали, отримані під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій та розшукових заходів (1%).

З моменту внесення відомостей до ЄРДР починається кримінальне провадження по факту вчинення досліджуваного виду хуліганства. Водночас слід пам'ятати, що це лише початковий етап розслідування. Ми підтримуємо позицію І. І. Когутича, який зауважує наявність трьох етапів розслідування, а саме: 1) початкового – період проведення слідчих (розшукових) дій (гласних та негласних), часовому чиннику яких властива так звана невідкладність. Початок цього етапу збігається, на думку вченого, з початком досудового розслідування, визначеним ч. 1 ст. 214 КПК, а завершується виконанням завдань, зумовлених цим етапом; 2) наступного (подальшого) етапу – період провадження усіх інших слідчих (розшукових) дій, скерованих на ґрунтовне і системне збирання й дослідження доказів у провадженні; 3) завершального етапу – заключний період розслідування, що розпочинається моментом прийняття слідчим (прокурором) рішення про закінчення розслідування і завершується прийняттям уповноваженою особою одного з процесуальних рішень, передбачених ст. 283 КПК України¹⁶⁴.

Таку ж позицію поділяє й О. С. Сاینчин, наголошуючи, що розслідування окремих видів кримінальних правопорушень

¹⁶⁴ Когутич І. І. Типові ситуації початкового етапу розслідування вбивств та обумовлені ними алгоритми дій слідчого. *Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2013. № 1. С. 233–247.

в криміналістиці можна розділити на три етапи: початковий, наступний та завершальний. Початковий етап розслідування починається з моменту знаходження ознак вчинення злочину. З моменту встановлення особи, підозрюваної у вчиненні злочинів, і визначення ступеня її вини вирішується питання про повідомлення про підозру¹⁶⁵.

Після внесення відомостей до ЄРДР і починається початковий етап розслідування. Л. Я. Драпкін про цей етап говорить так: він характеризується невизначеністю, пов'язаною з браком інформації та її неповнотою, тому домінуючим напрямом діяльності слідчого на цьому етапі є «виявлення необхідної доказової і тактичної інформації та її носіїв (джерел). Це завдання вирішується з урахуванням слідчої ситуації, що складається, шляхом проведення комплексу слідчих, інших процесуальних і організаційних дій. Найчастіше підставою для провадження слідчих дій є криміналістична версія. Основним завданням початкового етапу, як правило, є встановлення особи, причетної до вчинення злочину. Тому збирання інформації про неї розпочинається з ретроспективного вивчення слідів, залишених на місці злочину, у пам'яті очевидців, тощо. Отримана інформація використовується для висунення версій про суб'єкта злочину, визначення напряму його пошуку¹⁶⁶.

Ми поділяємо позицію В. В. Тіщенко, який пропонує такий перелік завдань цього етапу: 1. Виявлення і фіксація доказової інформації щодо злочину, який розслідується по «гарячих слідах». 2. Вжиття заходів для запобігання втраті доказової інформації, що міститься в слідах, документах, інших об'єктах, її своєчасне виявлення та фіксація. 3. З'ясування й оцінка сформованої після порушення кримінальної справи слідчої ситуації. 4. Виявлення джерел інформації про розслідуваний злочин.

¹⁶⁵ Сاینчин О. С. Слідчі ситуації та алгоритми дій в методиці розслідування серійних вбивств. URL : <http://www.pravoznavec.com.ua/period/article/22719/%CE>

¹⁶⁶ Драпкін Л. Я. Ситуационный подход в криминалистике и проблема периодизации процесса расследования преступлений. Проблемы оптимизации первоначального этапа расследования преступлений / М-во высш. и средн. спец. образ. РСФСР Свердловск. юрид. ин-т им. П. А. Руденко. *Межвузовский сборник научных трудов*. Свердловск, 1988. 144 с.

5. Визначення напрямку розслідування і розробка плану розслідування. 6. Обрання форми і методів взаємодії з органами і службами, що здійснюють оперативно-розшукову роботу. 7. Пошук і одержання інформації про механізм і обставини вчиненого злочину. 8. Збирання і вивчення відомостей про особистість потерпілого. 9. Пошук, одержання й аналіз інформації про осіб, що вчинили злочин, їхній розшук і затримання¹⁶⁷.

Виконання зазначених завдань залежить від чіткого планування та організації кримінального провадження. Тому на перший план, у даному випадку, виходить формування слідчих ситуацій. На думку Р. С. Белкіна, це залежить від таких компонентів: психологічного характеру; інформаційного характеру; процесуального і тактичного характеру; матеріального й організаційно-технічного характеру¹⁶⁸.

О. В. Узунова та К. В. Калюга зробили такі висновки з приводу сутності початкового етапу розслідування: як правило він характеризується невизначеністю, пов'язаною з браком інформації та її неповнотою, тому домінуючим напрямом діяльності слідчого на цьому етапі є «виявлення необхідної доказової і тактичної інформації та її носіїв (джерел). Це завдання вирішується з урахуванням слідчої ситуації, що складається, шляхом проведення комплексу слідчих, інших процесуальних і організаційних дій. Найчастіше підставою для провадження слідчих дій є криміналістична версія. Основним завданням початкового етапу, як правило, є встановлення особи, причетної до вчинення злочину. Тому збирання інформації про неї розпочинається з ретроспективного вивчення слідів, залишених на місці злочину, у пам'яті очевидців, тощо. Отримана інформація використовується для висунення версій про суб'єкта злочину, визначення напрямку його пошуку¹⁶⁹.

¹⁶⁷ Тіщенко В. В. Теоретичні і практичні основи методики розслідування злочинів: монографія. Одеса: Фенікс, 2007. 260 с.

¹⁶⁸ Криміналістика: учебник / под редакцией Р. С. Белкина, Г. Г. Зуйкова. М., 1968. 695 с.

¹⁶⁹ Узунова О. В., Калюга К. В. Проблеми прийомів аналізу отриманої з місця події інформації та ґрунтування припущень стосовно особи злочинця URL : <http://boOk.net/index.php?bid=18860&chapter=1&p=achapter>

У свою чергу доречною також є думка Т. С. Волчецької, яка визначила періоди виникнення слідчих ситуацій: 1-й етап – безкримінальний – це соціальні ситуації, в якості юридично значущих виділяються ті з них, що зачіпають суспільні блага і цінності, що охороняються законом. Вони врегульовані за допомогою правових засобів – норм права, правовідносин, актів застосування права. При появі криміногенних факторів соціальна ситуація може трансформуватися в криміногенну, яка доволі часто передує вчиненню злочину, реально містить у собі умови й обставини, сприятливі для реалізації злочинних задумів. 2-й етап – кримінальний період. Для виникнення кримінальних ситуацій необхідно, щоб у попередній ситуації певний суб'єкт почав реалізовувати злочинні дії, переслідуючи злочинну мету і маючи асоціальну установку. Дії такого суб'єкта відкривають серію кримінальних ситуацій, що являють собою систему із поєднання передкримінальних, власне кримінальних та посткримінальних ситуацій. 3-й етап – криміналістичний (етап пошуково-пізнавальної діяльності). У випадку виявлення ознак злочину компетентними органами виникає ланцюг ситуацій криміналістичної сфери. У числі криміналістичних ситуацій вчена виділяє дослідчу, слідчу, оперативно-розшукову, експертну та судову ситуації. 4-й етап – наукового криміналістичного дослідження (етап створення окремих методик і рекомендацій із розслідування злочинів)¹⁷⁰.

Говорячи про значення слідчої ситуації, звернемося до думки А. В. Іщенка, який з цього приводу доречно зазначає, що вивчення питання слідчої ситуації як криміналістичної категорії має теоретичне та прикладне значення. Теоретичне значення розроблення цієї проблеми в загальному полягає в об'єктивній необхідності конкретизації змісту та поняття цієї наукової категорії. Його практичне значення в тому, що визначення змісту слідчих ситуацій, їх класифікація, аналіз і оцінка дають можливість об'єктивно обґрунтувати вибір варіантів методики

¹⁷⁰ Волчецкая Т. С. Криминалистическая ситуалогия: монография / под ред. проф. Н. П. Яблокова. Калининград, 1997. 248 с.

розслідування, які найбільшою мірою відповідали б обставинам і завданням розслідування на певному етапі¹⁷¹.

О. В. Антонюк доречно наголошує на тому, що працівники Національної поліції під час розслідування окремих суспільно-небезпечних діянь повинні швидко та ефективно реагувати на обставини, які характеризують кожний конкретний момент цього процесу. Головним елементом розслідування будь-якого кримінального правопорушення є типові слідчі ситуації. Тому важливе місце в будь-якому кримінальному провадженні займає питання їх дослідження. Однією з важливих умов розслідування хуліганства є алгоритмізація послідовності проведення відповідних дій¹⁷².

Загалом досліджувана наукова категорія має важливе значення для розслідування будь-якого кримінального правопорушення. З огляду на зазначене доречно навести її визначення. Так, В. Г. Колмацький зазначає, що слідча ситуація – це сукупність умов, в яких здійснюється розслідування та визначається його стан на даний момент. Вона є тактичним засобом організації роботи слідчого під час розслідування злочину та акцентує увагу на дослідженні питання аналізу (вивчення змісту обумовлюючих її чинників з метою прийняття тактичного рішення та вибору варіанта методики розслідування, що забезпечує швидке і повне розслідування злочину) та оцінки слідчої ситуації¹⁷³. М. О. Селіванов доречно акцентував увагу на тому, що слідча ситуація впливає на методику розслідування злочину значно більше, ніж криміналістична характеристика, що і належить враховувати в процесі планування розслідування¹⁷⁴.

¹⁷¹ Іщенко А., Щербаків Г. Проблема слідчих ситуацій, як складова навчального курсу криміналістики. *Вісник Одеського інституту внутрішніх справ*. 2003. № 2. С. 57–63.

¹⁷² Антонюк О. В. Криміналістична характеристика типових слідчих ситуацій при розслідуванні хуліганства. *Принципи та стандарти змагального кримінального процесу на досудовому провадженні*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 7 груд. 2016 р.) / ред. кол.: О. Ф. Кобзар, В. В. Рогальська, А. Г. Гаркуша. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2017. С. 28–31.

¹⁷³ Криміналістика: учебник / под ред. Ю. Г. Корухова, В. Г. Коломацького. М.: Академия МВД СССР, 1984. 458 с.

¹⁷⁴ Селиванов Н. А. Криминалистические характеристики преступлений и следственные ситуации в методике расследования преступлений. *Социалистическая законность*. 1977. № 2. С. 56–59.

Зі свого боку С. С. Чернявський у типовій слідчій ситуації визнає інформаційну модель з найбільш значущими властивостями та ознаками процесу розслідування в кримінальних провадженнях щодо злочинів певної категорії¹⁷⁵. А І. Ф. Герасимов наголошував, що це сформована на певний момент розслідування, внутрішньо схильна до зміни сукупність характеризуючих розслідування матеріальних, інформаційних і інших факторів і їхня оцінка, що обумовлює основні напрямки розслідування, прийняття рішень і вибір способів дій¹⁷⁶.

А вже В. К. Гавло виокремив такі основні положення типової слідчої ситуації, що необхідно враховувати під час її практичного застосування для висунення версій й орієнтування в обстановці розслідування: типова слідча ситуація – це наукове поняття відносно прояву загальних меж ходу і стану розслідування до визначеного його моменту; вона є найбільш вірогідною, зразковою для заданих умов обстановкою розслідування; в основі типової слідчої ситуації знаходяться інформаційні дані, зорієнтовані на загальні межі криміналістичної характеристики окремих видів (груп) злочинів і умови їх розслідування; типова ситуація має «свій» закономірний набір ознак (про хід і стан розслідування), система яких індивідуалізує її, робить стійкою, фіксованою на даний момент розслідування, що дозволяє групувати ситуації за різними, раніше названими, положеннями¹⁷⁷.

На нашу думку, найбільш точно визначення слідчої ситуації надали В. К. Лисиченко та О. В. Батюк, які визначили її як «...сукупність умов, що об'єктивно складаються в процесі розслідування злочинів, утворюють своєрідну обстановку на його певний момент, яка ставить перед слідчим проблему вибору відповідного напрямку подальших дій і прийняття тактичних рішень»¹⁷⁸.

¹⁷⁵ Чернявський С. С. Теоретичні та практичні основи методики розслідування фінансового шахрайства: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2010. 610 с.

¹⁷⁶ Герасимов І. Ф. Некоторые проблемы раскрытия преступлений. Свердловск, 1975.

¹⁷⁷ Гавло В. К. Теоретические проблемы и практика применения методики расследования отдельных видов преступлений. Томск, 1985. 333 с.

¹⁷⁸ Лисиченко В. К., Батюк О. В. Следственная ситуация и ее значение в криминалистике и следственной практике. *Криминалистика и судебная экспертиза*. 1988. Вып. 36. С. 4–9.

З огляду на проведені дослідження М. С. Качковський зазначив таке: типізація слідчих ситуацій можлива за умови виділення інформації про окремі найбільш значущі елементи і таких компонентів, що часто зустрічаються, які науковець поділяє на дві групи. До першої належать відомості про окремі обставини злочинної діяльності (особу, котра вчинила злочин, спосіб, сліди злочину, предмет посягання і розмір заподіяної злочином шкоди, зв'язки з іншими злочинами). Другу групу складає сукупність інформації про найбільш значущі обставини розслідування (стан доказової бази, можливості слідства, лінію поведінки підозрюваних та інших учасників розслідування, сторонніх осіб, котрі намагаються втручатися у процес розслідування тощо). Типові слідчі ситуації, на нашу думку, несуть основне інформаційне й організаційно-методичне навантаження у побудові методики розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних з умисним введенням на ринок України небезпечної продукції, а самі типові слідчі ситуації початкового та подальшого етапів розслідування є взаємопов'язаними¹⁷⁹.

Тобто розглядається лише початковий етап розслідування, що, на наше переконання, не є правильним. Адже на подальшому етапі розслідування можлива наявність типових даних, необхідних для визначення алгоритму розслідування. К. Ю. Назаренко доречно наголошує на тому, що аналіз і оцінка слідчої ситуації мають істотне значення, тому що дозволяють:

- зорієнтуватися у всьому різноманітті фактів і явищ, які відносяться до особи злочинця на даний момент розслідування;
- усвідомити наукові знання (рекомендації криміналістики) щодо типових матеріальних джерел (слідів), в яких відбувається подія злочину;
- опанувати методики та практики пошуку таких джерел, отримати від них належну інформацію, її фіксацію та подальше збереження;

¹⁷⁹ Качковський М. С. Типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування умисного введення в обіг на ринку України небезпечної продукції. URL : <http://www.pravoznavec.com.ua/period/article/40748/%CA>

- виконувати практичну роботу з цими джерелами інформації;
- співставляти отриману інформацію з даними оперативних і криміналістичних обліків;
- висунути відповідні версії про місцезнаходження і сліди, що містять інформацію про властивості особи злочинця;
- визначити найбільш доцільні тактичні прийоми, рекомендації, комбінації зі збирання слідів і встановлення злочинця;
- вибрати найбільш ефективні техніко-криміналістичні засоби і методи для цих цілей;
- вибрати найбільш ефективні форми використання спеціальних знань і взаємодії з органами дізнання з метою одержання криміналістично значущої інформації про особу злочинця;
- вивести з версій слідства;
- спланувати початковий етап розслідування¹⁸⁰.

Водночас початкова слідча ситуація включає низку етапів, проходження яких означає її вирішення. Для кожного з них характерними є свої завдання та способи їх розв'язання. Типовими для них є отримання інформації, її уточнення та прийняття рішення про зміст першочергових слідчих дій і складання плану їх реалізації, втілення прийнятого рішення шляхом провадження першочергових слідчих дій, в ряді випадків у поєднанні з оперативно-розшуковими заходами, розшук і затримання підозрюваного, його особистий обшук, обшук житла, за місцем роботи, аналіз усієї сукупності отриманих даних, побудова версій, складання плану подальшого розслідування в даній кримінальній справі¹⁸¹.

В. І. Лунгу докладно дослідив процесуальні та організаційні аспекти початкового етапу розслідування злочинів. Так, автор комплексно досліджував дії органів досудового слідства

¹⁸⁰ Назаренко К. Ю. Розслідування злочинів, пов'язаних зі створенням або утриманням місць розпусти і звідництва: дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність». Дніпро, 2016. 218 с.

¹⁸¹ Шершньова В. О. Типові слідчі ситуації і програма дій слідчого на початковому етапі розслідування податкових злочинів. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2009. № 21. С. 141–148.

і дізнання на початковому етапі розслідування, визначив загальні засади підготовки і проведення початкових слідчих дій та особливості їх планування. Поняття етапу досудового розслідування науковець розглядає як складову частину стадії, що пов'язана з іншими частинами загальних завдань, колом учасників та єдністю процесуальної форми. Він зазначає, що етапи послідовно змінюють один одного відповідно до вирішення конкретних завдань. Розподіл на етапи здійснюється умовно, однак є корисним з практичної та наукової точок зору, оскільки дозволяє усвідомити зміст стадії досудового розслідування, прослідкувати загальну спрямованість розвитку кримінальної справи, звернути увагу на можливі недоліки в розслідуванні¹⁸².

Основними елементами початкової слідчої ситуації В. О. Шершньова визначає такі: першочергова інформація, отримана в ході перевірки заяв, повідомлень і відразу після порушення кримінальної справи, про подію, що містить ознаки злочину, і про осіб, причетних до цієї події; об'єктивні умови, що характеризують отримання цієї інформації (місце, час, кліматичні умови, використання науково-технічних засобів тощо); сили та засоби, що має в своєму розпорядженні слідчий для подальшої роботи щодо використання початкової інформації в цих умовах; позиція підозрюваного, потерпілого, свідків, а також результати їх протидії встановленню істини на початковому етапі розслідування та потенційна можливість протидії; інші фактори, що перешкоджають чи сприяють успішному вирішенню криміналістичних завдань (втрата речових доказів, виявлених під час огляду, явка з повинною тощо)¹⁸³.

Важливе значення для формування слідчої ситуації мають суб'єктивні та об'єктивні обставини, що характеризують конкретні умови розслідування. Наприклад, В. М. Плетенець

¹⁸² Лунгу В. И. Первоначальный этап расследования преступлений: (процессуальный и организационные аспекты): автореф. дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Киев, 1991. 25 с.

¹⁸³ Шершньова В. О. Типові слідчі ситуації і програма дій слідчого на початковому етапі розслідування податкових злочинів. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2009. № 21. С. 141–148.

визначив широкий спектр сприятливих та несприятливих умов розслідування. З огляду на його дослідження¹⁸⁴, а також аналізуючи анкетування респондентів із цього питання [Додаток Б], можна виявити фактори, що впливають на розслідування досліджуваного виду хуліганства, зокрема:

Об'єктивного характеру:

- правопорушення вчинено при відсутності очевидців в умовах певного місця та часу – 2%;
- знищення окремих слідів та доказів зацікавленими особами – 11%.

Суб'єктивного характеру:

- несвоечасний виїзд на місце події – 26%;
- поверхневий огляд місця події – 81%;
- невикористання науково-технічних засобів при проведенні слідчих (розшукових) дій – 69%;
- невикористання (недостатнє використання) спеціальних знань в процесі слідства – 68%;
- незадовільне проведення оперативно-розшукових заходів при встановленні злочинця «по гарячих слідах» – 64%;
- відсутність планування та системи в організації розслідування на початковому етапі – 56%;
- помилки в оцінці наявної інформації та доказів, внаслідок яких були висунуті та перевірялись хибні версії – 39%.

Як зазначалося вище, дослідженню типових слідчих ситуацій під час розслідування хуліганства була присвячена велика кількість публікацій. О. Є. Климова та М. С. Бушкевич наголошують на тому, що типові слідчі ситуації є центральною категорією в процесі формування ситуаційного підходу до розслідування злочинів і головною частиною класифікації можливих ситуацій. Важливим є вивчення тих умов, в яких здійснюється формування типових слідчих ситуацій у справах про хуліганство. Разом із тим поглиблених досліджень у даному напрямі

¹⁸⁴ Плетенець В. М. Сприятливі умови розслідування злочинів, кваліфікованих відповідно до ст. 259 КК України. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2013. № 2. С. 494–500.

криміналістики не здійснювалось¹⁸⁵. Спробуємо проаналізувати різні дослідження науковців та надати своє бачення через призму специфіки досліджуваного діяння (хуліганства, пов'язаного з опором представникові влади або громадськості, який виконує обов'язки з охорони громадського порядку).

Так, М. В. Салтевський розглядає такі ситуації:

- особа затримана на місці події, наявні свідки, потерпілий та матеріальні сліди;
- особа, що вчинила хуліганські дії, знаходиться на місці події і продовжує їх вчинювати;
- хуліганські дії вчинені в минулому, відома особа хулігана;
- особа, що вчинила хуліганські дії, зникла з місця події, відомі лише ознаки її зовнішності в пам'яті потерпілого та очевидців події;
- виявлені сліди хуліганських дій, злочинець невідомий, свідків немає¹⁸⁶.

У свою чергу М. І. Ніколайчик визначає такі:

- особа чи особи, які вчинили хуліганські дії, виявлені на місці злочину, відомий потерпілий, наявні свідки-очевидці, встановлені інші докази злочину;
- особа чи особи, які вчинили вказані дії, зникли з місця події, відомі лише ознаки їх зовнішності;
- визначені особи зникли з місця події, відомості про них відсутні;
- хуліганські дії вчинені в минулому, особи, що їх вчинили, та потерпілі відомі¹⁸⁷.

Дещо по іншому їх бачить В. І. Захаревський:

- ситуації, для яких характерна наявність повних даних про злочинне діяння, виявлено конкретну особу чи групу осіб, які вчинили хуліганство;

¹⁸⁵ Климова Е. И., Бушкевич Н. С. Ситуационный подход в расследовании хулиганства, совершенного группой лиц. *Вестник Академии МВД республики Беларусь*. Минск. 2008. № 1 (15). С. 139–145.

¹⁸⁶ Салтевский М. В. О структуре криминалистической характеристики хулиганства и типичных следственных ситуациях. *Криминалистика и судебная экспертиза*. 1982. Вып. 25. С. 13–21.

¹⁸⁷ Николайчик Н. И. Методика расследования хулиганства: лекция. Минск: МВШ МВД СССР, 1985. 28 с.

– ситуація, коли виявлено підозрюваного, а при груповому хуліганстві – кілька підозрюваних, але наявних даних недостатньо для доведення їх відношення до хуліганства;

– ситуація, що характеризується наявністю неповних даних про подію злочину, відсутністю відомостей про особу чи групу осіб, що вчинили дане діяння¹⁸⁸.

А вже М. І. Порубов виділяє такі типові слідчі ситуації:

– особу, яка вчинила хуліганські дії, затримано на місці події; відомий потерпілий, є свідки, очевидці та наявні матеріальні сліди кримінально-караного діяння;

– особа, яка вчинила хуліганські дії, зникла з місця події і відома лише за ознаками зовнішності;

– знайдено сліди хуліганських дій, злочинець невідомий, свідків немає;

– хуліганські дії було вчинено в минулому: відомі потерпілий та підозрюваний¹⁸⁹.

О. В. Лускатов до типових слідчих ситуацій початкового етапу розслідування злочинів проти громадського порядку відносить такі: 1) злочинець відомий і затриманий, наявні матеріальні сліди та всі чи окремі очевидці події; 2) злочинець відомий, але не затриманий, наявні матеріальні сліди та всі чи окремі очевидці події; 3) злочинець невідомий, наявні сліди та всі чи окремі очевидці події; 4) злочинець невідомий, відсутні матеріальні сліди та очевидці події¹⁹⁰.

На початковому етапі розслідування хуліганства ряд авторів виділяє такі слідчі ситуації: особу злочинця затримано на місці події, особа потерпілого відома, є свідки події та сліди злочину (це характерно для хуліганства, вчиненого на вулиці, громадському транспорті, у гуртожитку тощо); особа злочинця

¹⁸⁸ Захаревский В. И. Характеристика и методы разрешения следственных ситуаций по делам о хулиганстве : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. М. : Издательство Академии МВД СССР, 1990. 27 с.

¹⁸⁹ Криминалистика: учеб. пособ. / под ред. Н. И. Порубова. Минск : Вышэйшая Школа, 1997. 344 с.

¹⁹⁰ Лускатов О. В. Типові ситуації початкового етапу розслідування злочинів проти громадського порядку. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2012. № 1. С. 252–259.

перебуває на місці події та продовжує вчиняти злочинні дії, є свідки події та сліди злочину (це характерно для квартирних дебошів, порушень правил поведження на пляжі, у спробі зриву масових заходів чи після їх проведення); хуліганські дії було виявлено працівниками правоохоронних органів, порушника затримано, є очевидці та сліди злочину, особа потерпілого відома (або її треба встановити); особа злочинця зникла з місця події, відомі її ознаки зовнішності та напрямок руху, є особа потерпілого, свідки, наявні сліди злочину (характерно для хуліганства, вчиненого у громадському транспорті, у малолюдному місці, у місцях відпочинку, де злочинцю не чинили опору і він зміг зникнути); хуліганські дії мали місце (знайдено сліди хуліганських дій), але особи злочинця і потерпілого невідомі (це характерно для таких видів хуліганства, як глуз над пам'ятками культури, нанесення на паркани чи стіни будівель нецензурних написів, спричинення шкоди майну)¹⁹¹.

У своєму дослідженні М. М. Єфімов виокремлював такі ситуації посаткового етапу розслідування:

– особа, що вчинила хуліганські дії, затримана на місці події; відомий потерпілий, є свідки, очевидці та наявні матеріальні сліди кримінально караного діяння (38%);

– особа, що вчинила хуліганські дії, зникла з місця події і відома лише за ознаками зовнішності (37%);

– знайдено сліди хуліганських дій, злочинець невідомий, свідків немає (9%);

– хуліганські дії були вчинені в минулому, відомі потерпілий та підозрюваний (16%)¹⁹².

З огляду на специфіку хуліганства (вчинене у зв'язку з проведенням спортивно-масових заходів) Н. О. Кононенко визначила такі ситуації:

¹⁹¹ Криміналістика: навч. посіб. / Р. І. Благута, Р. І. Сибірна, В. М. Бараняк та ін.; за заг. ред. Є. В. Пряхіна. Київ: Атіка, 2012. 496 с.

¹⁹² Єфімов М. М. Криміналістична характеристика та особливості розслідування хуліганства : дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук. Дніпропетровськ. 2015. 242 с.

– особу затримано на місці події, є свідки, потерпілий і матеріальні сліди;

– особа, яка вчинила хуліганські дії, зникла, вона відома лише за ознаками зовнішності, які встигли запам'ятати потерпілий та свідки;

– виявлені сліди хуліганських дій, злочинець невідомий, свідків немає¹⁹³.

А вже А. В. Антонюк виділила такі:

– особа затримана на місці вчинення хуліганських дій, наявні сліди та знаряддя правопорушення, встановлено очевидців та потерпілого;

– особа, яка вчинила хуліганство, зникла з місця події, є свідки і потерпілий, наявні матеріальні сліди й знаряддя злочину;

– хуліганство учинено в минулому, особа злочинця і потерпілий встановлені, але недостатньо доказів для доведення провини;

– зафіксовано ознаки вчинення хуліганства, особа хулігана не встановлена, очевидці події відсутні¹⁹⁴.

З останніх досліджень обов'язково слід згадати позицію К. В. Бахчева, який дійшов висновку, що типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування хуліганства, вчиненого неповнолітніми, бувають такі:

1) неповнолітній хуліган затриманий під час вчинення суспільно небезпечних дій, наявні очевидці події та матеріальна доказова інформація – 19%;

2) було вчинено хуліганські дії, неповнолітнього хулігана не було затримано, наявні очевидці події та матеріальна доказова інформація – 41%;

3) було вчинено хуліганські дії, неповнолітнього хулігана не було затримано, недостатня доказова інформація – 23%;

¹⁹³ Кононенко Н. О. Розслідування хуліганства, вчиненого під час проведення спортивно-масових заходів : автореф. дисер. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук / Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ: Дніпропетровськ, 2016. 20 с.

¹⁹⁴ Антонюк О. В. Типові слідчі ситуації при розслідуванні хуліганства, передбаченого ч. 4 ст. 296 КК України. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2015. № 2. С. 33–38.

4) було вчинено хуліганські дії, відсутні характеристики правопорушника, недостатня доказова інформація – 17%. Виділено типові слідчі ситуації подальшого етапу розслідування¹⁹⁵.

Провівши аналіз наведених ситуацій, а також матеріалів кримінальних проваджень [Додаток А], нами визначені такі типові слідчі ситуації при розслідуванні хуліганства, пов'язаного з опором представникові влади або громадськості, який виконує обов'язки з охорони громадського порядку:

а) особа, яка чинила опір при припиненні хуліганських дій, затримана на місці події, є потерпілий, свідки, а також наявні матеріальні сліди та знаряддя злочину;

б) особа, яка чинила опір при припиненні хуліганських дій, зникла з місця вчинення правопорушення, є свідки, потерпілий, а також наявні матеріальні сліди та знаряддя кримінально-караного діяння;

в) особа, яка чинила опір при припиненні хуліганських дій, зникла з місця вчинення правопорушення, наявні показання представника влади або громадськості, який виконує обов'язки з охорони громадського порядку, свідки та матеріальні сліди відсутні¹⁹⁶.

Аналіз матеріалів кримінальних проваджень дав змогу зробити висновок, що:

- перша слідча ситуація є характерною в 71% випадках;
- друга – 23%;
- третя – 6%.

Визначено порядок дій слідчого відповідно до кожної з них. Так, перша ситуація характеризується тим, що особа, яка чинила опір при припиненні хуліганських дій, затримана на місці події. Тобто доречним буде провести огляд місця події та освідування хулігана. Наступними ознаками даної ситуації є

¹⁹⁵ Бахчев К. В. Типові слідчі ситуації при розслідуванні хуліганства, вчиненого неповнолітніми. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2015. № 2. С. 133–138.

¹⁹⁶ Герасимчук С. С. Типові слідчі ситуації при розслідуванні хуліганства, пов'язаного з опором представникові влади або громадськості, який виконує обов'язки з охорони громадського порядку. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2015. № 3 (9). Т. 3. С. 183–187.

наявність потерпілих, свідків, а також матеріальних слідів та знарядь хуліганських дій. Для створення достатньої бази, крім вище перелічених, бажано провести такі процесуальні дії, як допити окреслених категорій осіб, призначення експертиз щодо вилучених доказів матеріального характеру, за необхідності – освідування певних громадян. Зокрема матеріальні докази необхідно вилучити під час огляду місця події, провести допити потерпілого та свідків, а також, за необхідності, пред'явлення для впізнання хулігана цим особам та призначити експертизи. З огляду на зазначене обов'язковими СРД, а також іншими заходами по визначеній слідчій ситуації будуть такі:

- огляд місця події;
- допит потерпілого, свідків та підозрюваного;
- освідування потерпілого та підозрюваного;
- призначення і проведення експертиз для встановлення тяжкості тілесних ушкоджень, виявлення ідентифікуючих ознак хулігана;
- огляд та доручення до провадження відеозаписів, фотографій, на яких зафіксовані хуліганські дії та їх наслідки¹⁹⁷.

М. І. Порубов у цій ситуації визначає можливість проведення таких СРД та інших заходів:

- припинення хуліганських дій;
- затримання підозрюваного;
- особистий огляд підозрюваного, огляд його одягу та місця події;
- встановлення особи затриманого, встановлення ознак хуліганства в його діях;
- виявлення та забезпечення збереження джерел доказів, що включає бесіди, опитування, огляд, допит, особистий обшук, обшук по місцю проживання (наприклад, у випадку розслідування радіохуліганства) та інше. Дана слідча ситуація харак-

¹⁹⁷ Герасимчук С. С. Алгоритмы действий сотрудников полиции при расследовании хулиганства, связанного с сопротивлением представителю власти или общественности, выполняющему обязанности по охране общественного порядка. «Право и Закон». Международный научно-практический журнал. 2017. № 4. С. 67–72.

терна для хуліганства, вчиненого на вулиці, у громадському транспорті тощо¹⁹⁸.

Приклад: 30.06.2014 року слідчо-оперативною групою за повідомленням оперативного чергового було здійснено виїзд за фактом виникнення сімейної сварки між мешканцями одного з будинків на території району. О 13:00 по приїзду СОГ за вказаною адресою в стані алкогольного сп'яніння знаходився гр. Л., який почав висловлюватись грубою нецензурною лайкою в бік працівників міліції, з якими безпричинно, із хуліганських спонукань вступив в конфлікт, в ході якого гр. Л. зі столу, розташованого в приміщенні кухні вищевказаного домоволодіння, взяв кухонний ніж, яким почав погрожувати слідчому гр. Ж. про заподіяння йому тілесних ушкоджень, при цьому він із хуліганських спонукань почав кричати та висловлюватись нецензурною лайкою, грубо порушуючи громадський порядок з мотивів явної неповаги до суспільства. Гр. Ж. з іншими особами почали вмовляти гр. Л. припинити хуліганські дії, однак хуліган не відреагував на зауваження та продовжив підіймати гвалт, висловлюватись грубою нецензурною лайкою в бік працівників міліції. Незважаючи на те, що зазначені працівники міліції виконували службові обов'язки та є представниками правоохоронних органів, правопорушник продовжував вчиняти свої незаконні протиправні дії, які тривали протягом 1 години¹⁹⁹.

Друга ситуація визначається тим, що хуліган зник з місця вчинення правопорушення. Тому обов'язковим у даному випадку є проведення розшукових заходів та процесуальних дій, спрямованих на визначення особи підозрюваного: огляд місця події, допити свідків та потерпілих, їх освідування, призначення

¹⁹⁸ Криміналістика: учеб. пособ. / под ред. Н. И. Порубова. Минск: Вышэйшая Школа, 1997. 344 с.

¹⁹⁹ Справа № 480/1873/14-к. Архів Миколаївського районного суду Миколаївської обл., 2014 р.

трасологічних та судово-біологічних експертиз. Крім вище зазначених, додається комплекс заходів із реалізації тактичної операції «Розшук хулігана». Крім цього, необхідно провести ряд СРД, НСРД, пошукових та інших заходів, зокрема:

- огляд місця події з метою виявлення ознак, що допоможуть звузити коло підозрюваних;
- допит потерпілого та свідків;
- огляд та долучення до справи відеозаписів, фотографій, на яких зафіксовані хуліганські дії та їх наслідки;
- призначення та проведення експертиз.

Ми підтримуємо позицію С. І. Мінченка, який акцентує увагу на тому, що здійснення оперативно-розшукових заходів часто супроводжується проблемами, що виникають на ґрунті суперечностей між загальною цільовою спрямованістю оперативно-розшукової діяльності на забезпечення прав і свобод людини, з одного боку, і практично зумовленою необхідністю вторгнення суб'єктів виконання таких заходів у сферу недоторканної правої свободи – з іншого²⁰⁰.

Приклад: 09.03.2014 року приблизно о 12 год 30 хв. гр. Н., знаходячись у стані алкогольного сп'яніння, перебуваючи в громадському місці на території ринку «Житній» у м. Київ, вчинив хуліганські дії: голосно висловлювався нецензурними словами на адресу працівників ринку та пошкодив торговельне обладнання. З метою припинення хуліганських дій охоронець гр. Д., намагаючись заспокоїти гр. Н., неодноразово тривалий час просив припинити хуліганські дії та попереджував про те, що у разі неприпинення порушень громадського порядку змушений буде викликати працівників правоохоронних органів. При цьому охоронець вийняв власний мобільний телефон, з якого намагався зателефонувати по спецлінії «102» та викликати працівників правоохоронних органів. Хуліган,

²⁰⁰ Мінчено С. І. Визначення допустимих меж обмеження прав і свобод людини в оперативно-розшуковій діяльності : зб. наук. праць. Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. 2013. № 3. С. 156–163.

тривалий час уперто не припиняючи свої хуліганські дії, активно протидіючи, вчинив опір представнику громадськості, а саме вирвав мобільний телефон з його рук та кинув на асфальтовану ділянку землі, чим пошкодив його. Продовжуючи свої хуліганські дії, гр. Н., з метою позбавлення можливості гр. Д. виконати обов'язок по охороні громадського порядку, наніс удар рукою в область голови, чим спричинив охоронцю тілесне ушкодження, після чого зник з місця події²⁰¹.

У третій ситуації бачимо найскладнішу картину. Представники влади або громадськості, які виконували обов'язки з охорони громадського порядку та припинили хуліганські дії, були єдиними їх свідками, а правопорушник зник. У зв'язку з певними обставинами огляд місця події не дав результатів з виявлення доказової інформації. Тому бажано чітко скласти фоторобот хулігана зі слів зазначених осіб, коли свідки та матеріальні сліди відсутні, провести оперативні пошукові заходи. Зокрема перевірити камери спостереження біля місця події, виявити можливих очевидців підготовки хуліганських дій. Як бачимо, дана ситуація характеризується наявністю свідчень очевидців, тому на перший план виходять допити потерпілих і свідків для максимальної деталізації портрету хулігана, а також докладне проведення огляду місця події.

- огляд місця події;
- встановлення та допит свідків;
- призначення експертиз, необхідних для встановлення окремих обставин правопорушення.

Зрозуміло, що виявлення очевидців хуліганства є одним із основних завдань оперативних підрозділів під час розслідування досліджуваної категорії кримінальних проваджень. У людному місці, про що наголошує М. Т. Куц, виявити очевидців через певний час після вчинення злочину буде вкрай важко²⁰².

²⁰¹ Справа № 758/4900/14-к. Архів Подільського районного суду м. Києва, 2014 р.

²⁰² Расследование преступлений против личности, порядка управления, общественного порядка и общественной безопасности: учеб.-практ. пособ. НИИРИО КВШ МВД СССР. Киев, 1975. 207 с.

Слідчі ситуації подальшого етапу розслідування хуліганства дістали своє висвітлення у досить невеликій кількості публікацій. Так, В. І. Захаревський серед них виділяє такі:

– ситуації, для яких характерна наявність повних даних про злочинне діяння, виявлено конкретну особу чи групу осіб, які вчинили хуліганство;

– ситуація, коли виявлено підозрюваного, а при груповому хуліганстві – кілька підозрюваних, але наявних даних недостатньо для доведення їх відношення до хуліганства;

– ситуація, що характеризується наявністю неповних даних про подію злочину, відсутністю відомостей про особу чи групу осіб, що вчинили дане діяння²⁰³.

А вже М. М. Єфімов сформулював наступний їх перелік: ситуації, для яких характерна наявність повних даних про злочинне діяння, виявлено конкретну особу (осіб), що вчинила хуліганство і вона визнає свою вину; ситуації, для яких характерна наявність повних даних про злочинне діяння, виявлено конкретну особу (осіб), що вчинили хуліганство, але вона відмовляється від учиненого діяння; ситуація, коли одна особа визнає вину, а інші відмовляються у вчиненні цього діяння за наявності повних даних про нього; ситуація, коли особа зізналася у вчиненні даного діяння, але наявних даних недостатньо для доведення її причетності до вчинення хуліганства²⁰⁴.

На основі дослідження судово-слідчої практики [Додаток А] нами також було вирізнено типові слідчі ситуації подальшого етапу розслідування хуліганства, пов'язаного з опором представникові влади або громадськості, який виконує обов'язки з охорони громадського порядку:

а) правопорушнику пред'явлено підозру, він надає правдиві показання та співпрацює зі слідством – 19%;

²⁰³ Захаревский В. И. Характеристика и методы разрешения следственных ситуаций по делам о хулиганстве : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. М. : Издательство Академии МВД СССР, 1990. 27 с.

²⁰⁴ Єфімов М. М. Методика розслідування хуліганства: монографія / Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ., 2015. 216 с.

б) правопорушнику пред'явлено підозру, з метою себе виправдати він надає частково правдиві показання та не визнає свою вину – 16%;

в) правопорушнику пред'явлено підозру, він не надає покази та вступає в конфліктну ситуацію зі слідством – 52%;

г) правопорушнику не пред'явлено підозру, оскільки доказової інформації не достатньо до доведення його вини – 11%;

д) інші – 2%.

Констатуючи вищенаведене, відмітимо, що типові слідчі ситуації дозволяють забезпечити найбільш ефективно та швидко проведення всього комплексу процесуальних дій та інших заходів. Адже вони організують та структурують комплекси дій відповідно до конкретних умов кримінального провадження. Нами було виокремлено відповідні ситуації початкового та подальшого етапів розслідування хуліганства, пов'язаного з опором представникові влади або громадськості, який виконує обов'язки з охорони громадського порядку.

2.3. Особливості взаємодії правоохоронних та інших органів у кримінальних провадженнях за фактом учинення хуліганства

Взаємодія різних підрозділів поліції та інших органів дозволяє набагато прискорити розслідування будь-якого кримінального правопорушення. Адже у боротьбі зі злочинністю вони повинні створювати монолітну систему, здійснюючи свої функції відповідно до Конституції України та інших законів. З іншого боку, до правоохоронної системи входить ряд різних структур багатоманітної відомчої підпорядкованості. Водночас їх повинна єднати спільність завдань і характеру діяльності. Зазначене твердження характеризує діяльність і підрозділів Національної поліції України.

Взаємодія носить об'єктивний і універсальний характер. Нею охоплені всі форми буття і форми їхнього відображення. У силу

універсальності взаємодія здійснює взаємний зв'язок всіх структурних рівнів буття, матеріальну єдність світу. Абсолютна ж природа взаємодії має вираз в обмежених кінцевих формах, і в цьому значенні вона відносна. Існує просторово-часова межа, поза якою безпосередня взаємодія даного об'єкта з іншими відсутня. Однак опосередковано вони можуть взаємодіяти з як завгодно віддаленими об'єктами. Ланцюг взаємодії ніде не обірваний, вона не має ні початку, ні кінця. Кожне явище лише ланка загального ланцюга взаємодії²⁰⁵.

Слідчий визначає необхідність спільної діяльності на основі наявних у його розпорядженні доказів та інших даних, обліку слідчої ситуації і стану процесу розслідування. Найбільш часто до спільної діяльності залучаються працівники карного розшуку, органи по боротьбі з організованою злочинністю, криміналістичні підрозділи органів внутрішніх справ, різні відомчі й адміністративні інспекції. Важливим елементом взаємодії є оперативний обмін інформацією про стан і результати роботи. В обміні інформацією між слідчим та оперативним працівником органу дізнання виражається двосторонній характер їхньої взаємодопомоги. Взаємне інформування необхідне для коректування й узгодження планів слідчих дій та оперативно-розшукових заходів. Особливе значення це має при плануванні оперативно-тактичних комбінацій, успіх яких цілком залежить від того, наскільки точно дотримуються її учасники строків і черговості оперативно-розшукових заходів і слідчих дій²⁰⁶.

В. П. Лавров зауважив, що «...під забезпеченням розслідування злочинів розуміється система правових, наукових, організаційних заходів щодо розробки, впровадження і практичного використання криміналістичних засобів і методів з метою успішного розкриття, розслідування та попередження злочинів. Ця система містить у собі не тільки сукупність криміналістичних, кримінально-процесуальних, управлінських знань, засобів

²⁰⁵ Велика радянська енциклопедія / глав. ред. А. М. Прохоров. М. : Радянська енциклопедія, 1971. 639 с.

²⁰⁶ Белкин Р. С. Криминалистика: учебник для вузов. М. : Издательская группа НОРМА-ИНФРА М, 1999. 693 с.

і методів, але також і діяльність правоохоронних органів, органів правосуддя та інших державних органів зі створення умов для ефективного використання зазначених засобів і методів у вирішенні завдань по розкриттю, розслідуванню, попередженню злочинів»²⁰⁷.

Н. П. Яблокова та В. В. Крилова вважають, що взаємодія слідчих з оперативно-розшуковими органами – це заснована на законі і погоджена за всіма принциповими умовами діяльність зазначених осіб і органів, спрямована на розкриття злочинів і вирішення всіх інших завдань їхнього розслідування й попередження²⁰⁸.

Інші науковці зазначають, що ця категорія полягає в їх погодженій діяльності по забезпеченню успішного розслідування злочинів, що здійснюється кожною зі сторін у рамках своєї компетенції властивими їй засобами і методами. Добре налагоджена і раціональна взаємодія слідчого з оперативним працівником служить однією з важливих умов, що забезпечує успішне розкриття і розслідування злочинів. Відомо, що слідчі і оперативні підрозділи мають специфічні, тільки їм властиві засоби і методи розкриття злочинів, тому надзвичайно важливо, щоб ці можливості були використані не розрізнено, а в комплексі²⁰⁹.

А вже В. О. Коновалова вирізняє у формах взаємодії такі напрямки: планування діяльності та її організацію. До першої форми автор відносить складання спільних планів розслідування, до другої – організацію, проведення слідчих дій, оперативно-розшукових заходів і тактичних операцій. Перша форма охоплює всі питання, пов'язані з плануванням розслідування, зокрема плануються версії, передбачається їхня

²⁰⁷ Лавров В. П. Криминалистическое обеспечение расследования как задача криминалистической тактики и методики расследования отдельных видов преступлений : рукопись лекции, прочтенной в Московском университете МВД России. М., 2004. С. 3.

²⁰⁸ Криминалистика / под. ред. Н. П. Яблокова и В. Я. Колдина. М. : МГУ, 1990. 463 с.

²⁰⁹ Техніка, тактика, організація і методика розслідування злочинів / під ред. Р. С. Белкина, В. Г. Коломацького, А. Г. Філіппова. Волгоград : ВСШ МВС Росії, 1994. 559 с.

обґрунтованість, можливість перевірки; встановлюються першочергові обставини, що підлягають з'ясуванню; визначається характер слідчих дій та оперативно-розшукових заходів, що можуть бути найбільш ефективними в процесі реалізації плану. Тут же в ході спільних нарад зважуються питання про проведення тактичних операцій як найбільш оптимального методу вирішення завдань розслідування²¹⁰.

Прийняття нового КПК змінило концепцію досудового розслідування кримінальних правопорушень шляхом розширення повноважень його суб'єктів. З цього приводу деякі автори зазначають, що правильне поєднання й ефективне використання цих повноважень становить швидше проміжну мету взаємодії, умову результативності, ніж її сутність. Визначати ж будь-яку діяльність тільки через її проміжний результат є недостатньо обґрунтованим. У таких визначеннях залишається нерозкритим механізм взаємодії, оскільки не зрозуміло, як, за рахунок чого досягається правильне поєднання й ефективне використання методів і форм діяльності різних суб'єктів²¹¹. Згідно із зазначеним законодавчим актом зміна концепції досудового розслідування кримінальних правопорушень передусім полягає у розширенні повноважень його суб'єктів з одночасним посиленням процесуальних гарантій дотримання конституційних прав і свобод особи, а також забезпеченням функціонування надійних механізмів захисту та правової допомоги²¹².

Тому доречною є думка, що взаємодія слідчого і оперативного працівника полягає в їх погодженій діяльності по забезпеченню успішного розкриття і розслідування злочинів, що здійснюється кожною зі сторін у межах своєї компетенції властивими

²¹⁰ Коновалова В. Е. Версия: концепция и функции в судопроизводстве. Харьков : Консум, 2000. 234 с.

²¹¹ Кубарев І. В. Поняття взаємодії слідчого та оперативних підрозділів при розслідуванні злочинів. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2010. № 2. С. 181–185.

²¹² Багрій М. Взаємодія слідчого з працівниками підрозділів, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність. *Вісник Львівського університету*. Серія: Юридична. 2013. Вип. 57. С. 315–321.

їй засобами і методами. Добре налагоджена і раціональна взаємодія слідчого з оперативним працівником служить однією з важливих умов, що забезпечує успішне розкриття і розслідування злочинів. Відомо, що слідчі і оперативні підрозділи мають специфічні, тільки їм властиві засоби і методи розкриття злочинів, тому надзвичайно важливо, щоб ці можливості були використані не розрізнено, а в комплексі²¹³.

А вже Г. О. Душейко розглядає її як правильне (або раціональне) поєднання та ефективне використання повноважень, методів і форм діяльності слідчого й оперативних підрозділів²¹⁴. Зі свого боку А. Я. Хитра визначає взаємодію слідчого із співробітниками оперативних підрозділів під час здійснення кримінального провадження як засновану на законі і спільності завдань у кримінальному судочинстві погоджену колективну діяльність, яка передбачає ефективне використання правових заходів і сил слідчих, обумовлену їх компетенцією і формами діяльності і спрямовану на розслідування і попередження злочинів²¹⁵.

Р. С. Белкін характеризує її як одну з форм організації розслідування злочинів, що полягає здебільшого у заснованому на законі співробітництві слідчого з органом дізнання, погодженим за цілями, часом і місцем, що здійснюється з метою повного та швидкого розкриття злочинів, всебічного і об'єктивного розслідування кримінальної справи та розшуку злочинців, що переховуються, викрадених цінностей і інших об'єктів, що мають значення для справи²¹⁶.

На думку інших авторів, взаємодія слідчих і оперативних підрозділів полягає в їхній погодженій діяльності по забезпеченню успішного розкриття і розслідування злочинів, здійсню-

²¹³ Техніка, тактика, організація і методика розслідування злочинів / під ред. Р. С. Белкіна, В. Г. Коломацького, А. Г. Філіппова. Волгоград : ВСШ МВС Росії, 1994. 559 с.

²¹⁴ Душейко Г. О. Організаційно-тактичні основи реалізації оперативно-розшукової інформації в стадії порушення кримінальної справи: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук. Харків, 2001. 19 с.

²¹⁵ Хитра А. Я., Кучер В. О. Взаємодія слідчого та органу дізнання при провадженні кримінальних справ : курс лекцій. Львів : Держ. ун-т внутрішніх справ, 2009. 100 с.

²¹⁶ Белкін Р. С. Криміналістична енциклопедія. М., 2000. 333 с.

ваній кожною зі сторін у межах своєї компетенції властивими їй силами і методами. Добре налагоджена і раціональна взаємодія слідчих та оперативних підрозділів служить однією з важливих умов, що забезпечують успішне розкриття і розслідування злочинів. Відомо, що слідчі та оперативно-розшукові підрозділи мають специфічні, тільки їм властиві сили і методи розкриття злочинів, тому надзвичайно важливо, щоб ці можливості були використані не розрізнено, а в комплексі²¹⁷.

Підводячи підсумок, зазначимо, що взаємодія правоохоронних та інших органів – це елемент організації розслідування, що полягає у спільному та узгодженому між собою функціонуванні відповідних органів при здійсненні кримінального провадження під єдиним керівництвом уповноваженої особи. Визначена наукова категорія при розслідуванні досліджуваного виду базується на тісній співпраці всіх учасників процесу.

Ми підтримуємо позицію О. В. Грибовського, який виділив такі принципи взаємодії: взаємна відповідальність; активне застосування сучасних методик; оптимальне використання наявних можливостей; дотримання загальних засад оперативно-розшукового та кримінального провадження; забезпечення нерозголошення даних оперативно-розшукових заходів та негласних слідчих (розшукових) дій; відповідальність²¹⁸. Тобто взаємодія при розслідуванні досліджуваного виду хуліганства – це тісна співпраця усіх учасників процесу, їх узгодженні дії під єдиним керівництвом слідчого. Водночас необхідним є чітке розмежування функцій зазначених осіб відповідно до їх процесуального статусу, адже взаємодія – це раціональне поєднання можливостей, методів і засобів незалежних суб'єктів.

У цьому розрізі слід наголосити на важливості залучення до провадження представників громадськості, які виконували

²¹⁷ Криміналістика : учебник для вузов МВД России. Т. 2. Техника, тактика, организация и методика расследования преступлений / под ред. Р. С. Белкина, В. Г. Коломацкого, А. Г. Филиппова. Волгоград, ВСШ МВД России, 1994. 330 с.

²¹⁸ Грибовський О. В. Взаємодія оперативних і слідчих підрозділів під час виявлення, припинення та розслідування неправомірної вигоди. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2015. № 1. С. 246–254.

обов'язки з охорони громадського порядку та безпосередньо зупиняли хуліганські дії. Адже вони безпосередньо бачили правопорушника і можуть підтверджувати його злочинні дії протягом всього процесу розслідування. На необхідність їх залучення для збільшення якості взаємодії кримінального провадження вказали 78% опитаних респондентів.

На думку І. Ф. Герасимова, до загальних умов взаємодії необхідно віднести такі:

- найсуворіше дотримання законності;
- плановість;
- швидкість, активність і широке застосування науково-технічних засобів у ході розслідування;
- обов'язкове залучення громадськості;
- правильне ставлення до оцінки доказів;
- знання кожним учасником взаємодії повноважень і форм діяльності органів слідства і дізнання;
- точне розмежування компетенції учасників взаємодії;
- врахування провідної ролі слідчого в процесі взаємодії;
- нерозголошення даних досудового слідства, а також засобів і методів, застосовуваних в ОРД;
- відносна самостійність органу дізнання у виборі засобів і методів, використовуваних для здійснення ОРЗ²¹⁹.

Підставами взаємодії оперативних підрозділів та слідчих під час виявлення, припинення та розслідування хуліганства, пов'язаного з опором представникові влади або громадськості, який виконує обов'язки з охорони громадського порядку, є такі:

- спільність мети і завдань оперативних працівників та слідчого (адже лише при об'єднанні зусиль органи досудового розслідування і оперативні підрозділи зможуть ефективно виконати свої завдання);
- однакова юридична сила процесуальних актів оперативних підрозділів та слідчого;

²¹⁹ Герасимов И. Ф. Взаимодействие органов предварительного следствия и дознания при расследовании особо опасных преступлений: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Свердловск, 1966. С. 7–8.

– необхідність використання можливостей оперативного підрозділу і слідчого (слідчий має право провадити слідчі (розшукові) та негласні слідчі (розшукові) дії (ст. 40 КПК України), оперативний підрозділ може здійснювати негласні слідчі (розшукові) дії в кримінальному провадженні виключно за письмовим дорученням слідчого, прокурора (ст. 41 КПК України)).

Ми підтримуємо позицію науковців, які наголошують на тому, що сутність взаємодії в таких аспектах: а) передусім, активна цілеспрямована діяльність суб'єктів – слідчих та працівників оперативних підрозділів, до якої можуть залучатися негласні співробітники, представники громадськості, фахівці різних галузей знань тощо; б) кожен суб'єкт цієї діяльності вживає конкретних заходів (слідчі дії, оперативно-розшукові заходи) у межах, встановлених законом повноважень; в) це узгоджені за місцем, часом і метою спільні дії двох чи більше суб'єктів, спрямовані на впровадження одержаних результатів оперативно-розшукових заходів, відомостей у кримінальне судочинство; г) у спільних планах необхідно передбачати комплекс оперативно-розшукових та інших заходів і слідчих дій у такому порядку, щоб їх проведення було несподіване для осіб, дії яких перевіряються, їхніх співучасників і мало якнайбільший ефект у закріпленні процесуальним шляхом обставин, що підлягають доказуванню; д) у процесі проведення конкретних оперативно-розшукових заходів та слідчих дій потрібно суворо дотримуватися вимог Конституції України, чинного законодавства, принципів оперативно-розшукового законодавства та кримінального судочинства – шляхом провадження відповідних слідчих дій та процесуальних рішень²²⁰.

Організація взаємодії полягає в узгодженні за місцем, часом і метою спільних дій двох чи більше суб'єктів, що спрямовані на впровадження одержаних результатів оперативно-розшукових

²²⁰ Ляш А. О. Проблеми взаємодії слідчого з оперативними підрозділами органів внутрішніх справ у сучасних умовах: матеріали наук.-практ. конф. «Використання сучасних досягнень науки і практики у підвищенні ефективності боротьби зі злочинністю». Київ: Національна академія внутрішніх справ України, 2000. С. 123–127.

заходів, відомостей у кримінальне судочинство. А також у спільних планах оперативно-розшукових та інших заходів і слідчих (розшукових) дій у такому порядку, щоб їх проведення було несподіване для осіб, дії яких перевіряються, їхніх співучасників і мало якнайбільший ефект у закріпленні процесуальним шляхом обставин, що підлягають доказуванню²²¹. Тому необхідно безпосередньо дослідити окремі форми взаємодії.

Ми поділяємо позицію А. Я. Дубинського, який визначає дві форми взаємодії: процесуальну й непроцесуальну²²².

Відповідно до КПК до процесуальних форм взаємодії можна віднести такі:

- надання допомоги слідчому під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій (ст. 40 КПК України);
- доручення і вказівки слідчого щодо проведення негласних слідчих (розшукових) дій (ст. 40, 246 КПК України);
- фіксація та надання слідчому (прокурору) результатів проведення негласних слідчих (розшукових) дій (ст. 252 КПК України).

С. С. Чернявський до процесуальних форм взаємодії²²³ також відносить такі:

- спільний розгляд слідчим та оперативними працівниками первинних матеріалів про злочини і вирішення питання про порушення кримінальної справи;
- проведення оперативно-розшукових заходів у справах, по яких не встановлено особу, яка вчинила злочин, після передачі цієї справи слідчому;
- виконання доручень слідчого про проведення оперативно-розшукових заходів у кримінальній справі, що знаходиться у провадженні слідчого;

²²¹ Ляш А. О. Проблеми взаємодії слідчого з оперативними підрозділами органів внутрішніх справ у сучасних умовах: матеріали наук.-практ. конф. «Використання сучасних досягнень науки і практики у підвищенні ефективності боротьби зі злочинністю». Київ: Національна академія внутрішніх справ України, 2000. С. 123–127.

²²² Дубинский А. Я. Взаимодействие следователя с органом дознания. Киев : КВШ МВД СССР, 1970. 134 с.

²²³ Чернявський С. С. Методика розслідування злочинів у сфері банківського кредитування: дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук. Київ. 2001. 240 с.

– проведення за дорученням слідчого окремих слідчих та процесуальних дій.

– вжиття заходів щодо встановлення особи, стосовно якої винесено постанову про притягнення як обвинувачуваного після зупинення слідства.

Тобто взаємодія має здійснюватися як у процесуальній формі при роботі з конкретним кримінальним провадженням, так і в непроцесуальній формі на рівні ділових контактів щодо узгодженого виконання завдань розкриття злочину. При цьому взаємодія ґрунтується на чіткому її плануванні, професійній орієнтації щодо можливостей слідчих, оперативних працівників і експертів, встановленні правильних службових взаємовідносин, підтриманні атмосфери довіри, згуртованості і взаємної допомоги²²⁴.

Серед процесуальних форм взаємодії виділяють такі:

– організація взаємодії при надходженні до органу внутрішніх справ заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення та реагуванні на них;

– організація взаємодії у разі скерування оперативним підрозділом матеріалів за результатами оперативно-розшукової діяльності до слідчого підрозділу;

– створення і організація роботи далі СОГ під час досудового розслідування кримінальних правопорушень;

– виконання співробітниками оперативного підрозділу письмових доручень про проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій під час досудового розслідування;

– забезпечення взаємодії у разі зупинення досудового розслідування.

Д. Й. Никифорчук відносить до основних форм взаємодії, в яких здійснюються процесуальні відносини оперативних підрозділів та слідчого, такі:

²²⁴ Євдокимов В. М., Літвін В. В. Особливості застосування тактичних прийомів щодо розкриття вбивств, вчинених із застосуванням кримінальних вибухів. *Право і суспільство*. 2006. № 2. С. 15–27.

– здійснення самостійно оперативними підрозділами оперативно-розшукових заходів і термінове інформування слідчого про результати;

– виконання оперативними підрозділами оперативно-розшукових заходів і невідкладних СРД за дорученням слідчого;

– виконання оперативними підрозділами вимог слідчого з метою сприяти виконанню СРД;

– виконання оперативними підрозділами доручень на проведення слідчих дій в інших районах;

– виконання оперативними підрозділами запитів відповідних міжнародних правоохоронних організацій та правоохоронних органів, запитів повноважних державних органів, установ та організацій щодо проведення оперативно-розшукових заходів;

– здійснення оперативними підрозділами розшуку злочинця згідно з дорученням слідчого;

– участь спеціалістів правоохоронних органів у проведенні СРД;

– проведення експертиз в експертних установах Міністерства внутрішніх справ;

– застосування заходів безпеки стосовно осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві і проходять по кримінальному провадженню, що знаходиться у провадженні слідчого;

– проведення оперативно-розшукових заходів відносно осіб, затриманих за вчинення злочину, та осіб, взятих під варту²²⁵.

Обов'язковою ознакою названих форм взаємодії підрозділів поліції є те, що вони ґрунтуються на нормах КПК. З іншого боку, непроцесуальні (організаційні) форми є способами зв'язку між слідчим та оперативними працівниками. З цього приводу М. С. Тюрін зазначає, що «якщо процесуальні форми можна назвати способами співпраці, то організаційні форми будуть характеризуватися як способи зв'язку. Організаційні

²²⁵ Никифорчук Д. Й. Проблемні питання взаємодії в розкритті злочинів. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. Науково-практичний журнал. Київ, 2002. № 5. С. 151–154.

форми зв'язку існують поза межами процесуальної діяльності слідчого»²²⁶.

Аналіз опитування респондентів [Додаток А] дозволив виділити такі процесуальні форми взаємодії:

а) виконання доручення слідчого про проведення слідчих (розшукових) дій або негласних слідчих (розшукових) дій (91%);

б) проведення розшукових заходів для встановлення осіб, що вчинили досліджуваний вид хуліганства, та інформування слідчого про їхні результати (76%);

в) сприяння слідчому при проведенні окремих слідчих (розшукових) дій (56%).

Щодо організаційних форм взаємодії В. О. Коновалова зазначає, що в процесі здійснення цієї форми окреслюються питання організації останнього, зокрема: формування слідчо-оперативних груп; розподіл співробітників відповідно до завдань плану для виконання окремих функцій; визначення учасників слідчо-оперативних груп для розслідування окремих епізодів злочину й виконання інших завдань. Реалізація наміченого плану оперативно-розшукових дій також припускає спільну участь у провадженні окремих слідчих дій і тактичних операцій²²⁷.

Констатуючи вищезазначене, слід вказати на те, що непроцесуальна форма взаємодії полягає у безпосередній реалізації функціональних обов'язків слідчих та оперативних працівників у процесі розкриття й розслідування злочинів. Це пояснюється тим, що вона не має процесуального характеру і зазвичай регулюється відомчими нормативними актами. Саме в них передбачена більшість організаційних заходів, що спрямовані на забезпечення узгодженої та цілеспрямованої діяльності працівників Національної поліції в кримінальному судочинстві. Водночас ця

²²⁶ Тюрин Н. С. Формы оперативно-розыскной и следственной деятельности. Правовые проблемы укрепления российской государственности. Ч. 10 : Проблемы уголовного процесса в свете нового Уголовно-процессуального кодекса Российской Федерации: сб. ст. / под ред. Ю. К. Якимовича. Томск: Изд-во Томск. ун-та, 2002.

²²⁷ Коновалова В. Е. Версия: концепция и функции в судопроизводстве. Харьков : Консум, 2000. 234 с.

регламентація зазначених питань досить загальна й не конкретизує ці форми.

Серед основних непроцесуальних форм взаємодії правоохоронних органів також виокремлюють такі:

- погоджене планування діяльності по виявленню і припиненню злочинів;
- спільне обговорення питань про необхідність і момент порушення кримінальної справи, визначення напрямків розслідування;
- спільне визначення тактики і методів проведення перевірки наявної інформації;
- спільне планування у справі слідчих дій і оперативно-розшукових заходів;
- взаємне інформування і спільне обговорення результатів слідчих, пошукових і оперативно-розшукових заходів;
- погоджене використання сил і засобів взаємодіючих підрозділів при здійсненні оперативно-розшукових заходів, кримінально-процесуальної та іншої діяльності;
- виконання оперативним працівником доручень слідчого;
- сприяння оперативного працівника слідчому при здійсненні останнім слідчих дій;
- спільна погоджена діяльність у складі слідчо-оперативної групи²²⁸.

Загалом, найбільш розповсюдженими непроцесуальними формами взаємодії працівників різних підрозділів Національної поліції України при розслідуванні хуліганства, пов'язаного з опором представникові влади або громадськості, який виконує обов'язки з охорони громадського порядку [Додаток Б], є:

а) колективне чергування у складі слідчо-оперативної групи (89%);

б) спільне планування початкового етапу розслідування злочину (77%);

²²⁸ Уголовный процесс : учебник / под ред. С. А. Колосовича, Н. А. Зайцевой. М. : ИМЦ-ГУК МВД России, 2003 С. 235.

в) взаємний обмін інформацією між підрозділами Національної поліції, іншими органами влади та громадськістю під час провадження (81%);

г) спільні виїзди слідчого і оперативних працівників для проведення слідчих (розшукових) дій (66%);

д) спільне проведення складних процесуальних дій (огляд місця події, слідчий експеримент) або окремих тактичних операцій (53%);

е) консультування (39%);

ж) переслідування злочинців за «гарячими» слідами (29%).

Слід акцентувати увагу і на певних недоліках взаємодії слідчих з оперативними підрозділами на практиці. Так, більшість оперативних працівників досить формально відноситься до виконання доручень слідства, не проявляє ініціативу в проведенні відповідних процесуальних дій. Слідчі, зі свого боку, некваліфіковано призначають експертизи, ставлять невідповідні або неповні питання, що, у свою чергу, призводить до втрати часу і, найголовніше, доказової бази.

М. Є. Шумило наголошує, що в особливості на початку розслідування кримінального провадження виникає потреба у активному проведенні розшукових і процесуальних дій для якомога найшвидшого заволодіння даними про сліди вчиненого злочину і встановлення причетності до його вчинення конкретної особи. Необхідність розшукової діяльності обумовлюється також протидією з боку зацікавлених осіб. Процесуальний закон покладає обов'язок в кожному випадку виявлення ознак злочину вжити всіх передбачених законом заходів до встановлення події злочину, осіб, винних у вчиненні злочину, і до їх покарання. Виконати даний припис – вимогу закону можливо лише в органічній взаємодії розшукових і процесуальних дій. Розшукова діяльність тісно пов'язана зі слідчими діями. Як правило, фактичні підстави обшуків, виїмок, оглядів, затримання формуються в межах розшукової діяльності. Необхідність домінуючої переваги розшукової діяльності на початковому етапі

розслідування пояснюється і тим, що особа, яка вчинила злочин, має переваги перед суспільством, в тому числі перед органами кримінального переслідування²²⁹.

З огляду на зазначене потребує висвітлення і взаємодія підрозділів Національної поліції з громадськими формуваннями. Відповідно до Закону України «Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону» громадські формування з охорони громадського порядку і державного кордону можуть бути створені на засадах громадської самодіяльності як зведені загони громадських формувань, спеціалізовані загони (групи) сприяння Національній поліції та Державній прикордонній службі України, асоціації громадських формувань тощо²³⁰.

Ми підтримуємо думку, що в умовах сьогодення взаємодію поліції з громадськими формуваннями необхідно планувати і формувати на ефективних, науково обґрунтованих управлінських засадах. Таким чином, оптимізація взаємодії правоохоронців із громадськими інституціями в контексті забезпечення правоохоронної діяльності має основну мету – надати нового імпульсу вітчизняним формам співпраці, що існували раніше, і запровадити перевірений часом світовий досвід участі громадськості й громадських формувань під час гарантування публічної безпеки та порядку. Вочевидь, оптимізація діяльності правоохоронних органів, що ґрунтується на плідній співпраці з громадськими формуваннями й населенням, є актуальною проблемою²³¹.

В. О. Скорик, проаналізувавши стан цієї проблеми в Японії, зробив висновок, що низький рівень злочинності пов'язаний

²²⁹ Шумило М. Є. Основні напрями реформування досудового провадження в новому КПК України. *Досудове розслідування: актуальні проблеми та шляхи їх вирішення*: матеріали постійно діючого наук.-практ. семінару. Харків : Оберіг, 2010. Вип. 2. С. 269–276.

²³⁰ Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону: Закон України від 22.06.2000 р. URL : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1835-14>

²³¹ Звернення колегії Міністерства внутрішніх справ України до особового складу органів внутрішніх справ України та військовослужбовців внутрішніх військ від 7 лют. 2012 р. URL : <http://ztudai.blogspot.com/>.

з умілим співробітництвом сил правопорядку з громадськістю. З усіма поліцейськими дільницями і префектурами функціонують відділення і об'єднання Асоціації із попередження злочинності. Членами Асоціації можуть бути всі громадяни, які бажають допомагати вартовим правопорядку у вільний від роботи час. Їх обов'язок – повідомляти поліцію про скоєні злочини і патрулювати на вулицях увечері або вночі в складі «загонів пильності». До цієї Асоціації належать не тільки окремі громадяни, а й об'єднання осіб однієї професії, які найчастіше стають жертвами злочинів. Це банківські працівники, касири, продавці й інші. Всі вони дуже активно працюють в асоціації і надають значні кошти і добровільні внески на її розвиток. Форпостами асоціації є так звані «пункти контакту», де постраждалі практично в будь-який час доби можуть отримати допомогу і необхідну консультацію²³².

Ми підтримуємо думку В. Бесчастного, який основними завданнями з активізації ефективності взаємодії між поліцією і громадськими формуваннями визначив такі:

- підвищення рівня довіри населення до поліції;
- покращення стану комунікативної та загальної культури поліції;
- сприяння об'єктивному інформуванню населення про діяльність поліції за допомогою ЗМІ;
- ретельна перевірка фактів і матеріалів, які публікують чи демонструють у масмедіа;
- створення позитивного іміджу шляхом підвищення рівня професійної компетентності, якості та результативності діяльності поліції;
- забезпечення безпосереднього діалогу між поліцією та громадськими формуваннями під час особистих зустрічей громадян із керівниками підрозділів Національної поліції;
- здійснення активної профілактичної, виховної, просвітницької діяльності серед різних верств населення з метою запо-

²³² Скорик В. О. Взаємодія органів внутрішніх справ із громадськими формуваннями в охороні громадського порядку. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2014. № 2. С. 165–173.

бігання злочинності, а також формування в різних категорій громадян відчуття особистої причетності до правового порядку в суспільстві, підвищення рівня самосвідомості серед населення;

– залучення найактивніших громадян до співпраці;

– передбачення в чинному законодавстві України матеріально-технічного забезпечення громадських формувань і винагород особам за допомогу органам правопорядку й виконання конкретних правоохоронних завдань²³³.

Відповідно до ст. 9 зазначеного вище Закону основними завданнями громадських формувань у сфері охорони громадського порядку є такі:

– надання допомоги органам Національної поліції у забезпеченні громадського порядку і громадської безпеки, запобіганні адміністративним проступкам і злочинам;

– інформування органів Національної поліції про вчинені або ті, що готуються, злочини, місця концентрації злочинних угруповань;

– сприяння органам Національної поліції у виявленні і розкритті злочинів, розшуку осіб, які їх вчинили, захисті інтересів держави, підприємств, установ, організацій, громадян від злочинних посягань;

– участь у забезпеченні безпеки дорожнього руху та боротьбі з дитячою бездоглядністю і правопорушеннями неповнолітніх²³⁴.

Як бачимо, окреслені в Законі завдання чітко репрезентуються з предметом нашого дослідження. Адже всі зазначені прояви можуть бути вчинені під час скоєння хуліганства, пов'язаного з опором представникові влади або громадськості, який виконує обов'язки з охорони громадського порядку.

Взаємодія Національної поліції та громадськості відбувається у певних формах, під якими необхідно розуміти зовнішнє

²³³ Бесчастний В., Гребеньков Г. Взаємодія міліції й населення як стратегічний напрям діяльності органів правопорядку. Віче. 2013. № 12. URL : <http://www.viche.info/journal/3714/>.

²³⁴ Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону: Закон України від 22.06.2000 р. URL : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1835-14>

вираження сумісної правоохоронної діяльності працівників органів внутрішніх справ і населення у сфері охорони громадського порядку і боротьби з правопорушеннями. Найчастіше до них належать: спільне патрулювання, рейди, обходи, огляди; спільне планування заходів щодо охорони громадського порядку і боротьби з правопорушеннями; узгодження самостійно проведених заходів; інструктування працівниками органів внутрішніх справ членів громадських формувань; спільний аналіз оперативної обстановки; обмін інформацією про оперативну обстановку (вчинення злочинів, викрадення речей, масові заворушення тощо); проведення спільних нарад, семінарів і зборів з правоохоронної тематики; спеціальна та правова підготовка громадян, які бажають виконувати правоохоронні функції та інші²³⁵.

Відповідно до ст. 11 зазначеного вище Закону основними формами роботи громадських формувань з охорони громадського порядку є такі: спільне з поліцейськими, прикордонниками патрулювання і виставлення постів на вулицях, майданах, залізничних вокзалах, в аеропортах, морських і річкових портах, у місцях компактного проживання громадян, розташування підприємств, установ, організацій, навчальних закладів, а також у місцях можливої появи порушників кордону в межах району, що контролюється Державною прикордонною службою України, прикордонної смуги; участь у забезпеченні охорони громадського порядку під час проведення масових заходів, погоджених у випадках, передбачених законом, з виконавчими органами місцевого самоврядування²³⁶.

Ми погоджуємося з О. П. Костюшком, який зазначає, що залучення населення до забезпечення публічної безпеки і порядку та профілактики правопорушень є пріоритетним способом протидії злочинності, зменшення масштабів її поширення, поліп-

²³⁵ Взаємодія міліції та громадськості в Україні : навч. посіб. / за заг. ред. А. Дж. Бека, О. Н. Ярмиша. Харків : Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2001. 200 с.

²³⁶ Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону: Закон України від 22.06.2000 р. URL : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1835-14>

шення криміногенної обстановки. Це суттєво сприяє роботі працівників поліції щодо охорони правопорядку в державі, що вимагає належного правового забезпечення²³⁷.

З приводу ефективності цієї взаємодії приведемо офіційні статистичні дані щодо діяльності громадських формувань та участі населення з питань охорони державного кордону. Так, на виконання визначених Президентом України та Урядом завдань щодо поглиблення спектру суспільного контролю та більш широкого залучення громадськості до охорони державного кордону, за підтримки ініціативних верст суспільства та свідомого населення держави Державна прикордонна служба відповідно до основних напрямків діяльності відомства у 2017 році продовжувала вжиття організаційних та практичних заходів. На сьогодні у прикордонних районах створено та діє 247 громадських формувань з охорони державного кордону, які нараховують більше 3 тисяч членів. Розташування та чисельність громадських формувань по областях: Харківська – 17/173, Сумська – 31/346, Чернігівська – 15/151, Київська – 2/44, Житомирська – 6/88, Волинська – 22/244, Рівненська – 15/174, Львівська – 28/416, Закарпатська – 2/46, Чернівецька – 2/114, Вінницька – 8/200, Одеська – 86/766, Запорізька – 4/84, Херсонська – 9/169. Протягом 2017 року спільно з членами громадських формувань було виставлено більше ніж 15,8 тис. прикордонних нарядів та отримано від них близько 600 інформувань про можливу протиправну діяльність на кордоні²³⁸.

Доречною в цьому розрізі буде думка М. В. Лошицького, який визначає такі критерії взаємодії правоохоронних органів та громадських формувань:

– за характером підстав для взаємодії (за підставами виникнення) можна виокремити взаємодію: регламентовану, за вказівкою одного з керівників суб'єктів взаємодії, ініціативну;

²³⁷ Костюшко О. П. Залучення громадян до охорони громадського порядку. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2017. № 2. С. 193–210.

²³⁸ [Електронний ресурс]. URL : <https://dpsu.gov.ua/ua/gromadski-formuvannya-z-ohoroni-derzhavnogo-kordonu/>

- за способом вирішення спільних завдань: самостійну (автономну), сумісну;
- за просторовими характеристиками: близько розташовану, віддалену;
- за характером зв'язків суб'єктів взаємодії: безпосередню, опосередковану;
- за характером умов взаємодії (за станом середовища функціонування): звичайну, екстремальну;
- за особливостями «технології»: послідовну, паралельну;
- за кількістю суб'єктів взаємодії: двохсуб'єктну, багато-суб'єктну (змішану);
- за етапами безпосередньої діяльності: попередню, основну, завершальну;
- за сферами, напрямками діяльності: у сфері управлінської діяльності, у сфері охорони громадського порядку, профілактичної діяльності, у сфері адміністративної діяльності міліції, у сфері оперативно-розшукової діяльності, у сфері охорони власності тощо;
- за формами діяльності (стосовно етапів та стадій управлінського циклу): під час аналізу інформації, підготовки управлінського рішення, в ході реалізації управлінського рішення, контролю тощо;
- за спрямованістю функціонування взаємодіючих суб'єктів: позитивну, негативну;
- за ступенем однорідності функцій взаємодіючих суб'єктів: взаємодію суб'єктів, що виконують однорідні функції, взаємодію суб'єктів, що виконують різні функції²³⁹.

Ефективність діяльності громадських формувань із забезпечення публічної безпеки та порядку безпосередньо залежить від розв'язання конкретних проблем, серед яких: формальне ставлення до виконання Закону України «Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону»; недооцінка

²³⁹ Лошицький М. В. Удосконалення охорони громадського порядку в сучасних умовах. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. Київ, 2009. № 4. С. 165–171.

важливості залучення громадян до забезпечення публічної безпеки і порядку на цьому етапі розбудови держави, що зменшує роль громадських формувань у реагуванні на негативні зміни в стані оперативної обстановки на місцях; низький рівень взаємодії органів Національної поліції, зокрема з громадськими формуваннями щодо забезпечення публічної безпеки й порядку; нерегулярність вжиття органами Національної поліції спільно з органами державної влади й місцевого самоврядування відповідних заходів щодо створення та відновлення діяльності громадських формувань із забезпечення публічної безпеки і порядку на підприємствах, установах, організаціях, закладах освіти, а також матеріально-технічного забезпечення їх діяльності; порушення посадовими особами державних органів, окремих підприємств, установ та організацій вимог Закону України «Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону» у частині добровільного волевиявлення особи щодо участі її в громадському формуванні правоохоронної спрямованості. Відомі випадки, коли працівників примушували вступати в громадські формування або працівників вважали членами громадських формувань без їх відома; необхідність розроблення і реалізації єдиної програми зі спеціальної та правової підготовки на базі Національної академії внутрішніх справ, оскільки це важливо для забезпечення організації навчання членів громадських формувань; потреба в законодавчому визначенні механізму матеріального стимулювання та забезпечення соціального захисту членів формування в разі поранення, каліцтва або смерті під час виконання завдань з охорони публічної безпеки і порядку; відкритість чіткого визначення на рівні Кабінету Міністрів України, Міністерства внутрішніх справ України заходів і засобів морального та матеріального заохочення найкращих членів формувань за їх досягнення в забезпеченні публічної безпеки й порядку²⁴⁰.

²⁴⁰ Костюшко О. П. Залучення громадян до охорони громадського порядку. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2017. № 2. С. 193–210.

Ми підтримуємо зазначені тези і вважаємо за необхідне посилити роботу Національної поліції у розрізі залучення осіб до охорони громадського порядку та виконання інших завдань відповідно до своїх прав.

Підсумовуючи, зазначимо, що взаємодія при розслідуванні хуліганства, пов'язаного з опором представників влади або громадськості, який виконує обов'язки з охорони громадського порядку, є його важливим аспектом. Взаємодія при розслідуванні досліджуваного правопорушення полягає у тісній співпраці усіх учасників процесу, їх узгоджених діях під єдиним керівництвом слідчого.

РОЗДІЛ 3.

ТАКТИКА ПРОВЕДЕННЯ ОКРЕМИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ХУЛІГАНСТВА, ПОВ'ЯЗАНОГО З ОПОРОМ ПРЕДСТАВНИКОВІ ВЛАДИ АБО ГРОМАДСЬКОСТІ, ЯКИЙ ВИКОНУЄ ОБОВ'ЯЗКИ З ОХОРОНИ ГРОМАДСЬКОГО ПОРЯДКУ

- 3.1. Організаційно-тактичні особливості проведення слідчих (розшукових) дій на початковому етапі розслідування**
- 3.2. Криміналістичне забезпечення проведення подальших слідчих (розшукових) дій**
- 3.3. Використання спеціальних знань при розслідуванні досліджуваного виду хуліганства**

3.1. Організаційно-тактичні особливості проведення слідчих (розшукових) дій на початковому етапі розслідування

Виявлення факту вчинення будь-якого суспільно-небезпечного діяння зобов'язує правоохоронні органи провести ряд заходів щодо дослідження окремих його обставин для вирішення питання внесення відомостей в ЄРДР. Провадження по фактам хуліганства, пов'язаного з опором представникові влади або представникові громадськості, який виконує обов'язки з охорони громадського порядку, теж повинно відповідати зазначеним вимогам. Водночас на початковому етапі важлива роль відводиться для проведення слідчих (розшукових) дій. Це пояснюється тим, що під час їх проведення збирається орієнтуюча інформація для висунення версій, розшуку злочинців, визначення напрямків подальшого розслідування. Тому не дарма в окремих методиках розслідування злочинів розглядаються особливості проведення слідчих (розшукових) дій початкового етапу.

Досліджувана наукова категорія має важливе значення для розслідування будь-якого кримінального правопорушення. Як ми зазначали, початковий етап розслідування хуліганства досліджували різні науковці. Кожен із них виділяв певні слідчі (розшукові) дії. В. П. Власов виділяв початкові дії: затримання та особистий обшук підозрюваного, огляд місця події, огляд і вилучення предметів, освідування потерпілого, обшук, допит потерпілих та свідків²⁴¹. А вже М. І. Ніколайчик виокремлював такі слідчі дії початкового етапу розслідування хуліганства: огляд місця події, затримання підозрюваного, обшук, освідування, допит потерпілого²⁴².

Аналіз матеріалів кримінальних проваджень дав змогу встановити, що на початковому етапі розслідування хуліганства, пов'язаного з опором представникові влади або представникові

²⁴¹ Власов В. П. Расследование хулиганства. *Вопросы борьбы с преступностью*. Москва, 1967. Вып. 5. С. 116–131.

²⁴² Николайчик Н. И. Методика расследования хулиганства: лекція. Минск: МВШ МВД СССР, 1985. 28 с.

громадськості, який виконує обов'язки з охорони громадського порядку, зазвичай проводяться такі слідчі (розшукові) дії: огляд місця події проводився у 78%, освідування – 67%, допит потерпілих та свідків – 100%. З огляду на зазначене нами було вирішено серед числа першочергових слідчих (розшукових) дій, що можуть бути проведені при його розслідуванні, виділити такі:

1. Огляд місця події.
2. Освідування.
3. Допит потерпілого та свідків.

Говорячи про сутність огляду місця події, потрібно розглянути позиції різних науковців. Так, В. П. Попов розглядав огляд місця події як комплекс слідчих і розшукових заходів, спрямованих на виявлення й закріплення речових доказів та слідів злочину, встановлення механізму й мотивів злочину, використання даних огляду з метою розшуку по гарячих слідах²⁴³. Ми погоджуємося з думкою М. П. Хилобока, який розглядає його як невідкладну слідчу дію, що полягає в безпосередньому сприйнятті слідчим місця події з метою вивчення, фіксації, вилучення й дослідження слідів злочину та інших речових доказів, висунення й перевірки версій про подію злочину, його механізм, учасників, а також для вирішення питань, що можуть мати значення для справи²⁴⁴.

Аналіз опитування працівників правоохоронних органів дозволив дійти висновку, що огляд місця події (34%) є найбільш ефективною слідчою (розшуковою) дією в кримінальних провадженнях, розпочатих за ч. 3 ст. 296 КК. Крім того, відомості, отримані під час нього, є джерелом інформації (34%) для висунення версій та проведення подальших слідчих (розшукових) дій. Тобто, виходячи з наведених відомостей, на думку працівників правоохоронних органів огляд місця події не є важливою слідчою (розшуковою) дією при розслідуванні досліджуваного виду хуліганства. Ми не можемо погодитись з цим, адже саме

²⁴³ Попов В. П. Осмотр места происшествия / под ред. В. А. Хвана. Алма-Ата : Казгосиздат, 1957. 68 с.

²⁴⁴ Хилобок М. П. Следственный осмотр. Криминалистика : учебник / под ред. Б. А. Викторова, Р. С. Белкина. М. : Юрид. лит., 1976. С. 251.

при проведенні досліджуваної СРД слідчий виявляє сліди кримінально караного діяння та з'ясовує окремі обставини події.

Відповідно до ч. 1 ст. 237 КПК України «з метою виявлення та фіксації відомостей щодо обставин вчинення кримінального правопорушення слідчий, прокурор проводять огляд місцевості, приміщення, речей та документів».

Ряд вчених-криміналістів серед завдань ОМП здебільшого визначають такий перелік:

- вивчення і фіксація обстановки місця події з метою з'ясування характеру та механізму події;
- виявлення та вилучення слідів злочину, які надалі можуть слугувати речовими доказами у провадженні;
- виявлення ознак, що характеризують осіб, які брали участь у вчиненні злочину;
- фіксація особливостей, притаманних потерпілому та іншим об'єктам посягання;
- встановлення обставин, що відображають об'єктивну сторону злочину: час і спосіб його вчинення, дії злочинця на місці події;
- наслідки злочину, наявність причинного зв'язку між діями злочинця і наслідками;
- виявлення ознак, що вказують на мотиви і мету вчинення злочину;
- виявлення обставин, які сприяють вчиненню злочину.

При вирішенні означених завдань працівники правоохоронних органів повинні виявляти та збирати інформацію про:

- подію, що сталася;
- наявність на місці події очевидців та самого правопорушника;
- наявність на місці події працівників міліції та вжиті заходи щодо охорони місця події та збереження слідів;
- наявність на місці події постраждалих осіб²⁴⁵.

При розслідуванні хуліганства, пов'язаного з опором представників влади або представників громадськості, який

²⁴⁵ Слідчі (розшукові) дії: навч. посіб. / О. В. Авраменко, Р. І. Благута, Ю. В. Гуцуляк та ін.; за заг. ред. Р. І. Благуті, С. В. Пряхіна. Львів : ЛьвДУВС, 2014. 416 с.

виконує обов'язки з охорони громадського порядку, значення цієї СРД не зменшується, важливе значення набувають дії патрульних поліції, які знаходяться на місці події до прибуття СОГ. Адже вони забезпечують збереження доказової інформації та виконують інші функції.

Серед них І. Мороз визначає такі:

- надати допомогу потерпілому;
- забезпечити попередження можливих наслідків події;
- організувати силами поліції або громадськості переслідування та затримання злочинця по «гарячих слідах»;
- вжити заходи щодо забезпечення недоторканності обстановки місця події²⁴⁶.

Для проведення огляду місця події при розслідуванні хуліганства, пов'язаного з опором представникові влади або представникові громадськості, який виконує обов'язки з охорони громадського порядку, залежно від слідчої ситуації до складу СОГ повинні входити такі особи:

- обов'язкові учасники – слідчий (керівник СОГ), оперативні співробітники (охорона місця події, обстеження прилеглої території, спостереження за поведінкою окремих осіб, опитування (допити) присутніх осіб, проведення оперативно-розшукових заходів), поняті;
- факультативні учасники – спеціаліст-криміналіст, що знає особливості роботи зі слідами по кримінальним правопорушенням досліджуваної категорії; спеціаліст ДНДЕКЦ або науково-дослідного інституту судових експертиз, співробітник оперативно-технічного підрозділу; інспектор служби охорони або служби безпеки об'єкта, що оглядається (наприклад, стадіону). Також до участі в огляді місця події можуть бути запрошені й інші незацікавлені в справі спеціалісти.

Також важливим аспектом огляду місця події при розслідуванні хуліганства, пов'язаного з опором представникові влади або представникові громадськості, який виконує обов'язки

²⁴⁶ Мороз І. Участь патрульних поліції в огляді місця події. *Підприємство, господарство і право*. 2017. № 2. С. 274–277.

з охорони громадського порядку, є визначення його тактики. М. В. Салтевський запропонував класифікацію методів огляду за послідовністю, залежно від використовуваних засобів дослідження, яка містила лише рекомендації щодо способів пересування під час огляду: ексцентричний спосіб – рух по спіралі від центра до периферії; концентричний – рух від периферії до центра; фронтальний – дослідження об'єктів, розташованих на одній лінії; секторний – вивчення території по секторах; вузловий – об'єкт поділяється на ділянки, вузли, квадрати²⁴⁷. На нашу думку, огляд місця вчинення хуліганських дій необхідно проводити від периферії до центру.

При визначенні меж огляду слід вирішити питання розстановка сил та засобів, а також їх використання. У деяких випадках, як зазначає В. М. Мешков, потрібно розглянути питання розширення зони пошуку, перевірки шляхів підходу та відходу злочинців, передбачити можливість використання службово-розшукової собаки для переслідування по гарячих слідах²⁴⁸. Аналіз матеріалів кримінальних проваджень дав змогу встановити, що іноді при визначенні меж огляду працівники правоохоронних органів допускаються помилок. Здебільшого це відбувається у зв'язку з тим, що хулігани протягом певного проміжку часу рухаються досить значною територією.

Підсумовуючи, необхідно зазначити, що огляд місця події є обов'язковою слідчою (розшуковою) дією при розслідуванні хуліганства, пов'язаного з опором представникові влади або представникові громадськості, який виконує обов'язки з охорони громадського порядку. Він повинен проводитись негайно після виявлення ознак кримінального правопорушення. В ході огляду місця події повинні виявлятися та вилучатись відбитки пальців рук, сліди взуття, використані під час хуліганських дій предмети.

²⁴⁷ Салтевский М. В. Тактические основы организации и производства следственных действий и получение информации от вещей. Специализированный курс криминалистики : учебник / отв. ред. М. В. Салтевский. Киев: НИИРПО КВШ МВД СССР, 1987. С. 236–237.

²⁴⁸ Мешков В. М. Методика расследования преступлений: курс лекцій. М.: Юрилинформ, 2013. 304 с.

Для встановлення доказів хуліганства особи можуть бути піддані освідуванню. Переходячи до розгляду цієї слідчої (розшукової) дії, необхідно зазначити, що вона проводилась у 84% вивчених кримінальних проваджень, за якими злочинців було затримано на місці вчинення суспільно-небезпечного діяння. Крім того, освідуванню підлягали і потерпілі (67%), адже в ході вчинення хуліганських дій, як зазначалося вище, часто мають місце випадки заподіяння тілесних ушкоджень.

Відповідно до ч. 1 ст. 241 КПК України «слідчий, прокурор здійснює освідування підозрюваного, свідка чи потерпілого для виявлення на їхньому тілі слідів кримінального правопорушення або особливих прикмет, якщо для цього не потрібно проводити судово-медичну експертизу».

З огляду на це доречно звернутися до роботи С. О. Сафронова, який зазначив, що під час кримінальних проваджень про тілесні ушкодження завжди рекомендується проводити освідування підозрюваного, потерпілого і в окремих випадках свідків-очевидців. Це пояснюється тим, що в процесі розслідування імовірність необхідності встановлення факту бійки, необхідної оборони для даної категорії справ є великою²⁴⁹. Наведені С. О. Сафроновим моменти тісно переплітаються з розслідуванням справ за фактом учинення хуліганства. Адже ознаки слідів на тілі з часом змінюються, існує самоушкодження підозрюваного з різних мотивів і, взагалі, у деяких випадках – неможливість встановити, хто із задіяних осіб є хуліганом, вказують на необхідність термінового проведення освідування на початковому етапі розслідування хуліганства.

Приклад: 20 жовтня 2008 р. близько 1-ї години ночі гр. Б., перебуваючи в стані алкогольного сп'яніння і знаходячись у приміщенні ресторану «Берізка», що в м. Карлівка, грубо порушуючи громадський порядок з мотивів явної неповаги до

²⁴⁹ Сафронов С. О. Методика розслідування умисного заподіяння тяжкого і середньої тяжкості тілесних ушкоджень : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 1999. 20 с.

суспільства, безпричинно, умисно, із хуліганських спонукань, діючи з особливою зухвалістю, став ображати брутальною, нецензурною лайкою гр. М., а потім наніс останньому кілька ударів руками в ділянку тулуба та голови. Гр. М. спробував захищатися, але правопорушник продовжував наносити тілесні ушкодження²⁵⁰.

У ході розслідування й під час судового розгляду підсудний та потерпілий давали суперечливі свідчення. Проте суд, зваживши на протокол освідчування, висновок експерта у судово-медичній експертизі та протокол відтворення обстановки та обставин події, який підтверджував відповідність зазначених слідчих дій, засудив особу за ст. 296 КК України.

Однією з особливостей проведення освідчування є те, що це одна з тих слідчих дій, які проводяться за участю спеціаліста. Так, відповідно до ч. 2 ст. 241 КПК України «освідчування здійснюється на підставі постанови прокурора та, за необхідності, за участю судово-медичного експерта або лікаря. Освідчування, яке супроводжується оголенням освідчуваної особи, здійснюється особами тієї ж статі, за винятком його проведення лікарем і за згодою особи, яка освідчується. Слідчий, прокурор не вправі бути присутнім при освідчуванні особи іншої статі, коли це пов'язано з необхідністю оголювати особу, що підлягає освідчуванню».

Загалом, освідчування допомагає вирішити питання про необхідність призначення судово-медичної експертизи. При освідчуванні підозрюваних у вчиненні хуліганських дій, як зазначають Б. С. Богданов та Б. В. Бойцов, можна виявити порізи, подряпини та інші ушкодження, нанесені їм під час самозахисту потерпілим. На одязі та взутті підозрюваних можуть бути виявлені плями крові, сліди бруду тощо²⁵¹. Лікар-спеціаліст, про що зазначають ряд авторів, надає допомогу у виявленні, закріпленні

²⁵⁰ Кримінальна справа № 1-33/08. Архів Карлівського районного суду Полтавської області, 2008 рік.

²⁵¹ Богданов Б. Е., Бойцов Б. В. Организация работы участкового инспектора милиции по борьбе с хулиганством: учебное пособие. М. : УУЗ МВД СССР, 1970. 49 с.

та вилученні доказів, звертає увагу слідчого на обставини, пов'язані з виявленням, закріпленням та вилученням доказів, дає пояснення з приводу виконуваних ним дій²⁵².

У справах про хуліганство потерпілий, як доречно підкреслюють В. С. Бурданова та В. М. Биков, також залучається до огляду речових доказів: власного одягу і одягу, що належить підозрюваному, предметів, пошкоджених під час події. Це дозволяє перевірити його показання, а також показання інших осіб, що мають відношення до справи. На думку вищезазначених авторів таке рішення приймається у випадках, коли показання потерпілого неточно відображають подію²⁵³. Ми не можемо погодитись з даним твердженням, оскільки, на нашу думку, освідування потерпілого у кримінальних провадженнях по ст. 296 КК України, є необхідним у будь-якому випадку.

Також слід зазначити, що відповідно до ч. 2 ст. 241 КПК освідування здійснюється на підставі постанови прокурора. Даний аспект, як стверджують Є. Д. Лук'янчиков та Б. Є. Лук'янчиков, вносить додаткові гарантії захисту особистих прав людини, забезпечення її реальної недоторканності при проведенні досліджуваної слідчої (розшукової) дії²⁵⁴.

Отже, при розслідуванні хуліганства освідуванню можуть підлягати як підозрюваний, так і потерпілі і свідки. Метою огляду одягу потерпілих і свідків є виявлення на ньому яких-небудь ушкоджень або слідів різноманітних речовин. Оскільки при вчиненні хуліганства злочинець і потерпілий, як правило, знаходяться на близькій відстані один від одного, то можливим є вилучення слідів крові або інших об'єктів біологічного походження. Освідування не рекомендується відкладати, оскільки багато слідів у вигляді подряпин, синців можуть зникнути.

²⁵² Войченко В. В, Мішалов М. Д., Пантелеев К. М., Шиян А. Г. Судово-медична експертиза живих осіб та трупів у кримінальних справах : навч.-практ. посіб. Дніпропетровськ : Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2008. 296 с.

²⁵³ Бурданова В. С., Биков В. М. Виктимологические аспекты криминалистики: учеб. пособ. Ташкент, 1981. 80 с.

²⁵⁴ Лук'янчиков Є. Д. Завдання і види освідування за новим КПК України. *Впровадження нового Кримінального процесуального кодексу України в правоохоронну діяльність та навчальний процес: досвід та шляхи удосконалення*: матеріали наук.-практ. конф. (м. Харків, 5 квіт. 2013 р.) / Харк. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2013. С. 136-142.

З огляду на зазначене не можна оминати увагою і питання примусового освідування особи, що вчинила хуліганство. З цього приводу С. М. Стахівський зазначає, що освідування за рішенням органу розслідування може бути проведено і в примусовому порядку²⁵⁵. Водночас при його проведенні потрібно пам'ятати про честь і гідність особи, її права та свободи. Ілюстрацією освідування, проведеного з порушенням прав та свобод людини, можна визначити випадок, який розглядався Європейським Судом з прав людини у справі «Яллог проти Німеччини».

Приклад: «...у жовтні 1993 року двоє поліцейських у цивільному одязі помітили, як заявник дістав з рота два маленькі пластикові пакети і швидко передав їх іншій особі за гроші. Припустивши, що у пакетах містились наркотики, правоохоронці негайно підійшли до заявника. Поки вони здійснювали його огляд, заявнику вдалося проковтнути третій пакетик, який ще містився в його роті. Отож фактично у заявника наркотиків не виявили. Відтак місцевий прокурор розпорядився змусити заявника вжити блювотний засіб, аби таким чином здобути пакетик.

Заявника доправили до лікарні. Йому запропонували вжити необхідний лікарський препарат, однак він відмовився. Відтак, заявнику ввели в організм ліки примусово. Завдяки тому, що чотири поліцейських притримували заявника, лікар увів необхідний препарат через трубку, вкладену в ніс, а також зробив ін'єкцію апоморфію – засобу, синтезованого з морфію. Внаслідок цього заявник виблював крихітний пластиковий пакетик, що містив 0,2 г кокаїну.»²⁵⁶

Метод і ступінь примусу, застосованого до правопорушника в ході проведення освідування, були визнані судом нелюдськими і такими, що принижують гідність. Тому Європейський

²⁵⁵ Стахівський С. М. Слідчі дії як основні засоби збирання доказів: наук.-практ. посіб. Київ: Атіка, 2009. 64 с.

²⁵⁶ [Електронний ресурс]. URL : <http://www.pravoznavec.com.ua/period/article/134/%D0>

Суд з прав людини постановив, що було порушено право на справедливий судовий розгляд, гарантоване ст. 6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод. Зазначене порушення виявилось у двох аспектах, а саме: у використанні в справі доказу, отриманого з порушенням Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, а також у порушенні права особи не свідчити проти себе. Відповідно до ст. 41 зазначеної Конвенції суд призначив сплатити заявнику 10000 євро як компенсацію моральної шкоди та 5868 євро на відшкодування судових витрат²⁵⁷.

Освідування при розслідуванні хуліганства, пов'язаного з опором представникові влади або представникові громадськості, який виконує обов'язки з охорони громадського порядку, проводилось у 84% вивчених кримінальних проваджень, по яким підозрювані були затримані на місці вчинення суспільно-небезпечного діяння. Крім того освідуванню підлягали і потерпілі (67%), адже в ході вчинення хуліганських дій, як зазначалось вище, часто мають місце випадки заподіяння тілесних ушкоджень.

Тобто це одна з найбільш поширених слідчих (розшукових) дій при розслідуванні хуліганства. До об'єктів освідування потрібно віднести:

- підозрюваного, на тілі якого можуть бути особливі прикмети (наприклад, родимки, татуювання, родимі плями, шрами), сліди боротьби, поранення, а також інші ознаки;
- потерпілого, на тілі якого можуть бути різні тілесні ушкодження і сліди кримінального правопорушення (крові, сечі, інші речові докази біологічного походження);
- свідка, на тілі якого можуть бути сліди, які мають відношення до вчинення хуліганства.

Також примусове освідування за рішенням органу розслідування може бути застосоване до будь-яких учасників процесу. Тобто свідки та потерпілі також можуть бути задіяні в проведенні зазначеної слідчої (розшукової) дії.

²⁵⁷ [Електронний ресурс]. URL : <http://www.pravoznavec.com.ua/period/article/134/%D0>

У будь-якому разі, освідування є обов'язковою слідчою дією при розслідуванні хуліганства. Адже виявлені під час її проведення сліди допомагають перевірити показання та встановити картину злочину, особливо в тих випадках, коли виникають сумніви в правдивості показань потерпілого.

Під час розслідування хуліганства часто виникають ситуації, коли потрібно проводити безпосереднє затримання злочинця під час або безпосередньо після вчинення суспільно небезпечних дій. Опитуванням працівників слідчих та оперативних підрозділів стосовно кримінальних правопорушень, кваліфікованих за ст. 296 КК України, встановлено, що в 36% проводилось затримання підозрюваних на місці вчинення злочину, причому в 31% вони чинили опір працівникам поліції. Звичайно, такий стан речей вказує на необхідність ретельної підготовки до затримання і визначення основних тактичних прийомів, що можуть бути застосовані.

Відповідно до ч. 2 ст. 207 КПК України кожен має право затримати без ухвали слідчого судді, суду будь-яку особу, крім осіб, зазначених у статті 482 цього Кодексу:

1) при вчиненні або замаху на вчинення кримінального правопорушення;

2) безпосередньо після вчинення кримінального правопорушення чи під час безперервного переслідування особи, яка підозрюється в його вчиненні.

Крім того, в ч. 1 ст. 208 КПК України зазначається, що уповноважена службова особа має право без ухвали слідчого судді, суду затримати особу, підозрювану у вчиненні злочину, за який передбачене покарання у виді позбавлення волі, лише у випадках:

1) якщо цю особу застали під час вчинення злочину або замаху на його вчинення;

2) якщо безпосередньо після вчинення злочину очевидець, у тому числі потерпілий, або сукупність очевидних ознак на тілі, одязі чи місці події вказують на те, що саме ця особа щойно вчинила злочин.

У тактико-криміналістичному розумінні, як зазначає Є. І. Макаренко, затримання – це невідкладна слідча дія, що проводиться одночасно з оперативно-розшуковими заходами органами дізнання і полягає в безпосередньому зближенні, захваті, обеззброєнні особи, обґрунтовано підозрюваної в учиненні злочину, та її доставленні до місця розташування органу розслідування (суду) для забезпечення виконання процесуальних рішень в інтересах кримінального судочинства»²⁵⁸.

Затримання злочинця завжди і всюди вважалось одним із найнебезпечніших моментів у діяльності правоохоронних органів держави. Адже момент необхідності застосування фізичного впливу, як доречно зазначає Т. Перрі, може бути максимально обмежений несподіваною протидією з боку злочинця²⁵⁹. Тобто час на прийняття певного рішення може бути суворо обмежений, у зв'язку з чим підготовка працівників поліції для проведення даної дії є беззаперечно необхідною.

Вибір тактики затримання залежить від того, чи намагаються хулігани сховатися або чинити опір. У справах аналізованої категорії вкрай рідко вдається заздалегідь підготувати і ретельно спланувати затримання, тому від оперативного працівника вимагаються знання обстановки й уміння діяти рішуче. Особлива увага повинна бути виділена забезпеченню безпеки осіб, що проводять затримання, оскільки з боку хуліганів не виключена ймовірність застосування зброї.

Вивченням кримінальних проваджень зазначеної категорії нами було встановлено, що у 37% випадків, прибувши на місце пригоди, працівники поліції знаходять там лише постраждалого, а хуліган встигає зникнути. У таких випадках вони у відповідності до криміналістичних рекомендацій розшукують злочинця по «гарячих» слідах. Проте і потерпілі, що знаходяться на місці пригоди, можуть бути учасниками хуліганських дій, тому необхідно вживати заходів щодо встановлення їхньої особи і доставки у відповідний підрозділ Національної поліції України.

²⁵⁸ Макаренко Є. І. Розшук і затримання підозрюваних (звинувачених) у наркобізнесі : навч. посіб. Дніпропетровськ : Юрид. акад. м-ва внутр. справ, 2005.

²⁵⁹ Timothy A. Perry. Basic patrol procedures (Second edition). Sheffield, 1998. P. 216.

Особливо обережним необхідно бути при надходженні повідомлення про вчинення хуліганства у квартирі, оскільки в подібних випадках хулігани можуть чинити опір. У першу чергу слід з'ясувати обстановку в квартирі, наявність сторонніх осіб, кількість хуліганів, їхній стан, можливу поведінку родичів, сусідів. Затримання слід здійснювати лише при кількісній перевазі затримуваних.

Підсумовуючи, слід зазначити, що затримання є важливою дією, підготовка й тактика проведення якої потребують ретельного вивчення для безпеки працівників органів внутрішніх справ під час її проведення.

Розглядаючи допит потерпілого та свідків в кримінальних провадженнях, розпочатих за ч. 3 ст. 296 КК України, одразу слід зазначити, що допит є найбільш розповсюдженою слідчою (розшуковою) дією, за допомогою якої збирається інформація під час розслідування.

Взагалі, допит можна визначити, про що наголошує В. А. Журавель, як «процесуальну дію, що являє собою регламентований кримінально-процесуальними нормами інформаційно-психологічний процес спілкування осіб, які беруть у ньому участь, спрямований на отримання інформації про відомі допитуваному факти, що мають значення для встановлення істини у справі»²⁶⁰.

Проведеним анкетуванням співробітників слідчих підрозділів встановлено, що допит потерпілих від злочинів по досліджуваній категорії кримінальних проваджень, визначено як джерело, з якого найчастіше отримується інформація для висунування версій щодо особистості злочинців та проведення слідчих (розшукових) дій у 45% випадків. Окрім того, допит потерпілих визначався найбільш ефективною слідчою (розшуковою) дією під час розслідування 63% опитаних.

Хуліган може відмовитись відповісти на одне конкретне запитання, а на інші надасть свідчення. У зв'язку з цим необхідно

²⁶⁰ Криміналістика: підручник для студ. юрид. ВНЗ / кол. авт. Глібоко В. М., Дудніков А. Л., Журавель В. А. та ін.; за ред. В. Ю. Шепітька. Київ: Видавничий Дім «Ін Юре», 2001. 682 с. С. 252.

приділити увагу тактичним прийомам, що застосовуються під час допиту.

Серед головних тактичних прийомів допиту М. П. Яблоков виділяє такі:

- встановлення психологічного контакту;
- демонстрація перед допитуваним можливого механізму вчинення злочину;
- демонстрація доказів із роз'ясненням їх значення;
- створення уявлення про перебільшену поінформованість слідчого;
- приховування поінформованості слідчого від допитуваних;
- використання елементу раптовості²⁶¹.

На думку Г. Г. Доспулова, викриття неправдивих показань забезпечується такими засобами:

- постановки деталізуючих запитань щодо перебування допитуваного у вказаному місці і контрольних запитань щодо фактів, точно встановлених у справі;
- оголошення фрагментів показань осіб, на яких посилався підозрюваний;
- оголошення показань осіб, які спростовують заяву підозрюваного про алібі;
- пред'явлення доказів, які підтверджують перебування допитуваного у місці вчинення злочину;
- оголошення висновку експерта, результатів окремих слідчих (розшукових) дій, які свідчать про можливість перебування допитуваного на місці злочину²⁶².

Аналіз опитування працівників правоохоронних органів дав змогу визначити основні тактичні прийоми допиту, що застосовувались респондентами, зокрема:

- встановлення психологічного контакту – 100%;
- викладання показань у формі вільної розповіді – 100%;

²⁶¹ Яблоков Н. П. Криминалистика в вопросах и ответах : учеб. пособ. М. : Юристъ, 2000. 224 с.

²⁶² Доспулов Г. Г. Психология допроса на предварительном следствии. М. : Юрид. лит., 1976. С. 72–74.

- постановка запитань – 100%;
- спостереження за поведінкою допитуваного – 59%;
- використання різних темпів допиту – 48%;
- застосування відеозапису – 46%;
- створення й зняття напруги – 31%;
- приховування меж поінформованості слідчого – 28%;
- пред'явлення доказів – 17%.

Вивченням кримінальних проваджень, розпочатих за ч. 3 ст. 296 КК України, з'ясовано, що допит свідків та потерпілих був спрямований на з'ясування: події злочину, обставин злочину, характеру дій злочинців у 100% випадків; причини та умови, що сприяли вчиненню злочину, – 33%; відомостей про минулі взаємини з підозрюваним – 25%. Визначені дані вказують на те, що при розслідуванні усього масиву досліджуваних проваджень слідчі з'ясовують подію злочину, обставини злочину, характер дій злочинців.

Та одразу зазначимо, що виявленню причин та умов, котрі сприяли вчиненню злочинів, слідчими приділяється увага в одному випадку з п'яти.

Констатуючи вищенаведене, необхідно зазначити, що до початкових слідчих (розшукових) дій під час розслідування хуліганства, пов'язаного з опором представникові влади або представникові громадськості, який виконує обов'язки з охорони громадського порядку, необхідно віднести огляд місця події, освідування, допит потерпілих та свідків. Вірно обрана тактика цих слідчих (розшукових) дій дає можливість ефективно збирати доказову інформацію, що буде мати значення на подальшому етапі розслідування.

3.2. Криміналістичне забезпечення проведення подальших слідчих (розшукових) дій

На подальшому етапі розслідування хуліганства, пов'язаного з опором представникові влади або громадськості, який виконує

обов'язки з охорони громадського порядку, проводиться велика кількість СРД, НСРД та інших заходів. Їх проведення здебільшого направлене на виявлення нової доказової інформації та на перевірку даних, що були зібрані на початковому етапі розслідування. Ми вважаємо, що найбільш доречно розділяти початковий та подальший етапи моментом пред'явлення особі підозри. Після цього працівники правоохоронних органів уже проводять допити цієї особи, пред'явлення для впізнання та інші процесуальні дії, що необхідні для доведення вини підозрюваного у вчиненні кримінально-караного діяння. Тому не дарма в окремих методиках розслідування розглядаються особливості проведення слідчих (розшукових) дій подальшого етапу.

Досліджувана наукова категорія має важливе значення для розслідування будь-якого кримінального правопорушення. При розслідуванні кримінальних правопорушень в залежності від конкретної слідчої ситуації повинні проводитись відповідні процесуальні дії. Кожна з них має певні особливості проведення в залежності від складу злочину та певних умов, що склалися на відповідному етапі провадження²⁶³. Аналіз матеріалів кримінальних проваджень дав змогу встановити, що на подальшому етапі розслідування хуліганства, пов'язаного з опором представників влади або представників громадськості, який виконує обов'язки з охорони громадського порядку, зазвичай проводяться такі слідчі (розшукові) дії: слідчий експеримент проводився у 82%, обшук – 43%, пред'явлення для впізнання живих осіб – 9%.

Дійсно, досить часто при розслідуванні хуліганства, пов'язаного з опором представників влади або громадськості, який виконує обов'язки з охорони громадського порядку, об'єктивна перевірка і оцінка отриманих доказів можлива лише шляхом проведення слідчого експерименту. Він дозволяє уповноваженій особі перевірити достовірність отриманих в кримінальному провадженні відомостей, переконатися в правильності своїх

²⁶³ Кузьменко А. С. Організаційно-тактичні особливості огляду місця події при розслідуванні квартирних крадіжок, учинених раніше засудженими особами. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. Вип. 2. Том 4. С. 223–228.

гіпотез та висновків. Крім того, його проведення дає можливість відтворити в цілому обстановку та обставини події з урахуванням взаємних зв'язків, різноманітних деталей і особливостей. Від того, наскільки грамотно слідчий спланує експериментальні дії, багато в чому залежить успіх слідчих дій в цілому, оскільки доказовою базою слугуватимуть оформлені протоколом результати експерименту (як позитивні, так і негативні)²⁶⁴.

Говорячи про поняття слідчого експерименту, одразу слід звернутися до його законодавчого визначення. Так, відповідно до КПК, слідчий експеримент – це слідча (розшукова) дія, що проводиться з метою перевірки і уточнення відомостей, які мають значення для встановлення обставин кримінального правопорушення, слідчий, прокурор має право провести слідчий експеримент шляхом відтворення дій, обстановки, обставин певної події, проведення необхідних дослідів чи випробувань²⁶⁵. А вже В. Г. Лукашевич визначає його як досудову слідчу дію, яка полягає в зіставленні показань і порівнянні змісту сліду пам'яті суб'єкта кримінального процесу (свідка, потерпілого, підозрюваного) з реальною обстановкою на місці²⁶⁶.

На нашу думку, більш точно визначення надав Р. С. Белкін, визначивши, що це пізнавальна слідча дія, суть якої полягає у проведенні досліджень, пов'язаних із встановленням, перевіркою або оцінкою слідчих версій про можливість або неможливість існування певних фактів, що мають значення для кримінальної справи²⁶⁷.

Наступне, що необхідно визначити в цьому питанні, є завдання слідчого експерименту. Серед них, провівши дослідження, Ю. А. Чаплинська виділила такі:

²⁶⁴ Рубан А. С. Следовательный эксперимент: теория и практика : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Владимир, 2009. 26 с.

²⁶⁵ Кримінальний-процесуальний кодекс України № 4651-VI станом на 02.02.2014 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9–10, № 11–12, № 13. С. 88.

²⁶⁶ Лукашевич В. Г. Тактика общения следователя с участниками отдельных следственных действий (допрос, очная ставка, предъявление для опознания, проверка показаний на месте): учеб. пособие. Киев: НИ и РИО КВШ МВД СССР, 1989. 148 с.

²⁶⁷ Белкин Р. С. Эксперимент в следственной, судебной и экспертной практике. М.: Юрид. лит., 1964. 230 с.

- встановлення точного механізму вчинення злочину;
- перевірка висунутих слідчих версій;
- виявлення причин і умов, що сприяли або перешкождали вчиненню злочину;
- перевірка та уточнення фактичних даних, одержаних за результатами проведених окремих слідчих (розшукових) дій;
- отримання нових доказів;
- встановлення та усунення розбіжностей у показаннях підозрюваних, свідків і потерпілих;
- визначення меж поінформованості або необізнаності злочинців про подію злочину тощо²⁶⁸.

Узагальнення наукових розробок вчених-криміналістів і процесуалістів та матеріалів кримінальних проваджень дало змогу зробити висновок, що слідчі не завжди проводять слідчий експеримент при розслідуванні досліджуваного кримінального правопорушення, навіть коли є така можливість (67% від загальної кількості справ). На основі судово-слідчої практики виявлено такі чинники, які ускладнюють проведення слідчого експерименту при розслідуванні досліджуваної категорії кримінальних правопорушень:

- тривалість проведення процесуальної дії – 71%;
- необхідність залучення значної кількості його учасників – 61%;
- підготовка, добір й використання певних знарядь та засобів для багатократного проведення випробувань у різних умовах – 52%;
- конфліктне ставлення до його проведення підозрюваного – 43%.

З наведених завдань слідчого експерименту при розслідуванні хуліганства, пов'язаного з опором представникові влади або громадськості, який виконує обов'язки з охорони громадського порядку, досить важлива його попереджувальна роль. Вона досягається шляхом встановлення причин і умов,

²⁶⁸ Чаплинская Ю. А. Организация проведения следственного эксперимента. Журнал научных публикаций аспирантов и докторантов. Курск, 2014. № 2 (92). С. 54–56.

що сприяли вчиненню суспільно-небезпечного діяння. На думку деяких вчених, вона полягає у з'ясуванні таких обставин:

- які обставини полегшили або зробили можливим вчинення злочину;
- які заходи організаційно-адміністративного або технічного характеру повинні бути прийняті, щоб в даних умовах ускладнити чи зробити неможливим вчинення аналогічних злочинів²⁶⁹.

Водночас слід розуміти, що різні цілі слідчого експерименту можуть досягатися під час проведення однієї слідчої (розшукової) дії. Адже їх обмеження лише перевіркою вже наявних доказів досить звужує сферу застосування досліджуваної процесуальної дії. Тобто під час розслідування хуліганства, пов'язаного з опором представникові влади або громадськості, який виконує обов'язки з охорони громадського порядку, слідчий експеримент проводиться для досягнення різних завдань. Вони не можуть існувати окремо одна від одної, а поєднуються в різних комбінаціях, обов'язковою складовою яких є отримання нових доказів. Як бачимо, проведення однієї процесуальної дії може бути спрямоване на перевірку доказів, а також на встановлення умов, що сприяли вчиненню кримінального правопорушення.

Крім визначення завдань слідчого експерименту, важливим моментом є здійснення його організаційно-підготовчих заходів. Серед них, наприклад, А. М. Ларін визначає такі:

- коло та послідовність питань, які необхідно з'ясувати;
- склад учасників слідчої дії та осіб, які надають допомогу слідчому;
- місце та час проведення слідчої дії;
- попередні та наступні слідчі, розшукові, технічні та організаційні заходи, проведення яких забезпечить успіх цієї слідчої дії;
- перелік матеріалів справи та науково-технічних засобів, що можуть знадобитись;

²⁶⁹ Белкин Р. С., Белкин А. Р. Эксперимент в уголовном судопроизводстве: методологическое пособие. М.: Издательская группа НОРМА-ИНФРА М, 1997. 160 с.

– доповнення та зміна загального плану по справі та планів інших слідчих дій²⁷⁰.

Л. Е. Ароцкер та В. П. Колмаков серед них виділяли такі:

– складання постанови про проведення слідчого експерименту;

– вирішення питання про кількість понять;

– вирішення питання про необхідність залучення експерта та забезпечення його явки;

– визначення кола свідків, очевидців, потерпілих, участь яких необхідна, та забезпечення їх явки;

– вирішення питання про доцільність участі обвинуваченого та забезпечення його явки;

– визначення місця організації слідчого експерименту;

– забезпечення отримання предметів, які повинні бути використані при експерименті;

– підготовка необхідних науково-технічних засобів²⁷¹.

У свою чергу А. А. Ексархопуло при визначенні заходів підготовчого етапу зосередив увагу на таких:

– визначення цілей слідчого експерименту;

– з'ясування умов проведення (місце, час, обстановка);

– з'ясування змісту експериментальних дій та їх послідовності;

– підготовка реквізиту та реконструкція обставин;

– визначення кола учасників слідчого експерименту;

– підготовка техніко-криміналістичних засобів;

– складання плану слідчого експерименту²⁷².

Важливе значення при проведенні досліджуваної слідчої (розшукової) дії є застосування засобів фіксації її ходу, основним з яких є протокол. У ньому, на думку Д. Д. Зайця, повинні відображатися такі дані: маршрути прибуття на місце проведення

²⁷⁰ Ларин А. М. Расследование по уголовному делу. Планирование, организация. М. : Юрид. лит., 1970. 224 с.

²⁷¹ Колмаков В. П., Ароцкер Л. Е. Следственный эксперимент на предварительном следствии. Харьков: Издание Института, 1949. 35 с.

²⁷² Эксархопуло А. А. Криминалистика в схемах и иллюстрациях : учеб. пособ. СПб. : Издательство «Юридический центр Пресс», 2002. 450 с.

слідчої дії; зміст і характер дій учасників та їхні результати²⁷³. З цього приводу О. В. Ковальова відмічає, що під науково-технічними засобами слід розуміти сукупність приладів, пристроїв, апаратури, інструментів та матеріалів, які застосовуються відповідно до чинного законодавства спеціально уповноваженими особами для досягнення науково обґрунтованого результату, який би сприяв захисту прав і законних інтересів учасників кримінального провадження, повному та швидкому розкриттю і розслідуванню злочинів та викриттю винних осіб, і щоб жодна невинна особа не була піддана покаранню²⁷⁴.

З огляду на проведене нами дослідження щодо можливих організаційно-підготовчих заходів до слідчого експерименту при розслідуванні хуліганства, пов'язаного з опором представників влади або громадськості, який виконує обов'язки з охорони громадського порядку, респонденти вказали такі:

- попередній допит особи, показання якої перевірятимуться (100%);
- підготовка технічних засобів (34%);
- підготовка транспортних засобів (19%);
- визначення учасників слідчої (розшукової) дії (71%);
- вивчення матеріалів кримінального провадження (34%);
- забезпечення безпеки під час проведення процесуальної дії (27%);
- проведення оперативно-розшукових заходів із метою отримання додаткової інформації про обстановку й обставини події (6%);
- підготовка допоміжних засобів (46%);
- складання плану слідчої (розшукової) дії (76%);
- попередній огляд території (приміщення), де передбачається провести цю слідчу дію (4%).

²⁷³ Заєць Д. Д. Загальні правила підготовки і прийоми проведення перевірки показань на місці в умовах типових слідчих ситуацій. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е. О. Дідоренка*. 2008. № 2. С. 211–223.

²⁷⁴ Ковальова О. В. Науково-технічні засоби розшукової роботи слідчого. *Правове регулювання суспільних відносин в умовах демократизації Української держави* : матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 2013 р.). Київ: НТТУ «КПІ», 2013. С. 193–194.

Кожен із перелічених заходів має своє значення, що визначає важливість його здійснення. Їх відсутність негативно відображається на проведенні даної дії та її остаточних результатах.

Також ми підтримуємо позицію С. О. Шейфера, який наголошує на тому, що досліджувану СРД можна класифікувати за характером прийому її проведення таким чином:

- правильність показань перевіряється шляхом пошуку ще не виявлених слідів події, які повинні бути, якщо в показаннях правильно відтворено хід події;

- правильність показань перевіряється шляхом виявлення таких об'єктів на місцевості, наявність яких може вплинути на хід події, що робить її можливою чи неможливою;

- правильність показань перевіряється шляхом виявлення «конкретної поінформованості» допитуваного;

- правильність показань перевіряється за допомогою протиставлення та поєднання деталей злочинного діяння, вказаного різними його учасниками²⁷⁵.

З огляду на це для найбільш точного та ефективного його проведення необхідно дотримуватись певних тактичних умов. К. О. Чаплинський серед них виділяє такі:

- проведення слідчого експерименту в умовах, максимально наближених до тих, в яких відбувалася подія, факт або явище;

- використання під час експерименту тих же приладів, механізмів, пристроїв та матеріалів, що використовувалися під час злочинної події;

- неодноразове (багатократне) проведення дослідів;

- поетапне (стадійне) проведення дослідів та повторення випробувальних дій у змінюваних умовах;

- проведення необхідних експериментально-дослідницьких дій (випробувань), максимально схожих із тими, що мали місце у дійсності;

- обмежена кількість учасників слідчої дії;

- залучення свідка, потерпілого, підозрюваного або обвинуваченого до проведення експерименту;

²⁷⁵ Шейфер С. А. О познавательной сущности и пределах применения проверки показаний на месте. *Вопросы борьбы с преступностью*. Москва, 1978. № 28. С. 116–133.

– проведення слідчого експерименту з кожним підозрюваним окремо;

– забезпечення безпеки учасників слідчого експерименту²⁷⁶.

Обов'язковою тактичною умовою проведення слідчого експерименту є використання технічних засобів фіксації (наприклад, відеокамери). Адже їх застосування під час проведення значно підвищує його інформаційну цінність. При проведенні слідчого експерименту закон надає право слідчому, прокурору або за їх дорученням залученому спеціалісту проводити вимірювання, фотографування, звуко- чи відеозапис, складати плани і схеми, виготовляти графічні зображення, відбитки та зліпки, які додаються до протоколу. Треба зазначити, що фіксація покликана не лише описувати та засвідчувати результати слідчого експерименту, а й процесуального порядку його проведення, отже, гарантії дотримання прав учасників процесу, та, як наслідок – факту допустимості доказів, отриманих внаслідок його проведення²⁷⁷.

Серед умов слідчого експерименту найбільш вагомими в досліджуваній категорії проваджень є такі:

1) проведення слідчого експерименту в обстановці, максимально наближеній до тих, в яких відбувалася подія;

2) встановлення та підтримання психологічного контакту з хуліганом та спостереження за його поведінкою;

3) неодноразове повторення однорідних дослідів у змінних умовах;

4) оптимальне обмеження кількості учасників слідчого експерименту.

Завдяки їх дотриманню забезпечується встановлення можливості існування того чи іншого факту. Водночас негативне рішення, про що наголошують деякі науковці, означає його неможливість у момент розслідуваного події, якщо результати експерименту є достовірними. Тобто, якщо експериментом

²⁷⁶ Чаплинський К. О. Тактичне забезпечення проведення слідчих дій: монографія. Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2010. 560 с.

²⁷⁷ Кірпач І. С. Завдання слідчих (розшукових) дій у кримінальному провадженні. Митна справа. 2013. № 3 (87). Ч. 2, кн. 1. С. 233–234.

установлена неможливість проникнення дорослої людини в пролам, виявлений у стелі магазину, те це буде означати, що при здійсненні крадіжки доросла людина не пролізла в цей пролам²⁷⁸. По досліджуваній категорії кримінальних проваджень можна привести інший приклад.

Приклад: 07 листопада 2014 року близько 16 год.40 хв. гр. Ш., перебуваючи в стані алкогольного сп'яніння на території автостанції «Конотоп» у м. Конотоп, проводжаючи родичів на автобус, заважав посадці пасажирів на вказаний автобус та при цьому знаходився в салоні автобуса без квитка, тому водій автобуса гр. Ц. зробив йому зауваження. На що правопорушник, будучи невдоволений зауваженням гр. Ц., незважаючи на оточуючих громадян та виражаючи до них явну неповагу, спровокував словесну сварку, в ході якої голосно почав ображати водія нецензурною лайкою. На таку зневажливу поведінку водій автобуса запропонував йому покинути салон, однак гр. Ш. продовжував хуліганські дії. Вийшовши із салону автобуса, він з особливою зухвалістю почав тягати водія за одяг, розмахуючи руками, в результаті чого пошкодив його куртку, при цьому гучно виражався нецензурною лайкою та погрозами на адресу водія. Хуліганські дії гр. Ш. помітив старший дільничний інспектор Конотопського МВ гр. Є., який ніс службу на закріпленій за ним дільниці, і зробив йому зауваження з метою припинення протиправних дій. Хуліган, бачачи, що гр. Є. перебуває у форменному одязі працівника міліції, в якому той ніс службу, вхопив його за комір бушлата, пошкодивши його, а потім умисно кулаком руки наніс гр. Є. один удар в обличчя, від чого той впав на асфальт, а обвинувачений гр. Ш., продовжуючи свій злочинний намір, намагався залізти на потерпілого гр. Є. зверху, виражаючись при цьому нецензурною лайкою на адресу потерпілого з приводу займаної ним посади та висловлюючи погрози стосовно життя

²⁷⁸ Лившиц Е. М., Белкин Р. С. Тактика следственных действий. М., 1997. 365 с. С. 152.

і здоров'я. Протиправні дії обвинуваченого гр. Ш. відносно працівника правоохоронного органу були припинені водіями маршруток автостанції «Конотоп»²⁷⁹.

Для забезпечення ефективного проведення досліджуваної слідчої (розшукової) дії доцільно проводити певні заходи. Серед них Ю. В. Гаврилін виділяє такі:

- видалення з місця проведення слідчої дії сторонніх осіб;
- забезпечення огородження місця проведення слідчого експерименту;
- забезпечення охорони підозрюваного (обвинуваченого), який знаходиться під вартою;
- проведення слідчої дії в такий час, коли імовірність з'явлення сторонніх громадян є мінімальною;
- постановка дослідів у такий спосіб, щоб не піддавались безпечі життя та здоров'я учасників експерименту;
- наявність резерву сил та засобів для швидкого та ефективного реагування на екстремальні ситуації²⁸⁰.

Проведеним опитуванням працівників поліції встановлено, що при розслідуванні досліджуваного виду хуліганства респонденти до них відносять такі:

- застосування загороджувальних заходів – 75%;
- проведення інструктажу з учасниками слідчої (розшукової) дії стосовно їх поведінки під час неї – 64%;
- вжиття охоронних заходів – 51%.

К. О. Чаплинський акцентує увагу на тому, що доцільно обов'язково проводити цю процесуальну дію на місцях вчинення найбільш складних і значних для кримінальної справи епізодів злочинної діяльності групи, а за іншими епізодами – обмежитися ретельним слідчим оглядом, додаючи до нього схеми (креслення, графіки, діаграми), власноруч виконані злочинцями, в яких відображаються усі суттєві риси та особливості місць подій

²⁷⁹ Справа № 577/332/15-к. Архів Конотопського міськрайонного суду Сумської обл., 2015 р.

²⁸⁰ Гаврилін Ю. В. Криминалистическая тактика и методика расследования отдельных видов преступлений в определениях и схемах: учеб. пособ. М.: Книжный мир, 2004. 332 с.

і динаміка окремих злочинних дій. Графічні зображення ретельно перевіряються показаннями потерпілих, свідків, співучасників злочинної діяльності. Однак ця рекомендація може бути реалізована лише у виняткових випадках²⁸¹.

Перевірка показань особи на місці проводиться у таких випадках:

1) коли під час допиту злочинець не зміг назвати точні параметри чи орієнтири розташування об'єкта, що цікавить слідство, заявивши при цьому, що вкаже приміщення або шлях до нього. У даному випадку не виключено, що особа, яка не брала участі в крадіжці, бере всю відповідальність на себе. Попередній ретельний допит і перевірка свідчень на місці дозволять виявити цю невідповідність;

2) для більш точного й наочного уявлення про механізм злочину;

3) коли обставини, що мають значення для справи, можуть бути встановлені (перевірені) на місці лише за участю допитуваного;

4) з метою з'ясування початкової обстановки на місці події, якщо з часом вона була порушена, а її точне відновлення необхідне для справи;

5) для відшукування невиявлених слідів злочину (неповнолітній у ході перевірки бере активну участь у відшукуванні слідів та пояснює, який їх зв'язок зі злочином);

6) для встановлення об'єктів, наявність яких могла б вплинути на хід злочину. Цей прийом дещо нагадує слідчий експеримент та застосовується у практиці розслідування порівняно часто. Для перевірки показань про те, що неповнолітній проник до приміщення через лаз або переховувався у схованці, необхідно з'ясувати, чи є такі об'єкти на місцевості і чи дозволяють вони вчинити такі дії²⁸².

²⁸¹ Чаплинський К. О. Тактичне забезпечення проведення слідчих дій: монографія / Дніпропетровськ: Дніпр. держ. ун-т внут. справ; Ліра ЛТД, 2011. 496 с.

²⁸² Криминалистическая методика расследования отдельных видов преступлений : учеб. пособ. в 2-х ч. / под ред. А. П. Резвана, М. В. Субботиной. Ч. 2. М. : ИМЦ ГУК МВД России, 2002, 232 с.

При проведенні слідчих експериментів, ціллю яких є встановлення факту або процесу вчинення хуліганських дій, при розслідуванні хуліганства, пов'язаного з опором представникові влади або громадськості, який виконує обов'язки з охорони громадського порядку, необхідно вирішувати питання про можливість існування того, чи відбулася та або інша подія або як утворювалися сліди цієї події. У тих же випадках, як доречно зазначає О. К. Чернецький, коли цією слідчою (розшуковою) дією встановлюється лише можливість певного перебігу події, можливість утворення слідів таким чином, то висновки з результатів цих експериментів будуть тільки ймовірними, оскільки можливість перебігу події таким чином ще не виключає, що вона розгорталася інакше, ще не дозволяє стверджувати, що вона протікала тільки так²⁸³.

Серед заходів, які ми вважаємо за доцільне охарактеризувати за даним кримінальним провадженням, є добір допоміжного персоналу. Зокрема це стосується спеціалістів. Адже у досліджуваних правопорушеннях важливе значення мають спеціальні знання, за допомогою яких можна встановити ймовірність механізму вчинення злочину. Для прикладу, спеціалісти, як доречно зазначає В. С. Бондар, надають допомогу слідчому на всіх етапах слідчого експерименту: а) виявити ключові та вказати небезпечні для здоров'я учасників моменти; б) відтворити обстановку та умови проведення дослідів, максимально наближених до події вбивства; в) розробити план, організувати досліді та здійснити контроль за їх виконанням; г) надати максимальне сприяння в підборі аналогів, виготовленні макетів та муляжів знарядь та предметів, що були об'єктами; д) оцінити отримані результати. Допомога слідчому може бути конкретизована такими завданнями: 1) участь у контролі за правильним виконанням умов проведення слідчого експерименту, тобто в забезпеченні адекватності критеріїв порівняння обставин, що потребують уточнення

²⁸³ Чернецький О. К. Результати слідчого експерименту та їх доказове значення : *Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского* : Серия «Юридические науки». 2013. № 1. Том 26 (65). С. 464–471.

чи перевірки; 2) участь у виборі серед характеристик і параметрів, які перевіряються, тих, що відображають суттєві сторони досліджуваної обставини чи факту; 3) формулювання рекомендацій щодо врахування максимально можливого діапазону змін даних характеристик та самих обставин; 4) науково-технічне та консультативне супроводження експериментальної перевірки даних обставин; 5) участь у встановленні характеру, закономірності та стійкості зв'язку між раніш встановленими достовірними та знову отриманими в експерименті параметрами ситуації, що аналізується; 6) участь в отриманні даних, які будуть вихідними для вирішення конкретних експертних завдань; 7) участь у відборі експериментальних зразків при проведенні ідентифікаційних експертних досліджень; 8) участь у фіксації результатів експерименту²⁸⁴, що ми підтримуємо.

Акцентуємо увагу на тому, що у 39% випадків процесуальна дія проводилась у конфліктних ситуаціях, зокрема:

- відмова хулігана від участі в ньому безпосередньо після прибуття на місце проведення – 21%;
- дача відносно неповних чи неправдивих показань для внесення суперечностей у розслідування – 36%;
- спроба втекти з місця проведення процесуальної дії – 1%.

На підставі опитування співробітників оперативних і слідчих підрозділів органів внутрішніх справ і прокуратури К. О. Чаплинський відніс до найбільш розповсюджених видів слідчого експерименту такі:

- по встановленню можливості спостереження або сприйняття якого-небудь факту чи явища – 14%;
- по встановленню можливості існування якого-небудь факту чи явища – 6%;
- по встановленню можливості здійснення якої-небудь дії в певних умовах – 21%;
- по встановленню наявності або відсутності у конкретної особи певних професійних вмінь та навичок – 7%;

²⁸⁴ Бондар В. С. Особливості проведення слідчого експерименту при досудовому розслідуванні кримінальних правопорушень, пов'язаних із застосуванням вогнепальної зброї. *Часопис Академії адвокатури України*. 2013. № 20. С. 1–6.

- по встановленню можливості учинення тих або інших дій за визначений час – 12%;

- по встановленню послідовності розвитку певної події та механізму злочину чи окремих його елементів – 13%;

- по встановленню меж поінформованості особи про факти, що цікавлять слідство, – 27%²⁸⁵.

Для її вирішення необхідним є застосування тактичних прийомів. Дослідження судово-слідчої практики вказує на те, що основними видами слідчого експерименту по досліджуваній категорії справ є такі:

- спрямовані на встановлення черговості вчинення дій та механізму злочину чи окремих його елементів (65%);

- спрямовані на встановлення ймовірності вчинення будь-якої дії в конкретних умовах дійсності (47%);

- спрямовані на встановлення можливості спостереження або сприйняття певного факту чи явища (16%);

- спрямовані на встановлення можливості вчинення тих або інших дій за визначений час (2%).

Аналіз опитування респондентів дозволив зробити висновок, що при розслідуванні досліджуваного виду хуліганства для найбільш ефективного проведення зазначених видів слідчого експерименту доцільно застосовувати такі тактичні прийоми:

- встановлення та підтримка психологічного контакту з учасниками слідчого експерименту протягом всього періоду її проведення – 89%;

- проведення експериментальних дослідів чи випробувань із кожним хуліганом окремо – 71%;

- спостереження за поведінкою осіб, за участю яких проводяться досліді чи випробування, – 39%;

- порівняння дій, які чинить особа під час проведення слідчого експерименту, з реальною обстановкою на місці події – 32%.

Під час вчинення хуліганства групою осіб обов'язковим тактичним прийомом є проведення слідчого експерименту окремо

²⁸⁵ Чаплинський К. О. Організаційно-тактичні основи слідчого експерименту : зб. наук. праць. *Право і суспільство*. 2010. № 6 (44). С. 233–237.

з кожною особою. У даному випадку Ю. А. Чаплинська зазначає, що проведення експериментальних дій за участю кількох злочинців одночасно є неприпустимим, оскільки тягне за собою можливість узгодження між ними своїх позицій та дій. Крім того, пояснення одного учасника експерименту матимуть навідиний характер стосовно інших²⁸⁶.

Також важливим є залучення до слідчого експерименту працівників оперативних підрозділів, що дозволяє спостерігати за поведінкою підозрюваного на місці його проведення та мати можливість більш чітко визначати ступінь його обізнаності про обставини крадіжки.

З огляду на значний час проведення процесуальної дії та велику кількість залучених до неї осіб необхідно її проводити у два етапи (до виїзду на місце проведення експерименту та безпосередньо на місці експериментальних дій).

Проведеним дослідженням криміналістичної літератури, а також відомостей опитування респондентів, нами було визначено перелік тактичних помилок, що спостерігаються під час досліджуваної процесуальної дії:

- невчасне проведення процесуальної дії – 54%;
- відсутність психологічного контакту з хуліганом – 62%;
- неналежне відтворення умов об'єктивної дійсності – 49%;
- ігнорування оперативно-розшукової інформації – 24%; відсутність техніко-криміналістичних засобів – 47%.

Підсумовуючи, зазначимо, що проведення слідчого експерименту при розслідуванні досліджуваного виду хуліганства дозволяє ефективно перевірити доказову інформацію наприкінці досудового розслідування. Ефективне його проведення дає змогу оптимально об'єктивно скласти обвинувальний акт для направлення його до суду.

Значення обшуків у розслідуванні хуліганства зумовлене тим, що нерідко їх результати містять початкові відомості, які доводять причетність осіб до хуліганських дій і можуть бути основою

²⁸⁶ Чаплинская Ю. А. Организация проведения следственного эксперимента. Журнал научных публикаций аспирантов и докторантов. Курск, 2014. № 2 (92). С. 54–56.

висунення криміналістичних версій та планування розслідування злочинів. Крім того, усі виявлені під час обшуку матеріальні сліди злочину можна порівняти з інформацією, отриманою під час проведення оглядів. Взагалі, обшук, як стверджує О. О. Ексархопуло, – це слідча дія, що полягає в примусовому обстеженні ділянок місцевості, приміщень, транспортних засобів чи осіб з метою виявлення та вилучення знарядь злочину, предметів і цінностей, здобутих злочинним шляхом, інших об'єктів, що мають значення для справи, а також розшукуваних осіб і трупів²⁸⁷. У свою чергу К. О. Чаплинський стверджує, що обшук – це слідча дія, змістом якої є примусове обстеження приміщень і споруд, ділянок місцевості, окремих громадян з метою відшукування і вилучення предметів, що мають значення для справи, а також виявлення розшукуваних осіб²⁸⁸.

А вже відповідно до ч. 1 ст. 234 КПК України «обшук проводиться з метою виявлення та фіксації відомостей про обставини вчинення кримінального правопорушення, відшукування знаряддя кримінального правопорушення або майна, яке було здобуте в результаті його вчинення, а також встановлення місцезнаходження розшукуваних осіб».

Мета обшуку при розслідуванні хуліганства – відшукати та вилучити предмети, які можуть мати доказове значення у кримінальному провадженні, предмети, вилучені з цивільного обігу тощо.

За кримінальними провадженнями за ст. 296 КК України може виникати необхідність у проведенні обшуку за місцем проживання підозрюваного. Під час розслідування хуліганства обшуки за місцем проживання підозрюваного проводяться відразу після його затримання, що дозволяє виявити і вилучити знаряддя злочину, речі і цінності, здобуті злочинним шляхом, та інші предмети й документи, які мають значення для справи. Відповідно

²⁸⁷ Ексархопуло А. А. Криміналістика в схемах и иллюстрациях : учеб. пособ. СПб. : Издательство «Юридический центр Пресс», 2002. 450 с.

²⁸⁸ Чаплинський К. О. Тактика проведення окремих слідчих дій : монографія. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2006. 306 с.

до ст. 235 КПК України обшук житла або іншого володіння особи проводиться тільки за ухвалою слідчого судді.

Вивченням кримінальних проваджень за досліджуваною категорією злочинів нами встановлено, що серед загальної їх кількості обшук за місцем мешкання підозрюваного проводився лише у 7% випадків. На думку В. А. Кузьміна, достатність підстав для провадження обшуку визначається внутрішнім переконанням слідчого і судді, яке формується на підставі закону, життєвого і професіонального досвіду²⁸⁹. Таким чином, рішення про проведення обшуку в усіх випадках має ґрунтуватися на матеріалах кримінального провадження та оцінці їх слідчим у всій сукупності.

Узагальнення поглядів вчених та сучасного стану слідчої діяльності дозволяє дійти висновків, що організаційно-підготовчі заходи до проведення обшуку повинні складатися з таких елементів:

- 1) вивчення матеріалів кримінальної справи;
- 2) збирання орієнтуючої інформації про:
 - особу злочинця, а також членів його сім'ї, родичів та знайомих;
 - усі епізоди злочинної діяльності;
 - місця (об'єкти) обшуків;
 - знаряддя (засоби) злочину та предмети, що здобуті злочинним шляхом і підлягають відшуканню, та ін.
- 3) аналіз та оцінка зібраної інформації та слідчої ситуації, що склалася на певному етапі розслідування, до ухвалення рішення про проведення обшуку;
- 4) прийняття (ухвалення) рішення про проведення обшуку;
- 5) планування та визначення часу проведення обшуку;
- 6) створення оптимальних умов для проведення даної слідчої дії;
- 7) визначення та підготовка необхідних науково-технічних і транспортних засобів;

²⁸⁹ Кузьмин В. А. Досмотр и обыск: основания и порядок проведения, права граждан, порядок обжалования. *Сам себе адвокат*. Выпуск № 32. М. : Юрайт-Издат, 2007. 44 с.

- 8) вирішення питання про застосування службово-розшукового собаки;
- 9) добір необхідних учасників для проведення обшуку;
- 10) визначення способу фіксації ходу та результатів обшуку;
- 11) розробка заходів, що передбачають дії учасників обшуку у випадках виникнення непередбачуваних ситуацій або ускладнень;
- 12) забезпечення безпеки учасників слідчої дії;
- 13) складання плану проведення обшуку;
- 14) проведення інструктивної наради (інструктаж) серед усіх учасників слідчої дії²⁹⁰.

Отримана інформація в сукупності з іншими доказами може сприяти слідчому встановити істину у справі. Незважаючи на вищевикладене, можемо констатувати недостатній рівень використання даної слідчої (розшукової) дії при розслідуванні злочинів, кваліфікованих за ч. 3 ст. 296 КК України.

У справах про хуліганство в ході обшуку підлягають відшуканню об'єкти, які:

- 1) доводять факт учинення хуліганства. До них можна віднести, скажімо, предмети, що належали потерпілим і підібрані хуліганом, розірваний і забруднений кров'ю одяг потерпілого, зброя або предмети, якими були заподіяні тілесні ушкодження;
- 2) свідчать про постійний характер антисуспільної поведінки хулігана: наявність вогнепальної чи холодної зброї або предметів, спеціально пристосованих для нанесення тілесних ушкоджень;
- 3) свідчать про те, що особи, які вчинили хуліганство, причетні й до інших злочинів;
- 4) розкривають характер взаємовідносин хулігана з потерпілим або свідком.

М. В. Салтєвський вказує, що принцип раптовості тісно пов'язаний із принципом прихованості (конспіративністю) підготовки обшуку. Підготовка до обшуку не підлягає розголосу навіть

²⁹⁰ Чаплинський К. О. Організація і тактичні прийоми проведення одночасних обшуків : зб. наук. праць. *Науковий вісник Юридичної академії Міністерства внутрішніх справ*. 2004. № 3 (17). 404 с. С. 339.

серед працівників прокуратури і органів внутрішніх справ, які не беруть особистої участі в розслідуваній справі. Ці ж принципи поширюються на організацію і провадження виїмки, особливо коли вона проводиться одночасно в різних осіб, організаціях, на підприємствах. Заходи конспірації забезпечують успіх обшуку і виїмки. Раптовість і прихованість – не тільки організаційні засади (принципи), вони можуть розглядатися і як тактичні прийоми, характерні для типових ситуацій²⁹¹.

Серед тактичних прийомів, що можуть використовуватися при проведенні досліджуваної слідчої (розшукової) дії, є спостереження за реакціями обшукуваних осіб. Адже суттєвою особливістю провадження обшуку є те, що особа не може залишатися байдужою під час нього. Вона може болісно реагувати на окремі його етапи та, загалом, гостро переживає в даній обстановці. Тому «...напруженість обшукуваного виникає внутрішньо і, – про що наголошує О. В. Циганенко, – проявляється зовнішньо. В особи виникають прояви хвилювання, зниження критичності мислення, пам'яті, уваги, змінюється колір обличчя, короткочасно розширюються зіниці очей, відбуваються неконтрольовані мікрорухи, що суперечать змісту пояснень обшукуваної особи, покусання або затиснення губ, важке дихання тощо. Реакції значно посилюються, якщо слідчо-оперативна група близько підійшла до розшукуваних об'єктів»²⁹².

У зв'язку з цим не можна також забувати й про можливість залучення спеціалістів при проведенні обшуку під час розслідування хуліганства. Бо спостереження, як тактичний прийом, може бути вдосконалене за рахунок спеціалістів відповідної спеціалізації та використання сучасних засобів фіксації слідчої (розшукової) дії (наприклад, відеозапису), оскільки дані особи можуть надавати слідчому консультації щодо більш ефективного проведення слідчої (розшукової) дії, крім того, визначати та застосовувати відповідні технічні засоби для більш повного

²⁹¹ Салтєвський М. В. Криміналістика (у сучасному викладі) : підручник. Київ : Кондор, 2005. 588 с. С. 348.

²⁹² Циганенко О. В. Використання спеціальних психофізіологічних знань у вдосконаленні тактики проведення обшуку. *Митна справа*. 2014. № 2 (2.2). С. 82–86.

проведення обшуку. А вже застосування техніко-криміналістичних засобів буде, у свою чергу, ще одним із ймовірних тактичних прийомів, що може використовувати слідчий при проведенні обшуку.

Серед можливих спеціалістів, яких можна залучити до проведення досліджуваної слідчої (розшукової) дії, слід відмітити деякі категорії осіб. Так, участь медичних працівників, як зазначає К. О. Чаплинський, є доцільною, якщо у приміщенні знаходиться хворий або немовля. Як свідчить слідча практика, злочинці іноді приховують цінності та інші предмети в бинтах хворого, ніжках крісла паралізованої особи або пелюшках дитини. Крім цього, трапляються випадки, коли близькі злочинців під час обшуків симулюють непритомність, припадки та інші розлади здоров'я²⁹³.

Під час розслідування хуліганства, на думку В. П. Власова, також можна залучати до проведення обшуку кінолога. Адже застосування службово-розшукового собаки надає можливість досягти одразу кількох цілей: по-перше, це є можливістю відшукати предмети зі специфічним запахом; по-друге, можливість легалізувати відомості, здобуті оперативним шляхом²⁹⁴. Крім того, даний захід можна здійснювати як під час обшуку, так і до його початку.

Своєчасні та ретельні обшуки у квартирі хулігана, на його робочому місці мають велике значення для доказування даного кримінального прояву і встановлення інших, невідомих слідству фактів суспільно-небезпечних діянь особи, яка обшукується.

Вивченням кримінальних проваджень було встановлено, що у 5% випадків у результаті обшуку, крім предметів, що відшукувались, виявлялись докази, що свідчили про участь підозрюваного у вчиненні інших злочинів.

²⁹³ Чаплинський К. О. Тактика проведення окремих слідчих дій : монографія. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2006. 306 с.

²⁹⁴ Власов В. П. Расследование хулиганства. *Вопросы борьбы с преступностью*. Москва. 1967. Вып. 5. С. 116–131.

Приклад: 22.02.2008 р. близько 1-ї год. ночі в м. Гайворон Кіровоградської області гр. Б. та гр. В. вчинили хуліганські дії. За даним фактом було порушено кримінальну справу за ч. 2 ч. 4 ст. 296 КК України. Під час розслідування зазначеної справи у гр. Б. при проведенні обшуку за місцем його проживання було виявлено 13,4 грама наркотичного засобу, які він зберігав без мети збуту. За даним фактом була порушена кримінальну справу за ч. 1 ст. 309 КК України²⁹⁵.

Як підсумок, слід зазначити, що обшук при розслідуванні хуліганства надає змогу виявити матеріальні докази, які в подальшому можуть стати основою для обвинувального акту. Використання різних тактичних прийомів при проведенні обшуку дозволяє підвищити його ефективність.

Хуліганство часто відбувається при великій кількості свідків. Тому при його розслідуванні особлива роль належить пред'явленню для впізнання. Взагалі, пред'явлення для впізнання є однією з форм криміналістичної ідентифікації, у процесі якої ототожнення або встановлення схожості відбувається шляхом упізнання²⁹⁶. Дійсно, в процесі даної СРД відбувається ототожнення певних об'єктів з ідеальними слідами, що залишилися у пам'яті людини.

Особливої значущості ця слідча (розшукова) дія набуває при розслідуванні фактів групового хуліганства, коли поряд із встановленням осіб підозрюваних необхідно з'ясувати роль і ступінь відповідальності кожного співучасника²⁹⁷.

У свою чергу Є. П. Іщенко зазначає, що вона полягає в порівнянні допитаною особою образу раніше сприйнятого ним об'єкта у зв'язку з подією злочину або за інших обставин, які мають

²⁹⁵ Кримінальна справа № 1-96. Архів Гайворонського районного суду Кіровоградської області, 2008 рік.

²⁹⁶ Гинзбург А. Я. Тактика пред'явлення для опознання / под ред. И. М. Лузгина. Москва, 1971. 64 с.

²⁹⁷ Єфімов М. М. Розслідування злочинів проти громадського порядку та моральності: навч. посіб.; 2-е вид., доп. і перероб. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2018. 188 с.

значення для досудового розслідування, з пред'явленням у натурі чи за фотознімком з метою встановлення їх тотожності, подібності чи відмінності за ознаками та особливостями зовнішньої будови²⁹⁸.

Одразу слід наголосити на тому, що в досліджуваній категорії кримінальних проваджень найскладнішим та об'ємним є пред'явлення для впізнання живої особи. Воно проводиться у випадках, коли:

- особа, яка підлягає пред'явленню, не була раніше відома тому, хто впізнає, але спостерігалася ним у зв'язку зі злочинною подією;

- той, хто впізнає, знав раніше особу, яка пред'являється, але не може повідомити про неї необхідних даних (наприклад, не може повідомити її прізвище та ім'я);

- особа добре знайома тому, хто впізнає, однак вона це знайомство заперечує²⁹⁹.

Пред'явлення для впізнання може проводитися як за місцем проведення досудового слідства (кабінет слідчого, подвір'я райвідділу, слідчий ізолятор), так й на місці події (окремі ділянки місцевості, споруди, будівлі) за умови, якщо ця обстановка є сприятливою для спостереження та порівняння ознак об'єктів.

У більшості випадків місцем пред'явлення для впізнання є кабінет слідчого³⁰⁰.

Обов'язково слідчий повинен з'ясувати необхідну інформацію про ознаки і властивості об'єкта, який особа раніше спостерігала. І. Когутич з цього приводу наголошує, що метою допиту особи, яка впізнаватиме, є здобуття інформації про зовнішній вигляд, ознаки та прикмети об'єкта, що раніше спостерігався цією особою, і з'ясувати її спроможність впізнати його. Адже в тому випадку, коли допитуваний заявить, що він не пам'ятає ознак,

²⁹⁸ Ищенко Е. П., Филиппов А. Г. Криминалистика : учебник. 2013. 798 с.

²⁹⁹ Криміналістика: навч. посіб. / Р. І. Благута, Р. І. Сибірна, В. М. Бараняк та ін.; за заг. ред. Є. В. Пряхіна. Київ: Атіка, 2012. 496 с.

³⁰⁰ Лобойко Л. М. Кримінально-процесуальне право : курс лекцій. Київ, 2005. С. 66; Настільна книга слідчого. Київ, 2003. С. 149; Методичні рекомендації щодо пред'явлення для впізнання на попередньому слідстві. Київ, 2001. С. 5.

за якими він міг би впізнати об'єкт, проведення цієї слідчої дії є недоцільним³⁰¹.

Такі дії з боку слідчого є порушенням кримінально-процесуальних вимог та можуть призвести до тяжких наслідків.

Важливим питанням підготовки є визначення учасників пред'явлення для впізнання. Так, до обов'язкових учасників впізнання можна віднести:

- особу, яка проводить дану слідчу (розшукову) дію (слідчий, оперативний працівник за окремим дорученням);
- особу, яка буде упізнавати (як правило, свідок, потерпілий);
- особу, яка підлягає впізнанню (як правило, підозрюваний);
- не менше двох статистів;
- не менше двох понятих (у деяких видах впізнання понятих повинно бути не менше чотирьох).

Будь-яке зволікання з пред'явленням для впізнання, про що наголошує Ю. А. Чаплинська, може тягти за собою небажані наслідки, оскільки суб'єкт впізнання з часом забуває образ раніше сприйнятого об'єкта. Тому достовірність впізнання перебуває у прямій залежності від фактора часу. Впізнання може проводитися як за місцем проведення досудового слідства, так й на місці події, за умови якщо ця обстановка є сприятливою для спостереження та порівняння ознак об'єктів³⁰². Тому визначення місця, часу та способу пред'явлення для впізнання є важливим підготовчим заходом, який має бути направлений на те, щоб впізнання проводилося за часом, якомога ближчим до моменту сприйняття злочинної події.

Після проведення організаційно-підготовчих заходів слідчий переходить до робочого етапу пред'явлення для впізнання, який складається з низки тактичних заходів, що передують самому акту впізнання та супроводжують його.

³⁰¹ Когутич І. Тактика підготовки пред'явлення для впізнання у судовому слідстві. *Вісник Львівського університету*. 2004. № 40. С. 408–414.

³⁰² Криміналістика (курс лекцій) : навч. посіб. / М. Ю. Будзівський, О. В. Лускатов, І. В. Пиріг, В. М. Плетенець, К. О. Чаплинський, Ю. А. Чаплинська. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2013. 362 с.

Для гарантування достовірності результатів впізнання необхідно дотримуватися таких, встановлених кримінально-процесуальним законом, правил:

– суб'єкт впізнання повинен бути попередньо допитаним про обставини, за яких він спостерігав відповідний об'єкт, та ознаки, за якими він зможе його упізнати;

– об'єкт пред'являється суб'єкту впізнання разом з іншими об'єктами, у кількості не менше трьох, які не мають різких відмінностей у зовнішньому вигляді;

– перед початком впізнання суб'єкту впізнання пропонують зайняти будь-яке місце серед осіб, які пред'являються;

– свідок чи потерпілий перед пред'явленням для впізнання попереджається про кримінальну відповідальність, передбачену кримінальним законодавством;

– суб'єкт впізнання повинен пояснити, за якими ознаками він упізнав об'єкт;

– про впізнання складається протокол незалежно від його результатів.

Правильно обрана тактика пред'явлення для впізнання зумовлює об'єктивність та якість усієї слідчої дії взагалі³⁰³.

Підсумовуючи, зазначимо, що для подальшого етапу розслідування хуліганства, пов'язаного з опором представникові влади або громадськості, який виконує обов'язки з охорони громадського порядку, беззаперечно необхідно проводити ряд слідчих (розшукових) дій. Для забезпечення ефективного їх проведення доцільно здійснювати відповідні тактичні заходи, а також застосувати тактичні прийоми.

3.3. Використання спеціальних знань при розслідуванні досліджуваного виду хуліганства

Розглядаючи питання щодо використання спеціальних знань при розслідуванні досліджуваного виду хуліганства, вважаємо

³⁰³ Чаплинський К. О. Тактичне забезпечення проведення слідчих дій: монографія. Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-тет внутр. справ; Ліра ЛТД, 2010. 560 с.

за необхідне нагадати, що саме розуміється під терміном «спеціальні знання». Дослідженню проблем цієї категорії приділяється значна увага в юридичній літературі³⁰⁴.

Так, на думку Є. І. Зуєва, спеціальними є професійні, що відповідають сучасному рівню розвитку, пізнання (виключаючи галузі процесуального та матеріального права) у науці, техніці, мистецтві або ремеслі, використання яких у боротьбі зі злочинністю сприяє виявленню доказової та оперативно-розшукової інформації, а також які сприяють розробці технічних засобів і тактичних прийомів виявлення і фіксації слідів або інших ознак злочинних діянь³⁰⁵. У свою чергу Аверьянова Т. В., Белкін Р. С., Корухов Ю. Г., Росинська О. Р. вважають спеціальними «пізнання, придбані суб'єктом у процесі практичної діяльності шляхом спеціальної підготовки або професійного досвіду, засновані на системі теоретичних знань у відповідній галузі»³⁰⁶. А вже П. П. Іщенко визначає спеціальні знання як «будь-які професійні знання, які можуть сприяти виявленню, фіксації та вилученню доказів»³⁰⁷. Але, на нашу думку, найбільш повно відображають природу, походження та напрямки використання спеціальних знань інші визначення.

Зокрема Б. В. Романюк надає таке тлумачення: «спеціальні знання – це сукупність науково обґрунтованих відомостей

³⁰⁴ Винберг А. И. Криминалистическая экспертиза в советском уголовном процессе. М. : Госюриздат, 1956; Махов В. Н. Использование знаний сведущих лиц при расследовании преступлений : монография. М.: Изд-во РУДН, 2000. 296 с.; Романюк Б. В. Сучасні теоретичні та правові проблеми використання спеціальних знань у досудовому слідстві : монографія. Київ: Національна академія внутрішніх справ України, 2002. 196 с.; Лисиченко В. К. Использование данных естественных и технических наук в следственной и судебной практике : учеб. пособ. Київ : Вища школа, 1979; Макаренко Є. І, Негодченко О. В., Тертишник В. М. Экспертизи на досудовому слідстві : навч. посіб. Дніпропетровськ : Дніпроп. юрид. ін-т МВС України, 2001. 204 с.; Соколовский З. М. Проблемы использования в уголовном судопроизводстве специальных знаний при установлении причинной связи явлений : автореф. дис. ...д-ра юрид. наук. Харьков, 1968.

³⁰⁵ Зуев Е. И. Совершенствование использования специальных познаний следственными аппаратами органов внутренних дел. Повышение эффективности использования криминалистических методов и средств расследования преступлений: Труды Академии МВД СССР. М., 1985. С. 65–78.

³⁰⁶ Аверьянова Т. В., Белкин Р. С., Корухов Ю. Г., Россинская Е. Р. Криминалистика : учебник для вузов / под. ред. заслуженного деятеля науки Российской Федерации, профессора Р. С. Белкина. М. : Издательская группа НОРМА-ИНФРА М, 2000. 990 с.

³⁰⁷ Іщенко П. П. Специалист в следственных действиях. Уголовно-процессуальные и криминалистические аспекты. М. : Юрид. лит., 1990. 158 с.

окремого (спеціального виду), якими володіють особи – спеціалісти в рамках будь-якої професії в різних галузях науки, техніки, мистецтва та ремесла і відповідно до норм кримінально-процесуального законодавства використовують їх для успішного вирішення завдань кримінального судочинства»³⁰⁸. А вже Г. І. Грамович вказує, що «спеціальними в кримінально-процесуальному значенні будуть систематизовані наукові знання, вміння та навички в окремій галузі людської діяльності (виключаючи знання в галузі матеріального і процесуального права), одержані в результаті цілеспрямованої професійної підготовки та досвіду роботи, що використовуються з метою збирання доказової та орієнтуючої інформації про злочинне діяння, а також сприяють розробці технічних засобів і прийомів роботи з доказами та встановлення вагомих обставин, що мають значення для справи»³⁰⁹.

І. М. Сорокотягин, визначаючи спеціальні знання як міжгалузевий інститут права, надає таке визначення: спеціальні пізнання – це знання, що відображають сучасний рівень розвитку певної галузі науки, техніки, мистецтва та ремесла, отримані в результаті спеціальної підготовки чи професійного досвіду, що не є загальнодоступними та загальновідомими і використовуються з метою встановлення істини по справі у випадку та у порядку, встановленому законом (кримінально-процесуальним, цивільно-процесуальним правом, адміністративно-процесуальним тощо)³¹⁰.

Досить просто і водночас повно вищенаведене поняття визначили В. С. Кузьмічов та І. В. Пиріг, які під спеціальними знаннями розуміють «сукупність теоретичних знань і практичних умінь та навичок у галузі науки, техніки, мистецтва чи

³⁰⁸ Романюк Б. В. Сучасні теоретичні та правові проблеми використання спеціальних знань у досудовому слідстві : монографія. Київ: Національна академія внутрішніх справ України, 2002. 196 с.

³⁰⁹ Грамович Г. И. Тактика использования специальных знаний в раскрытии и расследовании преступлений : учеб. пособ. Минск : МВШ МВД СССР, 1987. 66 с.

³¹⁰ Сорокотягин И. Н. Криминалистические проблемы использования специальных познаний в расследовании преступлений : автореф. дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.09. Екатеринбург, 1992. 30 с.

ремесла, набутих у результаті спеціальної теоретичної підготовки або професійного досвіду роботи, що використовуються з метою розкриття, розслідування та запобігання злочинів»³¹¹. Тобто спеціальні знання в тому чи іншому ракурсі використовуються відповідними суб'єктами з метою розслідування та запобігання злочинів. Що ж до хуліганства як суспільно-небезпечного діяння, то при його розслідуванні можуть застосовуватися різні спеціальні знання.

Проте найбільш вдалими, на наш погляд, що відображає саме юридичний характер поняття спеціальних знань, залишається визначення В. К. Лисиченка та В. В. Циркаля: «...це незагальновідомі в судочинстві наукові, технічні та практичні знання, набуті в результаті професійного навчання чи роботи за певною спеціальністю особою, залученою як спеціаліст чи експерт з метою допомоги слідчому чи суду в з'ясуванні обставин справи або надання висновків з питань, для вирішення яких потрібне їх використання»³¹².

Звичайно, використання спеціальних знань при розслідуванні хуліганства потрібно розглядати крізь призму їх оперування ними тими чи іншими суб'єктами при проведенні відповідних слідчих (розшукових) дій. У кримінально-процесуальному законодавстві України суб'єктами використання спеціальних знань, про що наголошує І. В. Пиріг, чітко визначені їх безпосередні носії – слідчий, спеціаліст, експерт³¹³. При цьому спеціальні знання можуть використовуватися слідчим як безпосередньо, так і опосередковано.

Що ж до досліджуваного виду хуліганства, то при його розслідуванні можуть застосовуватися різні спеціальні знання, зокрема:

³¹¹ Кузьмічов В. С., Пиріг І. В. Використання спеціальних знань при розслідуванні розкрадань вантажів на транспорті : монографія / Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ. Дніпропетровськ : Ліра ЛТД, 2008. 168 с.

³¹² Лисиченко В. К., Циркаль В. В. Использование специальных знаний в следственной и судебной практике. Киев, 1987.

³¹³ Пиріг І. В. Теорія і практика використання спеціальних знань при розслідуванні розкрадань вантажів на залізничному транспорті: дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук.: 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза». Київ, 2006. 205 с.

- безпосередньо слідчим під час досудового розслідування;
- участь спеціаліста під час проведення слідчих (розшукових) дій;
- призначення та проведення судових експертиз.

Особливе значення в досліджуваній категорії кримінальних проваджень має використання спеціальних знань під час огляду місця події, слідчих (розшукових) дій та призначення судових експертиз. Адже вчинення досліджуваного виду хуліганства передбачає наявність великої кількості слідів, які спеціалісти повинні вилучити для долучення до кримінального провадження.

Під час огляду місця події по досліджуваній категорії кримінальних проваджень допомога спеціаліста складається у наступному:

- визначення меж території, яка підлягає огляду;
- установлення способу огляду місць найбільш ймовірного відступу правопорушника. Перелік об'єктів пошуку залежить від характеру вчиненого суспільно-небезпечного діяння. Тому спеціаліст при проведенні оглядів звертає увагу слідчого на об'єкти, які можуть мати значення для розслідування;
- вибір і використання технічних засобів відповідно до об'єкта огляду;
- проведення пошукових дій з метою виявлення слідів, у тому числі і мікрооб'єктів (наприклад, у кишнях одягу підозрюваного);
- проведення необхідних найпростіших геометричних, вагових та інших вимірювань (наприклад, установлення розміру об'єктів, зважування знайдених об'єктів та ін.);
- проведення попередніх досліджень слідів. Орієнтуюча інформація, отримана в результаті попередніх досліджень: полегшує і прискорює проведення наступних судових експертиз; має важливе значення для термінового проведення оперативно-розшукових заходів і слідчих (розшукових) дій; є підставою для моделювання події кримінального правопорушення, висування версій та ін.;
- фіксація об'єктів та слідів, що вилучаються, шляхом ретельного опису в протоколі слідчої дії та фото- й відеозйомки;

- вилучення і упакування виявлених слідів, об'єктів-носіїв;
- роз'яснення щодо виявлених об'єктів або слідів;
- надання консультацій щодо подальшого експертного дослідження вилучених об'єктів³¹⁴.

При цьому із зазначеної кількості слідів на місці злочину були виявлені:

- сліди рук – у 16% випадків;
- сліди крові та інших органічних речовин – 57%;
- сліди засобів учинення злочину – 68%.

Проаналізувавши праці зазначених авторів, ми дійшли висновку, що опосередкованість використання спеціальних знань проявляється в тому, що при проведенні судової експертизи структура функцій слідчого дещо змінюється. Якщо «...при проведенні загальної маси слідчих дій слідчий є особою, що здійснює дії, – зазначають О. В. Дулов та П. Д. Нестеренко, – то в даному випадку його функція змінюється таким чином: у тактиці проведення експертизи слідчий переважно виконує функції організації, контролю та фіксації»³¹⁵. І вже для виконання вказаних даними авторами функцій слідчий вчиняє певні дії. Крім того, спеціальні знання під час проведення досудового розслідування, як наголошує К. О. Чаплинський, повинні використовуватися цілеспрямовано³¹⁶.

Судові експертизи під час розслідування хуліганства можуть призначатися як на початковому, так і на подальшому етапах розслідування. *Відповідно до ч. 1 ст. 242 КПК України експертиза проводиться експертом за зверненням сторони кримінального провадження або за дорученням слідчого судді чи суду, якщо для з'ясування обставин, що мають значення для кримінального провадження, необхідні спеціальні знання.*

³¹⁴ Огляд місця події: виявлення та вилучення об'єктів біологічного походження : методичні рекомендації / авт.-упоряд.: С. І. Перлін, С. О. Шевцов, Н. М. Косміна, В. В. Іонова. Міністерство внутрішніх справ України, Державний науково-дослідний експертно-криміналістичний центр. Харків: ФО-П Чальцев О. В., 2009. 100 с.

³¹⁵ Дулов А. В., Нестеренко П. Д. Тактика следственных действий. Минск, «Вышэйшая школа», 1971. 272 с.

³¹⁶ Чаплинський К. О. Спеціальні знання як об'єкт криміналістичного дослідження. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ.* № 2. 2011. С. 323–329.

Водночас не можна забувати і про визначення термінів проведення експертиз. Вони залежать, на думку І. В. Пирого, від таких факторів: «...складність дослідження...; навантаження на експертів; наявність необхідного обладнання; кількість та якість наданих для дослідження об'єктів, матеріалів та поставлених для вирішення питань; ...середній час, витрачений на проведення даного виду дослідження; ступінь розробленості методики проведення даного виду експертиз»³¹⁷. Тобто є безліч суб'єктивних та об'єктивних факторів, від яких залежить якість та час проведення експертиз.

При розслідуванні хуліганства виникає необхідність у проведенні різних експертиз. За даними проведеного нами дослідження, кожному другому потерпілому завдавалися побої й тілесні ушкодження, в тому числі 5% осіб – середньої тяжкості і 3% – тяжкі тілесні ушкодження. Нерідко поранення заподіявалося і правопорушникам, які вчиняли хуліганські дії.

При розслідуванні таких кримінальних правопорушень судово-медична експертиза живих осіб може вирішувати широке коло питань, зокрема про: характер і ступінь тяжкості тілесних ушкоджень; давність і механізм утворення ушкоджень; рід і вид знарядь, якими вони заподіяні. За даними нашого дослідження, зазначена експертиза при розслідуванні хуліганства застосовувалася у 66% випадків. Велика їх кількість пояснюється тим, що під час вчинення хуліганства внаслідок фізичного контакту потерпілий та злочинець можуть отримати тілесні ушкодження. Дана експертиза має важливе доказове значення при розслідуванні зазначеної категорії справ, оскільки її результати можуть викрити неправдиві показання підозрюваної особи.

Приклад: 23 вересня 2005 р. близько 22-ї год. гр. В. вчинив суспільно-небезпечні дії, що були кваліфіковані за ч. 4 ст. 296 КК України. Під час допиту гр. В. не визнавав свою провину і доводив, що застосовував складаний ніж, який мав при собі,

³¹⁷ Пиріг І. В. Теоретичні основи експертної діяльності органів внутрішніх справ : монографія / Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ Дніпропетровськ : Ліра ЛТД, 2011. 312 с.

для самооборони, а також розповідав, як наносив при цьому удари. Судово-медичною експертизою від 13.10.2005 р. було враховано локалізацію ушкоджень, напрямок каналів ран, їхню глибину. Зважаючи на це, експерт зробив висновок, що зазначені пошкодження не могли утворитися при обставинах, на які вказував підозрюваний В.³¹⁸.

Велике значення має також об'єкт, з приводу якого буде проведена дана експертиза. На практиці в більшості випадків (96%) така експертиза проводиться лише стосовно особи потерпілого. Вважаємо, при вчиненні даного діяння потрібно проводити експертизу одразу обох сторін, адже не зрозуміло, в якому статусі вони будуть наприкінці розслідування, а момент використання судово-медичної експертизи може бути пропущений.

Судово-біологічну експертизу речових доказів доцільно призначати для встановлення виду досліджуваної речовини, групових і типових ознак крові, волосся, слини, сперми, сечі та інших об'єктів. Вивченням кримінальних проваджень було встановлено, що даний вид експертиз застосовується у 4% випадків. Така невелика кількість їх проведення не зрозуміла. Адже в більшості випадків має місце фізичний контакт хулігана з предметом вчинення злочину або потерпілою особою. А за допомогою судово-біологічної експертизи можна вирішити багато спірних питань під час розслідування. Скоріше за все такий низький рівень їх проведення пояснюється специфікою виявлення, вилучення та фіксації речових доказів зазначеної категорії.

Тепер детальніше розглянемо сліди, що досліджуються даною експертизою. Як наголошують О. І. Юрін та Ю. Д. Федоров, сліди крові виникають як результат нанесення пошкоджень будь-якій особі. При пораненні кров потерпілого потрапляє на знаряддя злочину, одяг та тіло нападника, а також на оточуючі об'єкти. Характер, форма та місцезнаходження слідів допомагають слідчому з'ясувати механізм їх виникнення, напрям руху

³¹⁸ Кримінальна справа № 66052045. Архів Красногвардійського районного суду м. Дніпропетровська, 2006 р.

потерпілого, розмір поранення і т. д.³¹⁹. Тобто це має місце переважно у випадках, коли, зокрема потерпілому під час хуліганства наносяться поранення, а при огляді одягу виявляються свіжі плями крові.

Приклад: 21 березня 2013 року, близько 22-ї години, гр. Д., перебуваючи в стані алкогольного сп'яніння, у кафе «Едельвейс», яке розташоване за адресою: площа 40-річчя Перемоги, м. Карлівка, Полтавської області, вчинив сварку з гр. Ж., який також перебував у стані алкогольного сп'яніння. В ході сварки гр. Д. наніс гр. Ж. тілесні ушкодження. Після затримання гр. Д. відмовлявся в причетності до вчиненого злочину. В ході обшуку його квартири було вилучено одяг з темно-коричневими плямами невідомого походження. Після проведення судово-біологічної експертизи було встановлено, що кров належить потерпілому³²⁰.

Крім слідів крові, як було зазначено вище, на місці вчинення хуліганства можуть залишатися інші сліди: плями слини, поту, волосся тощо. Дані сліди також несуть необхідну інформацію, за допомогою якої, як зазначає М. І. Ніколайчик, можна ідентифікувати особу, яка перебувала на місці вчинення злочину³²¹. Адже крім особи злочинця їх можуть залишати будь-які інші особи.

Такі сліди можуть залишатися в найрізноманітніших місцях. Зокрема, як зазначають О. І. Юрін та Ю. Д. Федоров, слина може бути виявлена на недопалках, поштових конвертах, посуді, а також у вигляді пювоків. Виявляється вона за допомогою ультрафіолетової лампи, у променях якої вона світиться блакитним кольором. У центральній частині плями на вигляд більш темні,

³¹⁹ Юрін А. И., Федоров Ю. Д. Выявление и направление вещественных доказательств на судебно-медицинскую экспертизу : лекция. Ташкент, 1974. 20 с.

³²⁰ Справа № 531/868/13. Архів Карлівського районного суду Полтавської області, 2013 р.

³²¹ Николайчик Н. И. Методика расследования хулиганства: лекция. Минск: МВШ МВД СССР, 1985. 28 с.

ніж по краях³²². Дані сліди мають значення для справи в тих випадках, коли особа, що вчинила хуліганство, не була затримана на місці події і тому може виникнути необхідність провести її ідентифікацію.

Взагалі, при виявленні та вилученні мікрооб'єктів, необхідно, як зазначає О. А. Кириченко, застосовувати відповідні технічні засоби для ефективної реалізації поставлених задач³²³. Проте на практиці СОГ виїжджає на місце вчинення хуліганства без належного технічного забезпечення, а в більшості випадків – і без експерта-криміналіста.

Не можна оминати увагою правила поводження з даними речовими доказами після їх виявлення. Адже часто неправильність даних дій може призвести до пошкодження доказів або, взагалі, їх знищення. Виявлені в ході огляду місця події сліди крові, слини, поту та інших органічних речовин, як зазначають О. І. Юрін та Ю. Д. Федоров, тільки тоді мають доказове значення, коли вони належним чином зафіксовані – точно записані в протоколі огляду, відмічені на планах, сфотографовані (вузлова та детальна зйомка)³²⁴. Це є загальні правила вилучення речових доказів, що були виявлені на місці події.

Якщо ж бути більш конкретним, то, наприклад, плями крові, що знаходяться на землі, піску, вилучають разом із ґрунтом на всю глибину її проникнення, висушують при кімнатній температурі, надійно запаковують у папір або целофановий пакет. У лабораторію надсилають також пробу ґрунту без крові з тієї ж ділянки, запакувавши її окремо. На практиці часто мають місце випадки, коли під час проведення огляду місця події вищезазначені органічні речовини не вилучаються взагалі або вилучаються з порушенням вимог щодо їх вилучення та фіксації.

³²² Юрін А. И., Федоров Ю. Д. Выявление и направление вещественных доказательств на судебно-медицинскую экспертизу : лекция. Ташкент, 1974. 20 с.

³²³ Кириченко О. А. Криміналістична мікологія : монографія. Дніпропетровськ : Вид-во ДДУ, 1993. 178 с.

³²⁴ Юрін А. И., Федоров Ю. Д. Выявление и направление вещественных доказательств на судебно-медицинскую экспертизу : лекция. Ташкент, 1974. 20 с.

Перед експертом під час дослідження доказів зі слідами, що схожі на кров, на думку М. В. Кисіна та О. К. Туманова, можуть бути поставлені такі питання:

- чи міститься у сліді кров;
- належить кров людині чи тварині;
- чи може кров належати певній особі;
- належить кров чоловіку чи жінці;
- який механізм утворення слідів крові на речових доказах;
- яке регіональне походження крові (з якої вона частини тіла);
- як давно утворився слід;
- яка кількість рідкої крові, що створила сліди на речових доказах, тощо³²⁵.

Судово-психіатрична експертиза призначається для визначення психічного стану підозрюваного, потерпілого чи свідків за наявності даних, які викликають сумнів щодо їх осудності. Одразу слід зазначити, що судово-психіатрична експертиза, про що доречно зазначає І. Д. Спіріна, не вирішує питання про осудність, а дає лише свій висновок, що стосується психічного стану особи. Питання про осудність або неосудність вирішується слідчими органами і судом³²⁶.

Водночас психічний стан особи, як наголошує Р. І. Міхеев, впливає на цілий комплекс кримінально-правових та процесуальних проявів суб'єкта: сам факт злочину, його характер, обставини вчинення. Осудність, так само, як вина та відповідальність, – центральна методологічна категорія права як з погляду її фундаментального теоретичного рішення, так і практичної цінності та прикладного значення для додержання прав і свобод людини³²⁷. Вивченням кримінальних проваджень досліджуваної категорії було встановлено, що дана експертиза мала місце у 18% випадків.

³²⁵ Кисин М. В., Туманов А. К. Следы крови : пособие. М., изд. ВНИИ МВД СССР, 1972. 88 с.

³²⁶ Спіріна І. Д. Судово-психіатрична експертиза: навч. посіб.; 2-е вид., переробл. та допов. Дніпропетровськ : ДЮІ МВС України, Арт-Пресс, 2000. 148 с.

³²⁷ Міхеев Р. И. Уголовное право и психиатрия. Владивосток, 1998. 416 с.

Ми погоджуємося з думкою І. Д. Спірної щодо переліку питань, які можуть бути вирішені при проведенні судово-психіатричної експертизи. З огляду на це у випадках проведення зазначеної експертизи під час розслідування хуліганства, на нашу думку, на вирішення експерту можуть бути поставлені «...такі питання:

- чи страждала особа в період вчинення правопорушення будь-яким психічним захворюванням, чи проявлявся у неї тимчасовий розлад психічної діяльності?
- чи страждає особа на теперішній час будь-яким психічним захворюванням?
- чи може особа усвідомлювати свої дії і керувати ними, тобто чи слід вважати її осудною?
- якщо особа нині страждає психічною хворобою, то яких заходів медичного характеру вона потребує?
- чи міг свідок або потерпілий правильно сприймати, запам'ятовувати і відтворювати обставини, які мають значення у справі?»³²⁸

Як зазначалося вище, 95% підозрюваних хуліганські дії вчинили в стані сп'яніння, причому багато з них зловживали спиртними напоями систематично, протягом тривалого часу. Саме тому в кримінальних провадженнях зазначеної категорії проводяться судово-наркологічні експертизи. Вони здебільшого проводяться, коли злочин було вчинено особою в стані алкогольного сп'яніння, хоча це і не є обов'язковою умовою. Вихідна інформація може міститися в показаннях свідків, потерпілих. Крім того, «...у ході огляду місця події, – як зазначає О. І. Овчаренко, – можуть бути виявлені пусті пляшки з-під спиртних напоїв, що залишив хуліган»³²⁹. Якщо поряд знаходиться магазин, то ймовірно, що саме в ньому ці напої купувалися. У такому випадку продавець може упізнати дану особу.

³²⁸ Спірніна І. Д. Судово-психіатрична експертиза: навч. посіб.; 2-е вид., переробл. та допов. Дніпропетровськ : ДЮІ МВС України, Арт-Пресс, 2000. 148 с.

³²⁹ Овчаренко Е. И. Доказывание в досудебном производстве по уголовным делам о хулиганстве: дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.09 «Уголовный процесс; криминалистика и судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность». М. : РГБ, 2005. 215 с.

Приклад: 15 березня 2011 року біля магазину «Комфі» по вул. Набережна Заводська м. Дніпропетровська гр. П., який знаходився в стані алкогольного сп'яніння, вчинив хуліганські дії. Шляхом опитування продавців магазину та перегляду записів відеокамер було складено фоторобот підозрюваного, і, як наслідок, останнього було затримано по гарячих слідах³³⁰.

Вчинення хуліганства пов'язано з виконанням різноманітних дій, що призводять до певної зміни обстановки місця події, утворення слідів кримінального правопорушення. У свою чергу, як зазначалося вище, «слідова картина» містить великий об'єм інформації стосовно особи злочинця та способу вчинення злочину. А для аналізу інформації, що міститься в слідах-відображеннях зовнішньої структури різних об'єктів, і для аналізу ряду завдань різного характеру призначається та проводиться судово-трасологічна експертиза³³¹.

Трасологічна експертиза у справах про хуліганство, як зазначає М. І. Порубов, вирішує діагностичні чи ідентифікаційні завдання, що виникають у процесі розслідування хуліганства. Вона проводиться з метою ототожнення особи підозрюваного за слідами рук, ніг (взуття), а також різноманітних знарядь злочину, що застосовувалися ним, по їхніх слідах³³².

Хулігани, як правило, не турбуються про знищення відбитків пальців на місці події, тому позитивні результати дає дактилоскопічна експертиза. Крім того, негайна перевірка таких слідів за дактообліками (зокрема «Дакта-2000», «Паплон», «Sonda») зумовлює миттєвий результат стосовно встановлення особи злочинця, його місця реєстрації, мешкання, причетності до вчинення інших злочинів.

³³⁰ Кримінальна справа № 1/422/76/12. Архів Ленінського районного суду м. Дніпропетровська, 2012 р.

³³¹ Експертизи в судовій практиці: учеб. пособ. для студентів юрид. ін-тов и фак. / авт. кол.: В. І. Гончаренко (руководитель), В. Е. Бергер, Т. В. Варфоломеева и др. Киев: Вища школа, 1987. 200 с.

³³² Криміналістика: учеб. пособ. / под ред. Н. И. Порубова. Минск: Вышэйшая Школа, 1997. 344 с.

Судово-балістична експертиза призначається при розслідуванні хуліганства, у ході якого застосовувалася вогнепальна зброя. При розслідуванні насильницьких злочинів, як зазначає К. Д. Поль, дослідженню вогнепальної зброї завжди потрібно приділяти особливу увагу³³³. Адже дослідження зброї, слідів, що залишилися після її використання, дозволяє отримати дані, необхідні для реконструкції механізму злочинного діяння, відомості про особу злочинця тощо.

Для проведення кожного з видів експертиз, як зазначає І. В. Пиріг, вилучаються певні об'єкти. Так, при балістичній експертизі можуть бути досліджені вогнепальна зброя та її частини, боеприпаси, кулі, гільзи, порох, можливі сліди застосування вогнепальної зброї тощо³³⁴.

Дана експертиза у справах про хуліганство проводиться в тих випадках, коли виникає необхідність з'ясувати, чи не є вилучений у підозрюваного предмет зброєю; чи цим предметом нанесено ушкодження потерпілому. Також необхідно не забувати про те, що при виявленні зброї і перед проведенням експертизи вона повинна бути детально оглянута з метою знаходження слідів, які самі можуть бути об'єктами дослідження (сліди пальців, кров, волосся тощо)³³⁵. Адже, як зазначалося вище, сліди крові, волосся можуть бути об'єктом дослідження судово-біологічної експертизи речових доказів.

Важливе значення судово-балістичної експертизи впливає з диспозиції ч. 4 ст. 296 КК України. Її проведення є необхідним у багатьох випадках, навіть не пов'язаних із нанесенням тілесних ушкоджень. Скажімо, при проведенні футбольних матчів вболівальники можуть застосовувати різні вибухові чи запальні пристрої (феєрверки, «фаєри» тощо). Деколи вони не мають

³³³ Поль К. Д. Естественно-научная криминалистика: опыт применения научно-технических средств при расследовании отдельных видов преступлений : пер. с нем. М. : Юрид. лит., 1985. 304 с.

³³⁴ Пиріг І. В. Одержання зразків для експертного дослідження на досудовому слідстві. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2011. № 2. С. 316–323.

³³⁵ Настольная книга следователя. Москва: Государственное издательство юридической литературы, 1949. 874 с.

занадто небезпечного змісту, але коли даний прилад вибухає серед фанатського сектору, то, як наслідок, отримуємо велику кількість тілесних ушкоджень та інші суспільно-небезпечні наслідки. Причому його застосування зумовлювалося не мотивами нанесення тілесних ушкоджень, а саме хуліганською спрямованістю. Саме тоді при вилученні таких предметів працівниками правоохоронних органів обов'язково потрібно призначити експертизу.

Крім того, не слід забувати про необхідність фіксації доказової інформації. При направленні потерпілих з вогнепальними пораненнями до лікарні, як доречно зазначає В. П. Ціпковський, завжди слід пам'ятати про те, що одяг, який знімається з них, повинен бути висушений, охайно складений, загорнутий у папір та збережений як речовий доказ³³⁶.

Особливе місце при розслідуванні хуліганства займає призначення експертизи холодної зброї. Оскільки часто при вчиненні досліджуваної категорії злочинів мають випадки застосування ножів – 12% випадків, кастетів – 5%, бит – 1%, та інших предметів – 3%.

За відсутності стадії порушення кримінальної справи, про що доречно наголошує О. В. Одерій, втратила актуальність дискусія щодо допустимості проведення експертиз до цього моменту. Тепер судова експертиза може призначатися відразу після реєстрації повідомлення про правопорушення³³⁷. Тому слідчий має можливість скоротити час, необхідний для призначення експертизи, що є досить важливим. Адже проведення самої експертизи потребує певного часу та використання спеціального обладнання, проведення статичних та динамічних експериментів.

Отже, при розслідуванні хуліганства можуть бути призначені такі експертизи, як: судово-медична, судово-психіатрична,

³³⁶ Ціпковський В. П. Описание огнестрельных повреждений одежды : Краткое практическое пособие для судебно-медицинских экспертов, врачей-экспертов, студентов медицинских и юридических институтов. Винница, 1958. 86 с.

³³⁷ Одерій О. В. Спеціальні знання у досудовому розслідуванні злочинів. *Сучасні проблеми криміналістики* : матеріали міжн. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 27–28 верес. 2013 р.). Одеса, 2013. С. 229–231.

судово-біологічна, судово-балістична, криміналістичне дослідження холодної зброї. Важливі питання також можуть вирішувати почеркознавча, судово-хімічна та інші експертизи, можливості яких використовуються ще недостатньо.

Почеркознавча експертиза здійснюється для ототожнення особи хулігана за ознаками його почерку. Необхідність у її проведенні постає в тих випадках, коли хуліганство виразилося в написанні і поширенні текстів нецензурного змісту. Об'єктами дослідження можуть бути вилучені з місця події різноманітні нецензурні написи, листи і телеграми з погрозами, спрямовані хуліганом потерпілому.

Судово-хімічна експертиза призначається, якщо постає необхідність досліджувати склад речовини, використовуваної хуліганом для вчинення злочину за допомогою порошоків, фарб, кислот. Проблематичним у плані застосування двох вищеназваних експертиз є такий випадок.

Так, на стіні будинку, паркані чи іншому місці було зроблено нецензурний напис. Дане діяння через наявність відповідних ознак було кваліфіковане за ч. 3 ст. 296 КК України. Виникає питання про можливість проведення почеркознавчої та судово-хімічної експертизи.

У цьому випадку в проведенні судово-хімічної експертизи не виникає ніяких сумнівів. Під час її проведення можуть бути досліджені такі питання, як: встановлення складу речовини, якою було зроблено напис, визначення групової належності балончику з фарбою (якщо він був знайдений на місці події), встановлення групової належності речовини та балончику з фарбою (якщо він був вилучений у підозрюваного) та інші.

Почерк, як зазначають Є. Д. Добровольська, А. І. Манцвєтова та В. Ф. Орлова, це система рухів та інших прийомів, за допомогою яких виконується рукопис. Манера написання, що фіксується в системі рухів, характерна для кожної людини і відносно стала в його письмово-рухових навиках. Почерк формується раз і назавжди, що забезпечує можливість його ідентифікації³³⁸.

³³⁸ Добровольская Е. Д., Манцвєтова А. И., Орлова В. Ф. Судебно-почерковедческая экспертиза. Москва : Юрид. лит., 1971. 245 с.

У зв'язку з цим почеркознавчу експертизу також доцільно призначати.

Для її проведення потрібно сфотографувати напис та провести експертизу за зображеннями на знімку. Тому, у будь-якому випадку, результат буде залежати від якісного порівняльного матеріалу (вільні, умовно-вільні та експериментальні зразки). Під час призначення даного виду експертизи можна ставити питання для вирішення ідентифікаційних та діагностичних завдань.

З метою вирішення завдань ідентифікаційного характеру експерту можна поставити такі запитання: ким із зазначених осіб виконано рукописний текст або його частина; виконані тексти або різні частини одного тексту однією особою; до якої групи за віком належить виконавець рукопису і т.д. Для вирішення завдань діагностичного характеру: чи придатний певний текст для дослідження з метою ідентифікації особи виконавця; чи не виконано рукопис у незвичних умовах; чи не перебувала особа, яка виконала рукопис, у незвичайному стані; який час минув після виконання тексту тощо.

При призначенні будь-якої експертизи у справах про хуліганство, на перший план виходить правильне формулювання питань. Як доречно зазначає М. Г. Щербаковський, воно вимагає від слідчого, судді високої професійної майстерності. Її брак може бути компенсований при призначенні судової експертизи через залучення експертів як обізнаних осіб для надання допомоги у формі консультації для правильного формулювання запитань (визначення предмета експертизи), переліку необхідних об'єктів³³⁹. Тобто від правильності постановки запитань залежить ефективно проведення експертизи.

Звичайно, не можна оминати увагою об'єкти експертних досліджень. Відповідно до проведеного дослідження у справах про хуліганство ними були: предмети, що є речовими доказами, – у 30% випадків; знаряддя, що були засобами вчи-

³³⁹ Щербаковський М. Г. Про недопустимість призначення судової експертизи для рішення правових питань. *Форум права*. 2010. № 4. С. 982–985.

нення злочину, – 19%; сліди, вилучені під час огляду місця події, – 9%³⁴⁰.

Використання спеціальних знань при розслідуванні хуліганства можливе не тільки шляхом отримання слідчим від спеціаліста відповідного документа, а й шляхом допиту цієї особи. Проте допит експерта, як наголошує Г. А. Абдумаджидов, не повинен підміняти собою експертизу³⁴¹. Саме тому неприпустимо на допиті ставити перед експертом нові питання, що потребують додаткового дослідження. У свою чергу Л. Д. Удалова наголошує на тому, що експертиза та допит експерта – це зовсім різні слідчі (розшукові) дії. Адже, незважаючи на те, що свідчення експерта не належать до джерел доказів, вони містять різні фактичні дані, на основі яких слідчий чи суд (суддя) встановлює наявність або відсутність суспільно-небезпечного діяння³⁴².

Під час розслідування хуліганства допит експерта є одним зі способів оцінки достовірності його висновку. Одразу зазначимо, що особливістю допиту експерта є відсутність «вільної розповіді». Тому експерту необхідно ставити конкретні запитання відносно наданого ним висновку. Це пояснюється тим, що показання експерта, як зазначалося вище, не можуть виходити за межі предмета експертизи, що була проведена раніше.

Оцінка висновку експерта також є важливим елементом кримінального провадження. Адже висновок експерта, про що наголошує О. Р. Шляхов, повинен викликати довіру завдяки чіткості викладення процесу дослідження, науковій обґрунтованості та аргументації висновків. Крім того, процес і результати дослідження повинні описуватися в певній послідовності³⁴³.

У судовому засіданні, як зазначає Н. В. Скорик, суд може розглянути справу і без участі експерта. Для цього вивчається

³⁴⁰ Єфімов М. М. Організація і тактика розслідування хуліганства: навч.-практ. посібник. Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2013. 125 с. 148 с.

³⁴¹ Абдумаджидов Г. А. Расследование преступлений. Процессуально-правовое исследование. Ташкент: Узбекистан, 1986. 191 с.

³⁴² Удалова Л. Д. Допит експерта: проблеми законодавчого врегулювання *Право України*. 2003. № 2. С. 111–113.

³⁴³ Шляхов А. Р. Судебная экспертиза: организация и проведение. М.: Юрид. лит., 1979. 168 с.

висновок експерта, який він надав на досудовому слідстві. Потім висновок повністю оголошується, обговорюється судом та оцінюється ним³⁴⁴. Це ще одна з причин того, що висновок експерта повинен мати чітку і зрозумілу форму.

На доцільність призначення експертиз під час розслідування хуліганства вказує і те, що в деяких випадках після отримання висновків експертизи з'являються нові беззаперечні докази вини підозрюваного, який, після ознайомлення з ними, може визнати свою вину та дати правдиві свідчення. Вивченням кримінальних проваджень за ст. 296 КК України встановлено, що результати експертного дослідження дозволили: викрити злочинця у вчиненні конкретних діянь – 17%; одержати відомості про особливості вчинення злочину – 7%.

Підсумовуючи, зазначимо, що при розслідуванні досліджуваного виду хуліганства можуть бути призначені такі види експертиз, як: біологічна, вибухово-технічна, криміналістичне дослідження холодної зброї. здебільшого призначаються судово-медичні та судово-психіатричні експертизи потерпілих. Важливі питання вирішують почеркознавча, судово-хімічна, трасологічна експертизи. Відповідні організація і тактика призначення різних видів судових експертиз будуть забезпечувати ефективність розслідування хуліганства.

³⁴⁴ Скорик Н. В. Оценка и использование заключения эксперта судом. *Криминалистика и судебная экспертиза*. 1975. Вып. 11. 1975. С. 160–166.

ВИСНОВКИ

У монографії проведено теоретичне узагальнення та запропоновано нове вирішення наукового завдання, яке полягає в розробці та науковому обґрунтуванні основоположних криміналістичних основ забезпечення розслідування хуліганства, пов'язаного з опором представникові влади або громадськості, який виконує обов'язки з охорони громадського порядку. Означене надало можливість дійти таких висновків.

Зокрема сформульовано поняття криміналістичної характеристики як сукупності даних про криміналістично значимі та взаємообумовлені властивості (елементи) групи кримінальних правопорушень, що характеризуються сталими кореляційними зв'язками, які надають можливості для раціонального планування розслідування та ефективного проведення окремих процесуальних дій. Серед елементів криміналістичної характеристики хуліганства визначено такі: обстановка вчинення злочину; слідова картина; спосіб підготовки, учинення та приховування злочину; особа потерпілого; віктимогенні групи потерпілих та осіб, які виконують обов'язки з охорони громадського порядку; особа злочинця.

Окреслено зміст обстановки та слідової картини кримінального правопорушення. Проведено науковий аналіз місць їх учинення. Залежно від часу учинення хуліганства з'ясовано, що близько 9% вчиняються вранці (з 6 до 12 години); 32% – удень (з 12 до 18 години); 56% – увечері (з 18 до 24 години); 3% – вночі (з 1 до 6 години). Виявлено типові умови учинення кримінально караних діянь. Визначено залежність між окремими складовими обстановки вчинення злочину (часом, місцем та умовами). Зокрема увечері хуліганські дії найчастіше вчинюються на стадіонах за наявності охоронного персоналу при значному скупченні громадян (76%); вночі хуліганство здебільшого вчинюється в розважальних закладах при значному скупченні

громадян (86%); вранці та вдень – у місцях загального користування за наявності працівників правоохоронних органів чи учасників громадських об'єднань (79%).

Дослідженням слідової картини хуліганства встановлено, що сліди означеного виду хуліганства залишаються на таких об'єктах: особа потерпілого (тілесні ушкодження, пошкодження одягу, особистих речей) – 61%; особи, які виконували обов'язки з охорони громадського порядку (тілесні ушкодження, пошкодження форменого одягу) – 19%; особа хулігана – 25%; предмети обстановки (вітрини, вікна, стільці, столи, посуд) – 72%; інші – 11%.

Систематизовано типові способи підготовки, вчинення та приховування злочину. Визначено основні заходи щодо підготовки до учинення кримінального правопорушення. Серед способів вчинення хуліганства, пов'язаного з опором представникові влади або громадськості, який виконує обов'язки з охорони громадського порядку, визначено такі: цинічні тілорухи в поєднанні з нецензурною лайкою та нанесенням побоїв (72%); створення шуму, який призводить до зриву масових заходів (23%); порушення спокою громадян у громадських місцях (28%); опір представникові влади (83%); опір представникові громадськості, який виконує обов'язки з охорони громадського порядку (17%); пошкодження майна (12%); використання вогнепальної (3%), холодної (4%) зброї, спеціально пристосованих предметів для нанесення тілесних ушкоджень (24%). Визначено заходи приховування суспільно небезпечного діяння.

Також було надано систему криміналістично значимих ознак особи злочинця: це переважно осудні особи чоловічої статі у віці від 18 до 30 років у стані алкогольного сп'яніння. Їх характерною ознакою є наявність вищої освіти. Більшість досліджуваних діянь вчиняють особи без постійного місця роботи.

Виділено віктимогенні групи потерпілих та осіб, які виконують обов'язки з охорони громадського порядку. Зокрема I категорія: а) відпочиваючі в місцях загального користування; б) учасники спортивних чи культурно-масових заходів; в) представники неформальних угруповань; II категорія: а) особи, які

здійснюють патрулювання (патрульні поліцейські, національні дружини); б) особи, які задіяні до охорони громадського порядку при проведенні спортивних чи культурно-масових заходів (стюарди, охоронці, працівники різних підрозділів поліції); в) особи, які припиняють хуліганські дії.

У науковій роботі було визначено коло обставин, що підлягають доказуванню після початку розслідування, у такому вигляді: чи дійсно були вчинені хуліганські дії й у чому вони полягали; час учинення хуліганських дій; місце їх учинення; обстановка, при якій відбувалися хуліганські дії; ким вчинені хуліганські дії; які дані характеризують правопорушника; обставини, що впливають на ступінь і характер відповідальності підозрюваного; конкретні наслідки діяння; чи не спровокували потерпілі хуліганські дії; причини й умови, що сприяли конкретному хуліганському прояву; у чому конкретно було виражено винятковий цинізм чи особливу зухвалість; чи не було у процесі правопорушення вчинено інших злочинів; обставини, що впливають на ступінь та характер відповідальності особи, що вчинила хуліганські дії; мотиви наявної поведінки особи злочинця; які знаряддя використовувались для вчинення хуліганства.

Серед іншого систематизовано типові слідчі ситуації, що виникають на початковому етапі розслідування досліджуваного виду хуліганства, зокрема: а) особа, яка чинила опір при припиненні хуліганських дій, затримана на місці події, є потерпілий, свідки, а також наявні матеріальні сліди та знаряддя злочину; б) особа, яка чинила опір при припиненні хуліганських дій, зникла з місця вчинення правопорушення, є свідки, потерпілий, а також наявні матеріальні сліди та знаряддя кримінально-караного діяння; в) особа, яка чинила опір при припиненні хуліганських дій, зникла з місця вчинення правопорушення, наявні показання представника влади або громадськості, який виконує обов'язки з охорони громадського порядку, свідки та матеріальні сліди відсутні.

У монографії виокремлено форми взаємодії підрозділів Національної поліції, інших органів влади та громадськості під

час розслідування досліджуваного правопорушення, зокрема: колективне чергування в складі слідчо-оперативної групи; спільне планування початкового етапу розслідування злочину; взаємний обмін інформацією між підрозділами поліції, іншими органами влади та громадськістю під час провадження; виконання доручення слідчого про проведення слідчих (розшукових) дій або негласних слідчих (розшукових) дій; проведення розшукових заходів для встановлення осіб, що вчинили досліджуваний вид хуліганства, та інформування слідчого про їхні результати; спільні виїзди слідчого і оперативних працівників для проведення слідчих (розшукових) дій.

З'ясовано організаційно-тактичні аспекти проведення огляду. Розкрито такі тактичні прийоми, що забезпечують максимально ефективно проведення огляду місця події: правильне визначення методу пересування на місці події; вірне встановлення меж огляду; детальне дослідження окремих елементів обстановки місця події. Виокремлено вузли, де в більшості випадків концентруються сліди хуліганства: а) місце вчинення правопорушення; б) місце протидії особам, які виконують обов'язки з охорони громадського порядку; в) тіла осіб, які мали фізичний контакт з хуліганом або певними об'єктами, що мають значення для справи.

Конкретизовано особливості тактики слідчого експерименту. З'ясовано основні види слідчого експерименту, які спрямовані на встановлення: черговості вчинення дій та механізму злочину чи окремих його елементів (65%); ймовірності вчинення будь-якої дії в конкретних умовах дійсності (47%); можливості спостереження або сприйняття певного факту чи явища (16%); можливості вчинення тих або інших дій за визначений час (2%). Встановлено, що для найбільш ефективного проведення зазначених видів слідчого експерименту доцільно застосовувати такі тактичні прийоми: встановлення та підтримка психологічного контакту з учасниками слідчого експерименту протягом всього періоду її проведення – 89%; проведення експериментальних дослідів чи випробувань із кожним хуліганом окремо – 71%; спостереження за поведінкою осіб, за участю яких проводяться

досліди чи випробування, – 39%; порівняння дій, які чинить особа під час проведення слідчого експерименту, з реальною обстановкою на місці події – 32%. З огляду на значний час проведення процесуальної дії та велику кількість залучених до неї осіб вказано на необхідність її проведення у два етапи (до виїзду на місце проведення експерименту та безпосередньо на місці експериментальних дій).

Також було охарактеризовано особливості призначення експертиз, що проводяться під час розслідування хуліганства (судово-медична, судово-біологічна, судово-психіатрична, балістична та експертиза холодної зброї). Серед найбільш проблемних – призначення почеркознавчої експертизи для дослідження написів на стіні будинку, паркані тощо. У цьому ж разі необхідно призначити судово-хімічну експертизу для дослідження складу речовини, що використовували хулігани для вчинення злочину за допомогою порошоків, фарб, кислот. Під час її проведення можуть бути досліджені питання щодо встановлення складу речовини, якою було зроблено напис, визначення групової належності балончика з фарбою (якщо його було знайдено на місці події), встановлення групової належності речовини та балончика з фарбою (якщо його було вилучено в підозрюваного) тощо.

Викладені у монографії положення, висновки, рекомендації та емпіричний матеріал можуть бути використані як при розслідуванні хуліганства, пов'язаного з опором представникові влади або громадськості, який виконує обов'язки з охорони громадського порядку, працівниками правоохоронних органів, так і під час проведення подальших досліджень проблем організаційно-тактичного забезпечення розслідування інших видів кримінальних правопорушень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Абдумаджидов Г. А. Расследование преступлений. Процессуально-правовое исследование. Ташкент: Узбекистан, 1986. 191 с.
2. Аверьянова Т. В., Белкин Р. С., Корухов Ю. Г., Россинская Е. Р. Криминалистика: учебник для вузов / под. ред. заслуженного деятеля науки Российской Федерации, профессора Р. С. Белкина. М.: Издательская группа НОРМА-ИНФРА М, 2000. 990 с.
3. Аленин Ю. П. О структуре методики расследования преступлений. *Юридична освіта і правова держава* (до 150-річчя юридичного ін-ту ОДУ): зб. наук. праць. Одеса: Астропринт. 1997. С. 244–250.
4. Алфьоров С. М. Особливості впровадження окремих положень КПК України у практичну діяльність. *Актуальні питання розслідування слідчими органів внутрішніх справ: проблеми теорії і практики*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Дніпропетровськ, 18–19 квіт. 2013 р.). Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2013. С. 10–15.
5. Антонюк О. В. Криміналістична характеристика типових слідчих ситуацій при розслідуванні хуліганства. *Принципи та стандарти змагального кримінального процесу на досудовому провадженні*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 7 груд. 2016 р.) / ред. кол.: О. Ф. Кобзар, В. В. Рогальська, А. Г. Гаркуша. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2017. С. 28–31.
6. Антонюк О. В. Розслідування хуліганства, вчиненого із застосуванням вогнепальної або холодної зброї чи іншого предмета, спеціально пристосованого або заздалегідь заготовленого для нанесення тілесних ушкоджень: дисер. на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук / Дніпропетровський

- державний університет внутрішніх справ. Дніпропетровськ, 2017. 240 с.
7. Антонюк О. В. Способи вчинення хуліганства з використанням вогнепальної або холодної зброї чи предметів, спеціально пристосованих для нанесення тілесних ушкоджень: збірник наукових праць. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2016. № 3. С. 217–223.
 8. Антонюк О. В. Типові слідчі ситуації при розслідуванні хуліганства, передбаченого ч. 4 ст. 296 КК України. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2015. № 2. С. 33–38.
 9. Антонян Ю. М. Изучение личности преступника: учеб. пособ. М.: Изд. ВНИИ МВД СССР, 1982. 80 с.
 10. Антонян Ю. М., Кудрявцев В. Н., Эминов В. Е. Личность преступника. СПб.: Юридический центр Пресс, 2004. 366 с.
 11. Астахова О. О. Значення обстановки вчинення злочину як ознаки об'єктивної сторони злочину. *Юридична наука*. 2015. № 7. С. 91–98.
 12. Ахмедшин Р. Я. Понятие и сущность психолого-криминалистической характеристики личности преступника: сб. ст. *Личность преступника и преступная мотивация*. Томск: Изд-во НТЛ, 1999.
 13. Багрій М. Взаємодія слідчого з працівниками підрозділів, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність. *Вісник Львівського університету*. Серія: Юридична. 2013. Вип. 57. С. 315–321.
 14. Баев М. О., Баев О. Я. УПК РФ 2001 г.: достижения, лакуны, коллизии; возможные пути заполнения и разрешения последних: учеб. пособ. Воронеж: ВГУ, 2002. 138 с.
 15. Банин В. А. Предмет доказывания в советском уголовном процессе (гносеологическая и правовая природа). Саратов: Изд-во Саратов. ун-та, 1981. С. 13.
 16. Басиста І. В. Прийняття початкових процесуальних рішень слідчого на стадії досудового розслідування за КПК 2012 та 1960 років. *Перспективи розвитку діяльності органів*

- досудового розслідування: процесуальний та організаційний аспекти: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. Луганськ: РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2013. С. 28–35.
17. Бахин В. П., Чернявский С. С., Юсупов В. В. Мастерство раскрытия преступлений: пособие. Киев, Центр учебной литературы, 2014. 96 с.
 18. Бахін В. П., Лук'яничков Б. Є. Склад і призначення криміналістичної характеристики злочинів. *Правничий часопис Донецького університету*. 2000. № 1 (4). С. 39–43.
 19. Бахчев К. В. Розслідування хуліганства, вчиненого неповнолітніми: дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук / Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ: Дніпропетровськ, 2017. 243 с.
 20. Бахчев К. В. Типові слідчі ситуації при розслідуванні хуліганства, вчиненого неповнолітніми. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2015. № 2. С. 133–138.
 21. Белкин Р. С. Криминалистика: учебник для вузов. М.: Издательская группа НОРМА-ИНФРА М, 1999. 693 с.
 22. Белкин Р. С. Криміналістична енциклопедія. М., 2000. 333 с.
 23. Белкин Р. С. Криминалистика: проблемы, тенденции, перспективы. М., 1987. 216 с.
 24. Белкин Р. С. Криминалистика: учебный словарь-справочник. М.: Юристъ, 1999. 268 с.
 25. Белкин Р. С. Курс советской криминалистики. Т. 3. М., 1979. С. 191.
 26. Белкин Р. С. Эксперимент в следственной, судебной и экспертной практике. М.: Юрид. лит., 1964. 230 с.
 27. Белкин Р. С., Белкин А. Р. Эксперимент в уголовном судопроизводстве: методологическое пособие. М.: Издательская группа НОРМА-ИНФРА М, 1997. 160 с.
 28. Берекашвили Л. Ш. Расследование хулиганства: учеб. пособ. / под ред. В. Е. Жарского. Москва. 1968. 42 с.
 29. Берназ В. Д. Криміналістична характеристика як наукова категорія. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2006. № 1. С. 16–18.

30. Бесчастний В., Гребеньков Г. Взаємодія міліції й населення як стратегічний напрям діяльності органів правопорядку. Віче. 2013. № 12. URL: <http://www.viche.info/journal/3714/>.
31. Богданов Б. Е., Бойцов Б. В. Организация работы участкового инспектора милиции по борьбе с хулиганством: учеб. пособ. М.: УУЗ МВД СССР, 1970. 49 с.
32. Бойко Ю. Л. Особенности методики расследования корыстно-насильственных преступлений, совершаемых сотрудниками органов внутренних дел: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Барнаул, 2007. 275 с.
33. Бондар В. С. Функціональне призначення криміналістичної характеристики злочинів у сучасних умовах. *Вісник Академії адвокатури України*. 2012. № 2 (24). С. 130–137.
34. Бондар В. С. Особливості проведення слідчого експерименту при досудовому розслідуванні кримінальних правопорушень, пов'язаних із застосуванням вогнепальної зброї. *Часопис Академії адвокатури України*. 2013. № 20. С. 1–6.
35. Бурданова В. С., Быков В. М. Виктимологические аспекты криминалистики: учеб. пособ. Ташкент, 1981. 80 с.
36. Бушкевич Н. С. Криминалистическое обеспечение расследования хулиганства, совершенного группой лиц: автореф. дис. на соискание уч. ст. канд. юрид. наук.: 12.00.09 «Криминальный процесс, криминалистика». Минск, 2008. 24 с.
37. Валеев М. Х. Криминалистическая характеристика и особенности первоначального этапа расследования вымогательств: дис. ... канд. юрид. наук. Уфа, 1997. С. 21.
38. Валуйская М. Ю. К вопросу о типологии лиц, совершивших умышленные убийства при отягчающих обстоятельствах. *Вісник Луганського інституту внутрішніх справ МВС України*. 2000. Вип. 2. С. 140.
39. Василенко В. Д. Поняття часу вчинення злочину як ознаки об'єктивної сторони складу злочину: порівняльний аналіз. *Судова апеляція*. 2015. № 1. С. 25–30.

40. Василяди А. Г. Обстановка совершения преступления и ее уголовно-правовое значение: автореферат дисс. на соискание уч. степени канд. юрид. наук: 12.00.08 «Уголовное право и кримінологія. Исправительно-трудовое право» / Московская высшая школа милиции МВД СССР. М., 1988. 24 с.
41. Васильев А. Н., Мудьюгин Г. Н., Якубович Н. А. Планирование расследования преступлений. М., 1957.
42. Ведерников Н. Т. Личность преступника как элемент криминалистической характеристики преступления: сборник научных трудов. *Криминалистическая характеристика преступлений*. М.: Всесоюзн. ин-т по изучению причин и разработке мер предупреждения преступности, 1985. С. 76–79.
43. Велика радянська енциклопедія / глав. ред. А. М. Прохоров. М.: Радянська енциклопедія, 1971. 639 с.
44. Взаємодія міліції та громадськості в Україні: навч. посіб. / за заг. ред. А. Дж. Бека, О. Н. Ярмиша. Харків: Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2001. 200 с.
45. Виленский Ю. А. Расследование хулиганства: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Саратов, 1970. 27 с.
46. Винберг А. И. Криминалистическая экспертиза в советском уголовном процессе. М.: Госюриздат, 1956.
47. Власов В. П. Расследование хулиганства. *Вопросы борьбы с преступностью*. Москва, 1967. Вып. 5. С. 116–131.
48. Войченко В. В., Мішалов М. Д., Пантелеев К. М., Шиян А. Г. Судово-медична експертиза живих осіб та трупів у кримінальних справах: навч.-практ. посіб. Дніпропетровськ: Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2008. 296 с.
49. Волобуєв А. Ф. Загальні положення криміналістичної методики: лекція. Харків: Ун-т внутр. справ, 1996. 36 с.
50. Волобуєв А. Ф. Криміналістична характеристика розкрадань майна у сфері підприємницької діяльності. *Вісник Університету внутрішніх справ*. Харків. 1997. Вип. 2. С. 26–37.
51. Волчецкая Т. С. Криминалистическая ситуалогия: монография / под ред. проф. Н. П. Яблокова. Калининград, 1997. 248 с.

52. Гавло В. К. Теоретические проблемы и практика применения методики расследования отдельных видов преступлений. Томск, 1985. 333 с.
53. Гаврилин Ю. В. Криминалистическая тактика и методика расследования отдельных видов преступлений в определениях и схемах: учеб. пособ. М.: Книжный мир, 2004. 332 с.
54. Гаврилин Ю. В. Расследование преступлений против личности и собственности: учеб. пособ. М.: «Ось-89», 2006. 384 с.
55. Герасимов И. Ф. Взаимодействие органов предварительного следствия и дознания при расследовании особо опасных преступлений: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Свердловск, 1966. С. 7–8.
56. Герасимов И. Ф. Криминалистические характеристики преступлений в структуре частных методик. *Криминалистическая характеристика в методике расследования преступлений*. Свердловск: УрГУ, 1978.
57. Герасимов И. Ф. Некоторые проблемы раскрытия преступлений. Свердловск, 1975.
58. Герасимчук С. С. Алгоритмы действий сотрудников полиции при расследовании хулиганства, связанного с сопротивлением представителю власти или общественности, выполняющему обязанности по охране общественного порядка. *«Право и Закон»*. Международный научно-практический журнал. 2017. № 4. С. 67–72.
59. Герасимчук С. С. До питання способів вчинення хуліганства, пов'язаного з опором представників влади або громадськості, який виконує обов'язки з охорони громадського порядку. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. № 2. Том 3. С. 188–193.
60. Герасимчук С. С. Особа злочинця як елемент криміналістичної характеристики хуліганства, пов'язаного з опором представників влади або громадськості, який виконує обов'язки з охорони громадського порядку. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2017. № 6. С. 207–212.

61. Герасимчук С. С. Типові слідчі ситуації при розслідуванні хуліганства, пов'язаного з опором представникові влади або громадськості, який виконує обов'язки з охорони громадського порядку. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2015. № 3 (9). Т. 3. С. 183–187.
62. Гинзбург А. Я. Тактика пред'явлення для опознання / под ред. И. М. Лузгина. Москва, 1971. 64 с.
63. Головкін С. В. Особливості слідової картини при вчиненні шахрайств. URL: <http://corp-iguvd.lg.ua/d120604.html>
64. Грамович Г. И. Тактика использования специальных знаний в раскрытии и расследовании преступлений: учеб. пособ. Минск: МВШ МВД СССР, 1987. 66 с.
65. Грибовський О. В. Взаємодія оперативних і слідчих підрозділів під час виявлення, припинення та розслідування неправомірної вигоди. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2015. № 1. С. 246–254.
66. Гутман Ю. Я. Криминалистическая тактика и методика расследования отдельных видов преступлений: учеб.-метод. пособие / под редакцией П. Н. Аленичева. Москва. 1976. 40 с.
67. Добровольская Е. Д. Манцветова А. И., Орлова В. Ф. Судебно-почерковедческая экспертиза. Москва: Юрид. лит., 1971. 245 с.
68. Доспулов Г. Г. Психология допроса на предварительном следствии. М.: Юрид. лит., 1976. С. 72–74.
69. Драпкин Л. Я. Основы теории следственных ситуаций. Свердловск, 1987.
70. Драпкин Л. Я. Предмет доказывания и криминалистические характеристики преступлений. *Межвузовский сборник научных трудов*. Свердловск, 1978. Вып. 69. С. 17.
71. Драпкин Л. Я. Ситуационный подход в криминалистике и проблема периодизации процесса расследования преступлений. Проблемы оптимизации первоначального этапа расследования преступлений / М-во высш. и средн. спец. образ. РСФСР Свердловск. юрид. ин-т им. Р. А. Руденко. *Межвузовский сборник научных трудов*. Свердловск, 1988. 144 с.

72. Дубинский А. Я. Взаимодействие следователя с органом дознания. Киев: КВШ МВД СССР, 1970. 134 с.
73. Дубовицкая Л. П., Лузгин И. М. Планирование преступлений: учеб. пособ. М., 1972.
74. Дулов А. В., Нестеренко П. Д. Тактика следственных действий. Минск, «Вышэйшая школа», 1971. 272 с.
75. Душейко Г. О. Організаційно-тактичні основи реалізації оперативно-розшукової інформації в стадії порушення кримінальної справи: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук. Харків, 2001. 19 с.
76. Євдокимов В. М., Літвін В. В. Особливості застосування тактичних прийомів щодо розкриття вбивств, вчинених із застосуванням кримінальних вибухів. *Право і суспільство*. 2006. № 2. С. 15–27.
77. Єфімов М. М. Криміналістична характеристика та особливості розслідування хуліганства: дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук. Дніпропетровськ. 2015. 242 с.
78. Єфімов М. М. Методика розслідування хуліганства: монографія / Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ., 2015. 216 с.
79. Єфімов М. М. Обстановка вчинення хуліганства як елемент криміналістичної характеристики. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 571–577.
80. Єфімов М. М. Окремі організаційні аспекти початкового етапу розслідування хуліганства. *Використання спеціальних знань у досудовому розслідуванні: матеріали наук.-практ. семінару* (Дніпропетровськ, 30 квіт. 2014 р.). Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2014. С. 18–20.
81. Єфімов М. М. Організація і тактика проведення огляду місця події при розслідуванні хуліганства. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. Вип. 1. С. 76–79.
82. Єфімов М. М. Організація і тактика розслідування хуліганства: навч.-практ. посібник. Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2013. 148 с.

83. Єфімов М. М. Особа потерпілого як елемент криміналістичної характеристики хуліганства. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2015. № 3. С. 515–521.
84. Єфімов М. М. Особливості порушення кримінальної справи та обставини, що підлягають доказуванню при розслідуванні хуліганства. *«Право і суспільство»*. 2011. № 1. С. 245–249.
85. Єфімов М. М. Розслідування злочинів проти громадського порядку та моральності: навч. посіб.; 2-е вид., доп. і перероб. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2018. 188 с.
86. Єфімов М. М. Способи вчинення хуліганства як елемент криміналістичної характеристики злочину. *Право і суспільство*. 2011. № 3. С. 206–210.
87. Єфімов М. М. Структура криміналістичної характеристики хуліганства. Криміналістика у протидії злочинності: тези доп. наук.-практ. конф. (Київ, 16 жовт. 2009 р.). Київ: Хай-Тек Прес, 2009. С. 315–317.
88. Жбанков В. А. Человек как носитель криминалистически значимой информации. Москва: УМЦ при ГУК МВД РФ, 1993. 149 с.
89. Жордания И. Ш. Психолого-правовая структура способа совершения преступления. Тбилиси: Изд-во «Сабчота Сакартвело», 1977. 233 с.
90. Журавель В. А. Допрос потерпевшего и использование его показаний для построения методики расследования отдельных видов преступлений: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Харьк. юрид. ин-т. Харьков, 1983. 228 с.
91. Зав'ялов С. М. Спосіб вчинення злочину: сучасні проблеми вивчення та використання у боротьбі зі злочинністю: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2005. 20 с.
92. Заець Д. Д. Загальні правила підготовки і прийоми проведення перевірки показань на місці в умовах типових слідчих ситуацій. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е. О. Дідоренка*. 2008. № 2. С. 211–223.
93. Захаревский В. И. Характеристика и методы разрешения следственных ситуаций по делам о хулиганстве: автореф.

- дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. М.: Издательство Академии МВД СССР, 1990. 27 с.
94. Звернення колегії Міністерства внутрішніх справ України до особового складу органів внутрішніх справ України та військовослужбовців внутрішніх військ від 7 лют. 2012 р. URL: <http://ztudai.blogspot.com/>.
95. Зинин А. М. Проблемы криминалистического установления личности / отв. ред. А. Г. Филиппов. *Вестник криминалистики*. М.: Спарк, 2003. Вып. 4 (8). С. 29.
96. Зуев Е. И. Совершенствование использования специальных познаний следственными аппаратами органов внутренних дел. Повышение эффективности использования криминалистических методов и средств расследования преступлений: Труды Академии МВД СССР. М., 1985. С. 65–78.
97. Зуйков Г. Г. К вопросу о понятии причин преступления и условий, способствующих его совершению. *Вопросы предупреждения преступности*. 1965. Вып. 2. М.: Юрид. лит., С. 3–18.
98. Зуйков Г. Г. Криминологическое учение о способе совершения преступления: автореф. дисс. д-ра юрид. наук. М., 1970. 41 с.
99. Ищенко Е. П., Филиппов А. Г. Криминалистика: учебник. 2013. 798 с.
100. Ищенко П. П. Специалист в следственных действиях. Уголовно-процессуальные и криминалистические аспекты. М.: Юрид. лит., 1990. 158 с.
101. Иванов Ю. Ф., Джужа О. М. Криминология: навч. посіб. Київ: Вид. Паливода А. В., 2006. 264 с.
102. Ищенко А. В. Фундаментальні та прикладні криміналістичні категорії. *Актуальні проблеми розкриття та розслідування злочинів у сучасних умовах: Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Запоріжжя, 5 листоп. 2010 р.)*. Запоріжжя. 2010. Ч. 1. С. 180–182.
103. Ищенко А., Щербаков Г. Проблема слідчих ситуацій, як складова навчального курсу криміналістики. *Вісник Одеського інституту внутрішніх справ*. 2003. № 2. С. 57–63.

104. Качковський М. С. Типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування умисного введення в обіг на ринку України небезпечної продукції. URL: <http://www.pravoznavec.com.ua/period/article/40748/%CA>
105. Кириченко О. А. Криміналістична мікологія: монографія. Дніпропетровськ: Вид-во ДДУ, 1993. 178 с.
106. Кисин М. В., Туманов А. К. Следы крови: пособие. М., изд. ВНИИ МВД СССР, 1972. 88 с.
107. Кірпач І. С. Завдання слідчих (розшукових) дій у кримінальному провадженні. *Митна справа*. 2013. № 3 (87). Ч. 2, кн. 1. С. 233–234.
108. Климова Е. И., Бушкевич Н. С. Ситуационный поход в расследовании хулиганства, совершенного группой лиц. *Вестник Академии МВД республики Беларусь*. Минск. 2008. № 1 (15). С. 139–145.
109. Ковалкин А. А., Котов Д. П. Мотивы хулиганства. Вопросы борьбы с преступностью. Москва, 1973. № 18. С. 38–46.
110. Ковальова О. В. Науково-технічні засоби розшукової роботи слідчого. *Правове регулювання суспільних відносин в умовах демократизації Української держави: матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф.* (Київ, 2013 р.). Київ: НТТУ «КПІ», 2013. С. 193–194.
111. Когутич І. І. Типові ситуації початкового етапу розслідування вбивств та обумовлені ними алгоритми дій слідчого. *Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2013. № 1. С. 233–247.
112. Когутич І. Тактика підготовки пред'явлення для впізнання у судовому слідстві. *Вісник Львівського університету*. 2004. № 40. С. 408–414.
113. Когутич І. І. Криміналістика: курс лекцій. Київ: Атіка, 2009. 888 с.
114. Колдин В. Я. Вещественные доказательства. Информационные технологии процессуального доказывания. М.: Издательская группа НОРМА-ИНФРА М, 2002. 768 с.

115. Колесниченко А. Н., Коновалова В. Е. Криминалистическая характеристика преступлений: учеб. пособ. Харьков: Юрид. ин-т, 1985. 93 с.
116. Колмаков В. П., Ароцкер Л. Е. Следственный эксперимент на предварительном следствии. Харьков: Издание Института, 1949. 35 с.
117. Коновалова В. Е. Версия: концепция и функции в судопроизводстве. Харьков: Консум, 2000. 234 с.
118. Кононенко Н. О. Розслідування хуліганства, вчиненого під час проведення спортивно-масових заходів: дис. ... канд. юрид. наук / Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ. Дніпропетровськ, 2016. 214 с.
119. Кононенко Н. О. Розслідування хуліганства, вчиненого під час проведення спортивно-масових заходів: автореф. дисер. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук / Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ: Дніпропетровськ, 2016. 20 с.
120. Копотун І. М. Громадський порядок як об'єкт кримінально-правової охорони: дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук.: 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право». Київ, 2008. 192 с.
121. Коржанський М. Й. Кваліфікація злочинів: навч. посіб.; 2-ге видання. Київ: Атіка, 2002. 640 с.
122. Корухов Ю. Г. Криминалистическая диагностика при расследовании преступлений: науч.-практ. пособ. М.: Издательская группа НОРМА-ИНФРА-М, 1998. 228 с.
123. Костюшко О. П. Залучення громадян до охорони громадського порядку. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2017. № 2. С. 193–210.
124. Кочнева А. О. Криміналістична методика розслідування злочинів: сучасний стан і проблеми розвитку. *Юридичний вісник*. 2016. № 1 (38). С. 157–162.
125. Крикунов А. О. Расследование хулиганства: лекція. Киев: НИ и РИО Киевской высшей школы МВД СССР им. Ф. Э. Дзержинского, 1978. 44 с.

126. Криміналістика / под. ред. Н. П. Яблокова и В. Я. Колдина. М.: МГУ, 1990. 463 с.
127. Криміналістика: учебник / под ред. Ю. Г. Корухова, В. Г. Коломацького. М.: Академия МВД СССР, 1984. 458 с.
128. Криміналістика: учеб. пособ. / под ред. Н. И. Порубова. Минск: Вышэйшая Школа, 1997. 344 с.
129. Криміналістика: учебник / под редакцией Р. С. Белкина, Г. Г. Зуйкова. М., 1968. 695 с.
130. Криміналістика: учебник для вузов / под редакцией Р. С. Белкина, Москва, 2001.
131. Криміналістика: учебник для вузов МВД России. Т. 2. Техника, тактика, организация и методика расследования преступлений / под ред. Р. С. Белкина, В. Г. Коломацкого, А. Г. Филиппова. Волгоград, ВСШ МВД России, 1994. 330 с.
132. Криміналістика: підручник для студ. юрид. ВНЗ / кол. авт. Глібко В. М., Дудніков А. Л., Журавель В. А. та ін.; за ред. В. Ю. Шепітька. Київ: Видавничий Дім «Ін Юре», 2001. 682 с. С. 252.
133. Криміналістическая методика расследования отдельных видов преступлений: учеб. пособ. в 2-х ч. / под ред. А. П. Резвана, М. В. Субботиной. Ч. 2. М.: ИМЦ ГУК МВД России, 2002, 232 с.
134. Криміналістика (курс лекцій): навч. посіб. / М. Ю. Будзієвський, О. В. Лускатов, І. В. Пиріг, В. М. Плетенець, К. О. Чаплинський, Ю. А. Чаплинська. Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2013. 362 с.
135. Криміналістика: навч. посіб. / Р. І. Благута, Р. І. Сибірна, В. М. Бараняк та ін.; за заг. ред. Є. В. Пряхіна. Київ: Атіка, 2012. 496 с.
136. Кримінальна справа № 1–96. Архів Гайворонського районного суду Кіровоградської області, 2008 рік.
137. Кримінальна справа № 1–33/08. Архів Карлівського районного суду Полтавської області, 2008 рік.
138. Кримінальна справа № 66052045. Архів Красногвардійського районного суду м. Дніпропетровська, 2006 р.

139. Кримінальна справа № 09070089 Карлівського РВ ГУ МВС України в Полтавській області від 5 липня 2009 року.
140. Кримінальна справа № 1/422/76/12. Архів Ленінського районного суду м. Дніпропетровська, 2012 р.
141. Кримінальний кодекс України: наук.-практ. комент. / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, С. Б. Гаврик та інші; за заг. ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. 3-є вид., переробл. та допов. Харків: ТОВ «Одісей», 2007. 1184 с.
142. Кримінальний-процесуальний кодекс України № 4651-VI станом на 02.02.2014 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9–10, № 11–12, № 13. С. 88.
143. Кубарев І. В. Поняття взаємодії слідчого та оперативних підрозділів при розслідуванні злочинів. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2010. № 2. С. 181–185.
144. Кузьменко А. С. Організаційно-тактичні особливості огляду місця події при розслідуванні квартирних крадіжок, учинених раніше засудженими особами. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. Вип. 2. Том 4. С. 223–228.
145. Кузьмин В. А. Досмотр и обыск: основания и порядок проведения, права граждан, порядок обжалования. *Сам себе адвокат*. Выпуск № 32. М.: Юрайт-Издат, 2007. 44 с.
146. Кузьмічов В. С., Пиріг І. В. Використання спеціальних знань при розслідуванні розкрадань вантажів на транспорті: монографія / Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ. Дніпропетровськ: Ліра ЛТД, 2008. 168 с.
147. Кузьмічов В. С., Прокопенко Г. І. Криміналістика: навч. посіб. / за заг. ред. В. Г. Гончаренка та Є. М. Моїсеєва. Київ: Юрінком Інтер, 2001. 368 с.
148. Курс криміналістики: учеб. пособие для вузов / 3-е изд., доп. М.: ЮНИТИ-ДАНА, Закон и право. 2001.
149. Курс кримінології. Загальна частина: підручник: у 2 т. / О. М. Джужа, П. П. Михайленко, О. Г. Кулик та ін.; за заг. ред. О. М. Джужа. Київ: Юрінком Інтер, 2001. 352 с.

150. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: у 3 т. Київ: Видавничий Дім «Ін Юре», 2007. Т. 1: Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. 424 с.
151. Лавров В. П. Криминалистическое обеспечение расследования как задача криминалистической тактики и методики расследования отдельных видов преступлений: рукопись лекции, прочтенной в Московском университете МВД России. М., 2004. С. 3.
152. Ларин А. М. Расследование по уголовному делу. Планирование, организация. М.: Юрид. лит., 1970. 224 с.
153. Лившиц Е. М., Белкин Р. С. Тактика следственных действий. М., 1997. 365 с. С. 152.
154. Лисиченко В. К. Использование данных естественных и технических наук в следственной и судебной практике: учеб. пособ. Київ: Вища школа, 1979.
155. Лисиченко В. К., Циркаль В. В. Использование специальных знаний в следственной и судебной практике. Киев, 1987.
156. Лисиченко В. К., Батюк О. В. Следственная ситуация и ее значение в криминалистике и следственной практике. *Криминалистика и судебная экспертиза*. 1988. Вып. 36. С. 4–9.
157. Литвинов А. Н., Степанюк Р. Л. Прогнозирование и планирование в криминалистике / под общей ред. канд. юрид. наук В. И. Гаенко. М.: «ЮРКНИГА», 2004. 160 с., илл.
158. Лобойко Л. М. Кримінально-процесуальне право: курс лекцій. Київ, 2005. С. 66.
159. Локтіонова В. В. Ознаки об'єктивної сторони злочину та місце серед них злочинних наслідків. *Право і суспільство*. 2012. № 1. С. 249–254.
160. Лошицький М. В. Удосконалення охорони громадського порядку в сучасних умовах. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. Київ, 2009. № 4. С. 165–171.
161. Лужецька О. Р. Особа злочинця як елемент криміналістичної характеристики вимагання, пов'язаного із застосуванням насильства над потерпілим. *Науковий вісник Національного*

- університету Державної податкової служби України (економіка, право). 2013. № 4. С. 196–201.
162. Лузгин И. М. Расследование как процесс познания: учеб. пособ. М., 1969. С. 109–111.
163. Лук'янчиков Є. Д. Завдання і види освідування за новим КПК України. *Впровадження нового Кримінального процесуального кодексу України в правоохоронну діяльність та навчальний процес: досвід та шляхи удосконалення*: матеріали наук.-практ. конф. (м. Харків, 5 квіт. 2013 р.) / Харк. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2013. С. 136–142.
164. Лукашевич В. Г. Тактика общения следователя с участниками отдельных следственных действий (допрос, очная ставка, предъявление для опознания, проверка показаний на месте): учеб. пособие. Киев: НИ и РИО КВШ МВД СССР, 1989. 148 с.
165. Лунгу В. И. Первоначальный этап расследования преступлений: (процессуальный и организационные аспекты): автореф. дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Киев, 1991. 25 с.
166. Лускатов О. В. Типові ситуації початкового етапу розслідування злочинів проти громадського порядку. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2012. № 1. С. 252–259.
167. Ляш А. О. Проблеми взаємодії слідчого з оперативними підрозділами органів внутрішніх справ у сучасних умовах: матеріали наук.-практ. конф. «Використання сучасних досягнень науки і практики у підвищенні ефективності боротьби зі злочинністю». Київ: Національна академія внутрішніх справ України, 2000. С. 123–127.
168. Макаренко Е. И. Особенности расследования квартирных краж, совершаемых группой лиц: дисс. канд. юрид. наук: 12.00.09. Москва, 1983. 200 с.
169. Макаренко Є. І., Негодченко О. В., Тертишник В. М. Експертизи на досудовому слідстві: навч. посіб. Дніпропетровськ: Дніпроп. юрид. ін-т МВС України, 2001. 204 с.

170. Макаренко Є. І. Розшук і затримання підозрюваних (звинувачених) у наркобізнесі: навч. посіб. Дніпропетровськ: Юрид. акад. м-ва внутр. справ, 2005. 148 с.
171. Малышкин П. В. Способ сокрытия преступления и его место в структуре способа совершения преступления. *Следователь*. 2009. № 1. С. 19–24.
172. Матусовский Г. А. Структура криміналістичної характеристики злочинів. Криміналістична тактика і методика розслідування злочинів / за ред. В. Ю. Шепітька. Харків: Право, 1998. С. 149.
173. Мацішин В. С. Особливості розслідування фальшивомонетництва: дис. на здобуття ступеня канд. юрид. наук: 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза». Київ, 2002. С. 228.
174. Махов В. Н. Использование знаний сведущих лиц при расследовании преступлений: монография. М.: Изд-во РУДН, 2000. 296 с.
175. Методика збору первинних матеріалів за фактами порушень громадського порядку, що можуть бути кваліфіковані як хуліганство: методичні рекомендації / Єфімов М. М., Макаренко Є. І., Статіва І. І., Терещенко А. І., Чуриков Д. С. Дніпропетровськ: Дніпр. держ. ун-т внутр. справ, 2010. 72 с.
176. Методика розслідування окремих видів злочинів, підслідних органам внутрішніх справ: навч. посіб. / О. В. Батюк, Р. І. Благута, О. М. Гумін та ін.; за заг. ред. Є. В. Пряхіна. Львів: ЛьвДУВС, 2011. 324 с.
177. Методичні рекомендації щодо пред'явлення для впізнання на попередньому слідстві. Київ, 2001. С. 6.
178. Мешков В. М. Методика расследования преступлений: курс лекцій. М.: Юрлитинформ, 2013. 304 с.
179. Михеев Р. И. Уголовное право и психиатрия. Владивосток, 1998. 416 с.
180. Михеенко М. М. Доказывание в советском уголовном процессе. Киев: Вища школа, 1984. С. 99.

181. Мінчено С. І. Визначення допустимих меж обмеження прав і свобод людини в оперативно-розшуковій діяльності: зб. наук. праць. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 3. С. 156–163.
182. Мороз І. Участь патрульних поліції в огляді місця події. *Підприємство, господарство і право*. 2017. № 2. С. 274–277.
183. Назаренко К. Ю. Розслідування злочинів, пов'язаних зі створенням або утриманням місць розпусти і звідництва: дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність». Дніпро, 2016. 218 с.
184. Насимов Г. А. Причины и меры предупреждения убийств: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. М., 2004. 279 с.
185. Настільна книга слідчого. Київ, 2003. С. 149.
186. Настільна книга слідчого: наук.-практ. видання для слідчих і дізнавачів / М. І. Панов, В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова та ін.; 2-ге вид., перероб. і допов. Київ: Вид. Дім «Ін Юре», 2007.
187. Настольная книга следователя. Москва: Государственное издательство юридической литературы, 1949. 874 с.
188. Никифорчук Д. Й. Проблемні питання взаємодії в розкритті злочинів. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. Науково-практичний журнал. Київ, 2002. № 5. С. 151–154.
189. Николайчик Н. И. Методика расследования хулиганства: лекція. Минск: МВШ МВД СССР, 1985. 28 с.
190. Овечкин В. А. Расследование преступлений, скрытых инсценировками: учеб. пособ. Харьков: Юрид. ин-т, 1979. 86 с.
191. Овчаренко Е. И. Доказывание в досудебном производстве по уголовным делам о хулиганстве: дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.09 «Уголовный процесс; криминалистика и судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность». М.: РГБ, 2005. 215 с.
192. Овчаренко Е. И. Доказывание по уголовным делам о хулиганстве (досудебное производство): науч.-практ. пособ. / под

- ред. докт. юрид. наук, проф. А. В. Гриненко. М.: Издательство «Юрлитинформ», 2006. 128 с.
193. Огляд місця події: виявлення та вилучення об'єктів біологічного походження: методичні рекомендації / авт.-упоряд.: С. І. Перлін, С. О. Шевцов, Н. М. Косміна, В. В. Іонова. Міністерство внутрішніх справ України, Державний науково-дослідний експертно-криміналістичний центр. Харків: ФО-П Чальцев О. В., 2009. 100 с.
 194. Одерій О. В. Спеціальні знання у досудовому розслідуванні злочинів. *Сучасні проблеми криміналістики: матеріали міжн. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 27–28 верес. 2013 р.)*. Одеса, 2013. С. 229–231.
 195. Очеретяний М. А. Особливості криміналістичної характеристики хуліганства, вчиненого групою осіб. *Використання спеціальних знань у досудовому розслідуванні: матеріали наук.-практ. семінару (Дніпропетровськ, 30 квіт. 2014 р.)*. Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2014. 86 с. С. 47–49.
 196. Очеретяний М. А. Способи учинення хуліганства групою осіб як елемент криміналістичної характеристики злочину: зб. наук. праць. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2014. № 4. 520 с. С. 468–474.
 197. Панкин Ю. Наркомания и алкоголизм: Проблемы и новые возможности лечения. Киев: ИНСАТ, 2000. 44 с.
 198. Пантелеев И. Ф., Селиванов Н. А. Криминалистика: ученик. М.: Юрид. лит., 1975. 544 с.
 199. Пешак Я. Следственные версии: криминалистическое исследование. Москва, 1976. 228 с.
 200. Пиріг І. В. Одержання зразків для експертного дослідження на досудовому слідстві. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2011. № 2. С. 316–323.
 201. Пиріг І. В. Теоретичні основи експертної діяльності органів внутрішніх справ: монографія / Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ Дніпропетровськ: Ліра ЛТД, 2011. 312 с.

202. Пиріг І. В. Теорія і практика використання спеціальних знань при розслідуванні розкрадань вантажів на залізничному транспорті: дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук.: 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза». Київ, 2006. 205 с.
203. Піщенко Г. І. Чи потрібна стаття про хуліганство в КК України? *Право України*. 2001. № 2. С. 91–92.
204. Плетенець В. М. Сприятливі умови розслідування злочинів, кваліфікованих відповідно до ст. 259 КК України. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2013. № 2. С. 494–500.
205. Поль К. Д. Естественно-научная криминалистика: опыт применения научно-технических средств при расследовании отдельных видов преступлений: пер. с нем. М.: Юрид. лит., 1985. 304 с.
206. Попов В. П. Осмотр места происшествия / под ред. В. А. Хвана. Алма-Ата: Казгосиздат, 1957. 68 с.
207. Про судову практику в справах про хуліганство: Постанова Пленуму Верховного Суду України № 10 від 22.12.2006 р.
208. Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону: Закон України від 22.06.2000 р. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1835-14>
209. Радаев В. В. Криминалистическая характеристика преступлений и ее использование в следственной практике: лекция. Волгоград: ВСШ МВД СССР, 1987. 24 с.
210. Расследование отдельных видов преступлений: учеб. пособ. под ред. В. И. Комиссарова. Саратов: Изд-во Саратовской гос. акад. права, 2003. 232 с.
211. Расследование преступлений против личности, порядка управления, общественного порядка и общественной безопасности: учеб.-практ. пособ. Киев: НИиРИО КВШ МВД СССР, 1975. 207 с.
212. Резнікова О. І. Проблеми використання віктимологічних даних у криміналістичній характеристиці злочинів. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2014. Вип. 27. С. 290.

213. Романюк Б. В. Сучасні теоретичні та правові проблеми використання спеціальних знань у досудовому слідстві: монографія. Київ: Національна академія внутрішніх справ України, 2002. 196 с.
214. Россинская Е. Р. Криминалистика. Вопросы и ответы: учеб. пособ. для вузов. М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2000. 351 с.
215. Рубан А. С. Следовательный эксперимент: теория и практика: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Владимир, 2009. 26 с.
216. О. С. Слідчі ситуації та алгоритми дій в методиці розслідування серійних вбивств. URL: <http://www.pravoznavec.com.ua/period/article/22719/%CE>
217. Салтевский М. В. О структуре криминалистической характеристики хулиганства и типичных следственных ситуациях. *Криминалистика и судебная экспертиза*. 1982. Вып. 25. С. 13–21.
218. Салтевський М. В. Криміналістика: навч.-довід. посіб. Київ: НВТ “Правник”, 1996. 160 с.
219. Салтевський М. В. Криміналістика (у сучасному викладі): підручник. Київ: Кондор, 2005. 588 с.
220. Салтевський М. В. О структуре криминалистической характеристики хулиганства и типичных следственных ситуациях. *Криминалистика и судебная экспертиза*. Киев, 1982. Вып. 25. С. 13–21.
221. Салтевский М. В. Тактические основы организации и производства следственных действий и получение информации от вещей. Специализированный курс криминалистики: учебник / отв. ред. М. В. Салтевский. Киев: НИиРИО КВШ МВД СССР, 1987. С. 236–237.
222. Сафронов С. О. Методика розслідування умисного заподіяння тяжкого і середньої тяжкості тілесних ушкоджень: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 1999. 20 с.
223. Селиванов Н. А. Криминалистические характеристики преступлений и следственные ситуации в методике расследования преступлений. *Социалистическая законность*. 1977. № 2. С. 56–59.

224. Селиванов Н. А. Советская криминалистика: система понятий. М.: Юрид. лит., 1982. 152 с.
225. Сергеев Л. А., Соя-Серко Л.А., Якубович Н. А. Планирование расследования. М., 1975.
226. Сердюк Л. В., Тимербаев А. Т. Расследование хулиганства и его профилактика: учеб. пособ. Хабаровск, 1989. 76 с.
227. Сіренко О. В. Визначення обстановки вчинення злочинів в криміналістиці. URL: http://www.rusnauka.com/28_NII_2012/Pravo/11_118104.doc.htm
228. Скорик В. О. Взаємодія органів внутрішніх справ із громадськими формуваннями в охороні громадського порядку. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2014. № 2. С. 165–173.
229. Скорик Н. В. Оценка и использование заключения эксперта судом. *Криминалистика и судебная экспертиза*. 1975. Вып. 11. 1975. С. 160–166.
230. Слідчі (розшукові) дії: навч. посіб. / О. В. Авраменко, Р. І. Благута, Ю. В. Гуцуляк та ін.; за заг. ред. Р. І. Благуті, Є. В. Пряхіна. Львів: ЛьвДУВС, 2014. 416 с.
231. Сова Ф. П. Криминалистическая техника. Методические указания и практикум. М., 1965. 118 с.
232. Советская криминалистика. Методика расследования отдельных видов преступлений / В. К. Лисиченко, В. И. Гончаренко, М. В. Салтевский и др.; под ред. В. К. Лисиченко. Киев: Вища школа. Головное изд-во, 1988, 405 с.
233. Соколовский З. М. Проблемы использования в уголовном судопроизводстве специальных знаний при установлении причинной связи явлений: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Харьков, 1968.
234. Сорочотягин И. Н. Криминалистические проблемы использования специальных познаний в расследовании преступлений: автореф. дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.09. Екатеринбург, 1992. 30 с.
235. Спіріна І. Д. Судово-психіатрична експертиза: навч. посіб.; 2-е вид., переробл. та допов. Дніпропетровськ: ДЮІ МВС України, Арт-Пресс, 2000. 148 с.

236. Справа № 1304/7879/12. Архів Галицького районного суду м. Львова, 2012 р.
237. Справа № 160/378/14-к. Архів Локачинського районного суду Волинської обл., 2015 р.
238. Справа № 201/2308/13-к. Архів Жовтневого районного суду м. Дніпропетровська, 2013 р.
239. Справа № 449/1003/13-к. Архів Перемишлянського районного суду Львівської обл., 2013 р.
240. Справа № 449/613/17. Архів Перемишлянського районного суду Львівської обл., 2017 р.
241. Справа № 480/1873/14-к. Архів Миколаївського районного суду Миколаївської обл., 2014 р.
242. Справа № 560/613/16-к. Архів Дубровицького районного суду Рівненської обл., 2016 р.
243. Справа № 577/332/15-к. Архів Конотопського міськрайонного суду Сумської обл., 2015 р.
244. Справа № 644/29/13-к. Архів Орджонікідзевського району м. Харкова, 2013 р.
245. Справа № 758/4900/14-к. Архів Подільського районного суду м. Києва, 2014 р.
246. Справа № 759/17661/13-к. Архів Святошинського районного суду м. Києва, 2013 р.
247. Справа № 531/868/13. Архів Карлівського районного суду Полтавської області, 2013 р.
248. Справа № 333/10061/14-к. Архів Комунарського районного суду м. Запоріжжя, 2014 р.
249. Старушкевич А. В. Криміналістична характеристика злочинів: навч. посіб. Київ, 1997. 44 с.
250. Стахівський С. М. Слідчі дії як основні засоби збирання доказів: наук.-практ. посіб. Київ: Атіка, 2009. 64 с.
251. Степанюк Р. Л. Структура окремих криміналістичних методик розслідування злочинів. *Право і Безпека*. 2011. № 4 (41). С. 154–158.
252. Техніка, тактика, організація і методика розслідування злочинів / під ред. Р. С. Белкіна, В. Г. Коломацького, А. Г. Філішова. Волгоград: ВСШ МВС Росії, 1994. 559 с.

253. Тіщенко В. В. Концептуальні основи розслідування корисливо-насильницьких злочинів: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2003. 34 с.
254. Тіщенко В. В. Корисливо-насильницькі злочини: криміналістичний аналіз: монографія. Одеса: Юридична література, 2002. 360 с.
255. Тіщенко В. В. Теоретичні і практичні основи методики розслідування злочинів: монографія. Одеса: Фенікс, 2007. 260 с.
256. Тюрин Н. С. Формы оперативно-розыскной и следственной деятельности. Правовые проблемы укрепления российской государственности. Ч. 10: Проблемы уголовного процесса в свете нового Уголовно-процессуального кодекса Российской Федерации: сб. ст. / под ред. Ю. К. Якимовича. Томск: Изд-во Томс. ун-та, 2002.
257. Уголовный процесс: учебник / под ред. С. А. Колосовича, Н. А. Зайцевой. М.: ИМЦ-ГУК МВД России, 2003 С. 235.
258. Удалова Л. Д. Допит експерта: проблеми законодавчого врегулювання *Право України*. 2003. № 2. С. 111–113.
259. Узунова О. В., Калюга К. В. Проблеми прийомів аналізу отриманої з місця події інформації та огрунтування припущень стосовно особи злочинця URL: <http://book.net/index.php?bid=18860&chapter=1&p=achapter>
260. Уткин М. С. Особенности расследования и предупреждения хищений в потребительской кооперации. Свердловск: Изд-во Свердл. юрид. ин-та, 1975. 62 с.
261. Фаткуллин Ф. Н. Общие проблемы процессуального доказывания. Казань: Изд-во Казан. ун-та, 1976. С. 57–59.
262. Филиппов А. Г. Криминалистика: конспект лекцій. М.: «Приор-Издат», 2005. 160 с.
263. Филиппов А. Г., Волынский А. Ф. Криминалистика: учебник. М.: Издательство «Спарк», 1998. 543 с.
264. Фрис П. Л. Уголовное право Украины. Общая часть: ученик. Київ: Атика, 2004. 488 с.
265. Франк Л. В. Виктимология и виктимность. Душанбе, 1972, С. 10.

266. Хилобок М. П. Следственный осмотр. Криминалистика: учебник / под ред. Б. А. Викторова, Р. С. Белкина. М.: Юрид. лит., 1976. С. 251.
267. Хитра А. Я., Кучер В. О. Взаємодія слідчого та органу дізнання при провадженні кримінальних справ: курс лекцій. Львів: Держ. ун-т внутрішніх справ, 2009. 100 с.
268. Центров Е. Е. Криминалистическое учение о потерпевшем. М.: Московский гос. ун-тет, 1988. 160 с.
269. Циганенко О. В. Використання спеціальних психофізіологічних знань у вдосконаленні тактики проведення обшуку. *Митна справа*. 2014. № 2 (2.2). С. 82–86.
270. Ципковский В. П. Описание огнестрельных поврежденной одежды: Краткое практическое пособие для судебно-медицинских экспертов, врачей-экспертов, студентов медицинских и юридических институтов. Винница, 1958. 86 с.
271. Чаплинская Ю. А. Организация проведения следственного эксперимента. *Журнал научных публикаций аспирантов и докторантов*. Курск, 2014. № 2 (92). С. 54–56.
272. Чаплинський К. О. Організаційно-тактичні основи слідчого експерименту: зб. наук. праць. *Право і суспільство*. 2010. № 6 (44). С. 233–237.
273. Чаплинський К. О. Організація і тактичні прийоми проведення одночасних обшуків: зб. наук. праць. *Науковий вісник Юридичної академії Міністерства внутрішніх справ*. 2004. № 3 (17). 404 с. С. 339.
274. Чаплинський К. О. Спеціальні знання як об'єкт криміналістичного дослідження. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. № 2. 2011. С. 323–329.
275. Чаплинський К. О. Тактика проведення окремих слідчих дій: монографія. Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2006. 306 с.
276. Чаплинський К. О. Тактичне забезпечення проведення слідчих дій: монографія. Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-тет внутр. справ; Ліра ЛТД, 2010. 560 с.

277. Чаплинський К. О. Тактичне забезпечення проведення слідчих дій: монографія / Дніпропетровськ: Дніпр. держ. ун-т внут. справ; Ліра ЛТД, 2011. 496 с.
278. Чернецький О. К. Результати слідчого експерименту та їх доказове значення: *Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского: Серия «Юридические науки»*. 2013. № 1. Том 26 (65). С. 464–471.
279. Чернявський С. С. Методика розслідування злочинів у сфері банківського кредитування: дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук. Київ, 2001. 240 с.
280. Чернявський С. С. Теоретичні та практичні основи методики розслідування фінансового шахрайства: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2010. 610 с.
281. Шаталов А. С. Криминалистические алгоритмы и программы. *Теория. Проблемы. Прикладные аспекты*. М.: Лига Разум, 2000. 252 с.
282. Шейфер С. А. О познавательной сущности и пределах применения проверки показаний на месте. *Вопросы борьбы с преступностью*. Москва, 1978. № 28. С. 116–133.
283. Шепітько В. Ю. Особа потерпілого в системі криміналістичної характеристики злочинів: республік. міжвід. наук. зб. / відп. ред. В. Я. Тацій. *Проблеми законності*. Харків: Нац. юрид. акад. України, 2008. Вип. 93. С. 168–174.
284. Щербаковський М. Г. Про недопустимість призначення судової експертизи для рішення правових питань. *Форум права*. 2010. № 4. С. 982–985.
285. Шершньова В. О. Типові слідчі ситуації і програма дій слідчого на початковому етапі розслідування податкових злочинів. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2009. № 21. С. 141–148.
286. Шиканов В. И. О междисциплинарной характеристике отдельных видов преступлений. *Криминалистическая характеристика преступлений*. М., 1984. С. 40–43.
287. Шляхов А. Р. Судебная экспертиза: организация и проведение. М.: Юрид. лит., 1979. 168 с.

288. Шумило М. Є. Основні напрями реформування досудового провадження в новому КПК України. *Досудове розслідування: актуальні проблеми та шляхи їх вирішення: матеріали постійно діючого наук.-практ. семінару*. Харків: Оберіг, 2010. Вип. 2. С. 269–276.
289. Эксархопуло А. А. Криминалистика в схемах и иллюстрациях: учеб. пособ. СПб.: Издательство «Юридический центр Пресс», 2002. 450 с.
290. Экспертизы в судебной практике: учеб. пособ. для студентов юрид. ин-тов и фак. / авт. кол.: В. И. Гончаренко (руководитель), В. Е. Бергер, Т. В. Варфоломеева и др. Киев: Вища школа, 1987. 200 с.
291. Юрин А. И., Федоров Ю. Д. Выявление и направление вещественных доказательств на судебно-медицинскую экспертизу: лекция. Ташкент, 1974. 20 с.
292. Юрченко О. Ю. Роль віктимної поведінки потерпілих при вчиненні тяжких насильницьких злочинів проти життя та здоров'я особи в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. юрид. наук: 12.00.08 / Національна юридична академія України Ярослава Мудрого. Харків, 2008. 16 с.
293. Яблоков Н. П. Криминалистика: учебник для вузов. М., 2001. 588 с.
294. Яблоков Н. П. Криминалистика в вопросах и ответах: учеб. пособ. М.: Юристъ, 2000. 224 с.
295. [Електронний ресурс]. URL: <https://dpsu.gov.ua/ua/gromadskiformuvannya-z-ohoroni-derzhavnogo-kordonu/>
296. [Електронний ресурс]. URL: <http://www.pravoznavec.com.ua/period/article/134/%D0>
297. [Електронний ресурс]. URL: <http://www.pravoznavec.com.ua/period/article/134/%D0>
298. Timothy A. Perry. Basic patrol procedures (Second edition). Sheffield, 1998. P. 216.

ДОДАТКИ

Додаток А

Зведені результати вивчення
112 кримінальних справ та 247 проваджень

№	Досліджувані питання	%
	КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗЛОЧИНУ	
	Обстановка вчинення злочину	
1	Місце вчинення хуліганських дій	
	1) місця загального користування	52
	парки	25
	сквери	8
	вулиці	15
	інше	4
	2) розважальні заклади	23
	кафе	5
	бари	6
	дискотеки	8
	інше	4
	3) спортивно-масові заклади	21
	стадіони	14
	спортивні комплекси	3
	манежі	2
	інше	2
	4) громадський транспорт	1
	5) місця культурного відпочинку	2
	6) інші місця	1
2	Час вчинення злочину	
	1) з 24 до 6 години	3
	2) з 18 до 24 годин	56
	3) з 6 до 12 години	9

	4) з 12 до 18 години	32
	5) будні дні	31
	6) у вихідні дні	69
	6) влітку	42
	7) восени	26
	8) взимку	8
	9) навесні	24
3	Умови учинення кримінально каранних діянь	
	1) наявність працівників правоохоронних органів чи учасників громадських об'єднань	81
	2) значне скупчення громадян	56
	3) проведення культурно-масових чи спортивних заходів	74
	Залежність між окремими складовими обстановки вчинення злочину	
	1) увечері хуліганські дії вчинюються на стадіонах за наявності охоронного персоналу при значному скупченні громадян	76
	2) вночі хуліганство вчинюється в розважальних закладах при значному скупченні громадян	86
	3) вранці та вдень – в місцях загального користування за наявності працівників правоохоронних органів чи учасників громадських об'єднань	79
4	Способи вчинення хуліганства, пов'язаного з опором представникові влади або громадськості, який виконує обов'язки з охорони громадського порядку	
	Підготовка до вчинення	43
	1) планування злочину	15
	2) пошук об'єкта посягання	16
	3) добір співучасників злочину	23
	4) розподіл ролей між співучасниками	4
	Способи безпосереднього вчинення	
	1) цинічні тілорухи в поєднанні з нецензурною лайкою та нанесенням побоїв	72
	2) створення шуму, який призводить до зриву масових заходів	23
	3) порушення спокою громадян у громадських місцях	28

	4) опір представникові влади	83
	5) опір представникові громадськості, який виконує обов'язки з охорони громадського порядку	17
	6) пошкодження майна	12
	7) використання вогнепальної зброї	3
	8) використання холодної зброї	4
	9) використання спеціально пристосованих предметів для нанесення тілесних ушкоджень	24
	Способи приховування хуліганства, пов'язаного з опором представникові влади або громадськості	72
	1) знищення слідів злочину	13
	2) давання неправдивих свідчень у разі викриття	68
	3) відмова від давання показань	56
	4) вплив на сумлінних учасників процесу	34
5	Відомості про слідову картину злочину	
	<i>5.1. Наявність слідів:</i>	
	1) сліди рук	12
	2) сліди крові та інших органічних речовин	81
	3) сліди знарядь та засобів учинення злочину	37
	4) показання свідків й очевидців події, осіб, які виконували обов'язки з охорони громадського порядку	92
	<i>5.2. Відносно об'єкта їх знаходження:</i>	
	1) особа потерпілого (тілесні ушкодження, пошкодження одягу, особистих речей)	61
	2) особи, які виконували обов'язки з охорони громадського порядку (тілесні ушкодження, пошкодження форменого одягу)	19
	3) особа хулігана	25
	4) предмети обстановки (вітрини, вікна, стільці, столи, посуд)	72
	5) інші	11
	<i>5.3. Відносно місця їх знаходження:</i>	
	1) на місці вчинення злочину	84
	2) за місцем проживання хулігана	83
	3) в місця проживання знайомих та родичів правопорушника, потерпілого	18
6	Дані про особу хулігана	

	стать:	
	1) чоловіча	96
	2) жіноча	4
	вік	
	1) від 14 до 18 років	5
	2) від 18 до 30 років	67
	3) від 30 до 40 років	16
	4) особи віком 40 років та старші	12
	освіта	
	1) неповна середня освіта	1
	2) середня	2
	3) середня спеціальна	26
	4) базова вища	43
	5) вища	28
	сімейний стан	
	1) у шлюбі	18
	2) ні	82
	рід занять	
	1) учень	11
	2) студент	23
	3) працюючий	27
	4) без постійного місця роботи	49
	Наявність судимості	16
	з них, за хуліганські дії	9
	Перебування на обліку у лікаря	
	1) психіатра	11
	2) нарколога	1
	Злочин вчинено у стані сп'яніння	81
	1) алкогольного	79
	2) наркотичного	2
7	Особа потерпілого	
	Поведінка потерпілого під час вчинення хуліганства мала	
	1) провокаційний характер	22
	2) була безпристрасною	17
	3) протидіючою	38

	4) мала змішаний характер	23
	Риси потерпілого	
	1) схильність до вживання алкоголю	23
	2) вживав наркотичні засоби	1
	3) мав різні психічні відхилення	4
	4) чоловіки	79
	5) перебували у шлюбі	54
	6) на момент вчинення хуліганства працювали	62
	7) навчалися	23
	Вік потерпілого:	
	1) до 14 років	5
	2) від 14 до 18 років	14
	3) від 18 до 25 років	33
	4) 25–35 років	21
	5) 35–45 років	15
	6) від 45 років і старші	12
	ОСОБЛИВОСТІ РОЗСЛІДУВАННЯ	
8	Початкові відомості, які є підставою для внесення відомостей в ЄРДР за фактом учинення хуліганства, пов'язаного з опором представникові влади або громадськості, який виконує обов'язки з охорони громадського порядку, надходили до відділів поліції з таких джерел	
	1) повідомлення (рапорти) працівників правоохоронних органів після припинення хуліганських дій	61
	2) заяви, листи і повідомлення, що надійшли від громадян, які припиняли хуліганські дії	22
	3) заяви, листи і повідомлення від громадян, які були потерпілими за даним фактом	14
	4)) повідомлення працівників установ й організацій	1
	5) матеріали слідства, виділені з інших кримінальних проваджень	1
	6) матеріали, отримані під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій та розшукових заходів	1
9	Типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування досліджуваного виду хуліганства	

	1) особа, яка чинила опір при припиненні хуліганських дій, затримана на місці події, є потерпілий, свідки, а також наявні матеріальні сліди та знаряддя злочину	71
	2) особа, яка чинила опір при припиненні хуліганських дій, зникла з місця вчинення правопорушення, є свідки, потерпілий, а також наявні матеріальні сліди та знаряддя кримінально караного діяння	23
	3) особа, яка чинила опір при припиненні хуліганських дій, зникла з місця вчинення правопорушення, наявні показання представника влади або громадськості, який виконує обов'язки з охорони громадського порядку, свідки та матеріальні сліди відсутні	6
10	Типові слідчі ситуації подальшого етапу розслідування хуліганства, пов'язаного з опором представникові влади або громадськості, який виконує обов'язки з охорони громадського порядку	
	1) правопорушнику пред'явлено підозру, він надає правдиві показання та співпрацює зі слідством	19
	2) правопорушнику пред'явлено підозру, з метою себе виправдати він надає частково правдиві показання та не визнає свою вину	16
	3) правопорушнику пред'явлено підозру, він не надає покази та вступає в конфліктну ситуацію зі слідством	52
	4) правопорушнику не пред'явлено підозру, оскільки доказової інформації не достатньо до доведення його вини	11
	5) інші	2
11	Організація взаємодії підрозділів Національної поліції України при розслідуванні хуліганства, пов'язаного з опором представникові влади або громадськості, який виконує обов'язки з охорони громадського порядку	
	Процесуальні форми взаємодії:	
	1) виконання доручення слідчого про проведення слідчих (розшукових) дій або негласних слідчих (розшукових) дій	91
	2) проведення розшукових заходів для встановлення осіб, що вчинили досліджуваний вид хуліганства, та інформування слідчого про їхні результати	76

	3) сприяння слідчому при проведенні окремих слідчих (розшукових) дій	56
	Непроцесуальні форми взаємодії:	
	1) колективне чергування у складі слідчо-оперативної групи	89
	2) спільне планування початкового етапу розслідування злочину	77
	3) взаємний обмін інформацією між підрозділами Національної поліції, іншими органами влади та громадськістю під час провадження	81
	4) спільні виїзди слідчого і оперативних працівників для проведення слідчих (розшукових) дій	66
	5) спільне проведення складних процесуальних дій (огляд місця події, слідчий експеримент) або окремих тактичних операцій	53
	6) консультування	39
	7) переслідування злочинців за «гарячими» слідами	29
	СЛІДЧІ (РОЗШУКОВІ) ДІЇ:	
12	Огляд проводився	100
	1) огляд місця події	100
	2) огляд живих осіб (освідування)	68
	3) огляд речей	43
	4) огляд документів	2
	Методом:	
	1) концентричним	79
	2) ексцентричним	19
	3) фронтальним	2
	Оформлювались додатки до протоколу огляду:	29
	1) фототаблиці	21
	2) плани и схеми	8
	Типові тактичні помилки, яких припускаються слідчі під час проведення ОМП	
	1) несвоєчасне проведення процесуальної дії	65
	2) непослідовне та поверхневе виявлення слідової інформації	78

	3) недотримання криміналістичних рекомендацій щодо докладного опису обстановки та об'єктів огляду, внаслідок чого відбувається поверхова фіксація виявлених слідів у протоколі огляду місця події без зазначення їх індивідуальних ознак	67
	4) ігнорування розшукової інформації	42
	5) ігнорування записів з камер спостереження	68
	6) недостатнє використання техніко-криміналістичних засобів	82
	7) відсутність додатків до протоколу	71
	8) безпідставне звуження меж огляду	72
13	Освідування проводилось	
	1) з підозрюваним	68
	2) з потерпілим	67
	3) підозрювані були затримані на місці вчинення суспільно-небезпечного діяння	84
14	Допит свідка і потерпілого був спрямований на з'ясування:	
	1) обставин кримінального правопорушення, характеру дій злочинців	100
	2) причини і умови, що сприяли вчиненню злочину	29
	3) відомостей про минулі взаємини із підозрюваним	19
	Допит підозрюваних проводився:	
	1) відразу ж після затримання	78
	2) 1 раз	6
	3) більше одного разу	94
15	Слідчий експеримент проводився:	
	1) так	77
	2) ні	23
	Види слідчого експерименту по досліджуваній категорії справ	
	1) спрямовані на встановлення черговості вчинення дій та механізму злочину чи окремих його елементів	65
	2) спрямовані на встановлення ймовірності вчинення будь-якої дії в конкретних умовах дійсності	47
	3) спрямовані на встановлення можливості спостереження або сприйняття певного факту чи явища	16

	4) спрямовані на встановлення можливості вчинення тих або інших дій за визначений час	2
16	Форми використання спеціальних знань при розслідуванні хуліганства, пов'язаного з опором представникові влади або громадськості, який виконує обов'язки з охорони громадського порядку:	
	1) особисте використання уповноваженою особою спеціальних знань під час проведення слідчих (розшукових) дій	41
	2) особисте використання спеціальних знань спеціалістом під час здійснення певних процесуальних дій	82
	3) опосередковане використання уповноваженою особою спеціальних знань шляхом призначення судових експертів	100
17	Призначення експертів	
	Види експертів:	
	1) криміналістичні	11
	2) судово-біологічні	12
	3) судово-медична	67
	4) судово-психіатрична	49
	5) балістична	2
	6) експертиза холодної зброї	15
	З початку розслідування експертиза призначалася:	
	1) протягом 5 діб	27
	2) протягом 5-15 діб	18
	3) протягом місяця	26
	4) понад місяць	28
	5) 1 доба	1

Додаток Б

Зведені результати анкетування
86 працівників прокуратури, 327 слідчих,
265 працівників оперативних підрозділів
та 65 працівників експертних установ МВС України

№	З а п и т а н н я	%
1	Вкажіть підрозділ, в якому Ви працюєте:	
	1) підрозділи слідства	44
	2) оперативні підрозділи	35
	3) прокуратура	12
	4) експертні установи МВС України	9
2	Вкажіть стаж практичної роботи:	
	1) до 1 року	9
	2) від 1 до 3 років	34
	3) від 3 до 5 років	25
	4) від 5 до 10 років	18
	5) більше 10 років	14
3	Чи були Ви задіяні в розслідуванні хуліганства, пов'язаного з опором представникові влади або громадськості, який виконує обов'язки з охорони громадського порядку:	
	1) так	100
	2) ні	0
4	Чи існує в органі, де Ви працюєте, спеціалізація окремих співробітників по розслідуванню зазначених кримінальних правопорушень:	
	1) існує	1
	2) не існує	99
5	Чи є необхідність розробки окремої методики розслідування хуліганства, пов'язаного з опором представникові влади або громадськості, який виконує обов'язки з охорони громадського порядку:	
	1) так	91

	2) ні	9
6	Вкажіть причини (фактори, типові тактичні помилки), які впливали на те, що у розслідуваних Вами провадженнях не встановлено злочинців	
	Об'єктивного характеру:	
	1) правопорушення вчинено при відсутності очевидців в умовах певного місця та часу	2
	2) знищення окремих слідів та доказів зацікавленими особами	11
	3) недостатній рівень наукових розробок щодо форм і методів роботи слідчого у провадженнях цієї категорії, що враховували б сучасний їх стан	56
	Суб'єктивного характеру:	
	1) несвоечасний виїзд на місце події	26
	2) поверхневий огляд місця події	81
	3) недостатнє застосування науково-технічних засобів при проведенні слідчих (розшукових) дій	67
	4) неналежна координація взаємодії слідчого з оперативними підрозділами	62
5) несвоечасне проведення окремих слідчих (розшукових) дій	69	
6) невикористання (недостатнє використання) спеціальних знань у процесі слідства	68	
7) незадовільне проведення оперативно-розшукових заходів при встановленні злочинця «за гарячими слідами»	64	
8) відсутність планування та системи в організації розслідування на початковому етапі	51	
9) помилки в оцінці наявної інформації та доказів, внаслідок яких були висунуті та перевірялись хибні версії	56	
7	Вкажіть найбільш ефективні слідчі (розшукові) дії	
	1) огляд	81
	2) допити потерпілих	72
	3) допити свідків	42
	4) допити підозрюваних	23
	5) одночасні допити за участю двох і більше осіб	58
	6) пред'явлення для впізнання	29

	7) слідчий експеримент	41
	8) призначення експертиз	52
8	Вкажіть джерела з яких найчастіше Вами отримується інформація для побудови версій щодо особи злочинця та проведення слідчих (розшукових) дій	
	1) огляд	34
	2) допити свідків	67
	3) допити потерпілих	45
	4) допити підозрюваних	31
	5) одночасні допити двох чи більше вже допитаних осіб	62
	6) проведення впізнання	42
	7) слідчий експеримент	37
	8) додатків до протоколів слідчих (розшукових) дій:	19
	9) використання спеціальних знань:	29
	10) результатів експертиз	59
	11) спеціальної літератури	11
9	Вкажіть умови, які, на Вашу думку, сприяють успішному проведенню слідчих (розшукових) дій при розслідуванні даних кримінальних правопорушень:	
	1) всебічна та ретельна підготовка	89
	2) своєчасність	97
	3) правильне застосування тактичних прийомів та їх комплексів	77
	4) використання спеціальних знань, у тому числі інших осіб	65
	5) залучення відповідних спеціалістів	91
10	Коли, на Ваш погляд, необхідно проводити огляди в досліджуваній категорії проваджень?	
	1) негайно після припинення хуліганських діянь й в усіх випадках	89
	2) з огляду на переконання слідчого	9
	3) немає різниці	2
11	На правдивість й достовірність показань потерпілого можуть впливати суб'єктивні та об'єктивні чинники	
	1) швидкий перебіг злочинної події	76
	2) стан алкогольного сп'яніння під час учинення злочину	21

	3) велике скупчення людей на місці злочину	65
	4) родинні або товариські стосунки із підозрюваним	4
12	Вкажіть місце, найбільш сприятливе для проведення слідчих (розшукових) дій за участю підозрюваного:	
	1) службовий кабінет слідчого	99
	2) місце роботи чи навчання	0
	3) місце мешкання	1
13	Чи перспективний напрямок дослідження, на Вашу думку, побудова системи кореляційних зв'язків (взаємозв'язків) між елементами криміналістичної характеристики?	
	1) так	86
	2) ні	14
14	Найбільша ефективність одночасного допиту має місце при проведенні	
	1) між двома особами	99
	2) між трьома особами	1
	3) між чотирма та більше	0
15	Підготовка до слідчого експерименту при розслідуванні хуліганства, пов'язаного з опором представникові влади або громадськості, який виконує обов'язки з охорони громадського порядку, здійснюється та повинна включати такі заходи:	84
	1) попередній допит особи, показання якої перевірятимуться	100
	2) підготовка технічних засобів	34
	3) підготовка транспортних засобів	19
	4) визначення учасників слідчої (розшукової) дії	71
	5) вивчення матеріалів кримінального провадження	34
	6) забезпечення безпеки під час проведення процесуальної дії	27
	7) проведення оперативно-розшукових заходів із метою отримання додаткової інформації про обстановку й обставини події	6
	8) підготовка допоміжних засобів	46
	9) складання плану слідчої (розшукової) дії	76

	10) попередній огляд території (приміщення), де передбачається провести цю слідчу дію	4
16	Які заходи, на Вашу думку, необхідно здійснювати для забезпечення ефективного проведення досліджуваної слідчої (розшукової) дії:	
	1) видалення з місця проведення слідчої дії сторонніх осіб	56
	2) застосування загороджувальних заходів	75
	3) забезпечення охорони підозрюваного, який знаходиться під вартою	13
	4) проведення інструктажу з учасниками слідчої (розшукової) дії стосовно їх поведінки під час неї	64
	5) постановка дослідів у такий спосіб, щоб не піддавались безпеці життя та здоров'я учасників експерименту	67
	6) вжиття охоронних заходів	51
17	Чи проводився слідчий експеримент в конфліктних ситуаціях?	
	так	39
	ні	61
18	Які конфліктні ситуації мали місце під час проведення слідчого експерименту?	
	1) відмова хулігана від участі в ньому безпосередньо після прибуття на місце проведення	21
	2) дача відносно неповних чи неправдивих показань для внесення суперечностей у розслідування	36
	3) спроба втекти з місця проведення процесуальної дії	1
19	Які, на Вашу думку, найбільш доцільні тактичні прийоми під час проведення слідчого експерименту по досліджуваній категорії справ?	
	1) встановлення та підтримка психологічного контакту із учасниками слідчого експерименту протягом всього періоду її проведення	89
	2) проведення експериментальних дослідів чи випробувань із кожним хуліганом окремо	71
	3) спостереження за поведінкою осіб, за участю яких проводяться досліді чи випробування	39

	4) порівняння дій, які чинить особа під час проведення слідчого експерименту, з реальною обстановкою на місці події	32
20	Які, на Вашу думку, допускаються тактичні помилки під час проведення слідчого експерименту по досліджуваній категорії справ?	
	1) невчасне проведення процесуальної дії	54
	2) відсутність психологічного контакту з хуліганом	62
	3) неналежне відтворення умов об'єктивної дійсності	49
	4) ігнорування оперативно-розшукової інформації	24
	5) відсутність техніко-криміналістичних засобів	47

ГЕРАСИМЧУК Сергій Сергійович – старший викладач кафедри цивільного, господарського та екологічного права Університету митної справи та фінансів, керівник адвокатського бюро, доктор філософії, кандидат юридичних наук.

Народився в 1986 році у м. Дніпропетровську. У 2008 році здобув юридичну освіту за спеціальністю «Правознавство» (Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ), у 2009 році отримав кваліфікацію спеціаліста з фінансів (Придніпровська державна академія будівництва та архітектури), а в 2011 році закінчив магістратуру з державного управління (Дніпропетровський регіональний інститут державного управління Національної академії Державного управління при Президентові України).

Має значний практичний досвід в органах державної влади та самоврядування на посадах помічника голови комітету Верховної Ради України з питань правової політики, керівника Управління адміністративних послуг та дозвільних процедур Дніпропетровської міської ради (2014), начальника відділу претензійно-позовної роботи управління правового забезпечення Департаменту корпоративних прав та правового забезпечення Дніпропетровської міської ради (2014-2015). У 2015-2016 рр. очолював Головне територіальне управління юстиції у Київській області.

С. С. Герасимчук проходив фахові стажування в державних органах та органах юстиції США, Нідерландів, Німеччини, Австрії, Франції, Швеції та Польщі.

Є автором ряду наукових статей у царині цивільного, кримінального права та криміналістики, а також із вивчення проблемних аспектів земельного й господарського правозастосування.

**ЧАПЛИНСЬКИЙ Костянтин
Олександрович** – завідувач кафедри криміналістики, судової медицини та психіатрії факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор, полковник поліції.

Народився 01 жовтня 1976 року в м. Дніпропетровськ. В органах внутрішніх справ з 1993 року. У 2000 р. закінчив Національну академію внутрішніх справ України з відзнакою та здобув вищу освіту за спеціальністю правознавство, у 2005 р. – Дніпропетровську державну фінансову академію за спеціальністю фінанси.

У 2003 р. захистив кандидатську дисертацію «Організація і тактика слідчих дій та оперативно-розшукових заходів при розслідуванні злочинів, вчинених організованими злочинними угрупованнями», у 2011 р. – докторську дисертацію «Тактичні основи забезпечення досудового розслідування». У 2005 р. присвоєно вчене звання доцента по кафедрі криміналістики, у 2012 р. – вчене звання професора по кафедрі криміналістики, судової медицини та психіатрії.

Коло наукових інтересів: вивчення злочинної діяльності, протидія розслідуванню, проблеми тактики, удосконалення слідчої діяльності, проблеми підготовки фахівців, криміналістичне забезпечення правоохоронної практики.

Автор понад 200 наукових і навчально-методичних праць, з них 2 підручника (з грифом «Рекомендовано Міністерством освіти і науки»), 9 – монографій, 15 – навчально-практичних посібників. Активно здійснює підготовку науково-педагогічних кадрів. Під керівництвом К. О. Чаплинського захищено 14 кандидатських дисертацій.

ЕФІМОВ Микола Миколайович – доцент кафедри криміналістики, судової медицини та психіатрії факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент, майор поліції.

Народився 28 грудня 1985 року. В органах внутрішніх справ з 2004 року. У 2008 році з відзнакою закінчив Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ та здобув вищу освіту за спеціальністю «Правоохоронна діяльність». Після закінчення університету працював у підрозділах міліції громадської безпеки Полтавської області.

З 2009 року займається науково-педагогічною діяльністю. В 2015 р. захистив кандидатську дисертацію на тему: «Криміналістична характеристика та особливості розслідування хуліганства». У 2019 р. присвоєно вчене звання доцента по кафедрі криміналістики, судової медицини та психіатрії.

Сфера наукових досліджень: криміналістика, кримінальний процес – дослідження методики розслідування кримінальних правопорушень у сфері охорони громадської безпеки, громадського порядку та моральності; криміналістичне забезпечення та удосконалення слідчої діяльності.

Автор понад 120 наукових і навчально-методичних праць, з них 3 – монографії, 7 – навчальних та навчально-практичних посібників, більше 30 наукових статей у вітчизняних та зарубіжних виданнях.

Наукове видання

**ГЕРАСИМЧУК Сергій Сергійович
ЧАПЛИНСЬКИЙ Костянтин Олександрович
СФІМОВ Микола Миколайович**

**КРИМІНАЛІСТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
РОЗСЛІДУВАННЯ ХУЛІГАНСТВА,
ПОВ'ЯЗАНОГО З ОПОРОМ ПРЕДСТАВНИКОВІ
ВЛАДИ АБО ГРОМАДСЬКОСТІ, ЯКИЙ ВИКОНУЄ
ОБОВ'ЯЗКИ З ОХОРОНИ
ГРОМАДСЬКОГО ПОРЯДКУ**

Монографія

Верстка – Т.В. Мартиненко

Підписано до друку 03.04.2020 р. Формат 60x84/16.
Папір офсетний. Гарнітура Droid Serif. Цифровий друк.
Умовно-друк. арк. 13,6. Тираж 300. Замовлення № 0420м-76.
Віддруковано з готового оригінал-макета.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
73034, м. Херсон, вул. Паровозна, 46-а
Телефони: +38 (0552) 39 95 80,
+38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.com.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 6424 від 04.10.2018 р.